

Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра філософських та соціальних наук

СОЦІОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ XXI СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ТА ПРАКТИКА ІННОВАЦІЙ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

(Київ, 28 листопада 2019 року)

**Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу
КНТЕУ заборонено**

УДК

С

Соціологічні тренди ХХІ століття: теоретичний концепт та практика інновацій : всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листопада 2019 р.) : тези доп. / Н.А. Латигіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – с.

ISBN

Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції містять результати досліджень, присвячені розкриттю актуальних питань соціології.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК

Редакційна колегія: Н.А. Латигіна, д-р політ. наук, проф.; М.В. Ліпін, канд. філос. наук, доц.; О.В. Красільнікова, канд. іст. наук, доц.; В.Й. Разіцький, канд. іст. наук, доц.

Відповідальний за випуск Н.А. Латигіна, д-р політ. наук, проф.

ISBN

© Київський національний
торговельно-економічний
університет, 2019

ЗМІСТ

АЛЕКСЄЄВА К. І.

Тренд на суспільну модернізацію: постматеріалістична гіпотеза..... 7

БАРАБАШ Р. Я.

Нігілізм як соціальна проблема сучасності.....9

ВОІКО В.С.

The violence in the focus of sociological analysis.....13

БОРОВСЬКА Л.О.

Щодо евристичного потенціалу «критичної соціології».....15

БУЗНИК М. В.

Актуальність формування національно-культурної ідентичності в Україні.....19

ВЕЖИЧАНІН Я. О.

Соціологічний дискурс про вивчення смаків споживачів у суспільстві.....23

ВОЗНЯК В.С.

Інформаційні технології у розвитку освіти.....26

ВОЗНЯК С.С.

Роль ідеальної форми у розвитку простору освіти.....30

ГАЛУЩАК М. С.

Деякі освітні тенденції сучасності.....33

ГЛУШКО Т.П.

Економічний націоналізм: ідеологія соціокультурного прогресу.....36

..

ГУБИЦЬКИЙ Л.В., МЕЛЬНИК Г.М.

Еволюція київської губернії першої половини ХІХ століття: соціальна база.....39

ГУДКОВ С.О., ДРАГОПУЗ В.П.

Концепт «людина» в соціологічному пізнанні.....	42
ГУСЄВА Н.Ю.	
Синдром інформаційної втоми	44
ДЗЮБА Н.В.	
Гендерна ідентичність як соціокультурне утворення.....	48
ЗАЗИМКО О.В.	
Розширення контекстуальності проекту особистості.....	51
ЗАРЕЦЬКА О.О.	
Самопроектування як інструмент самовизначення дорослої особистості.....	54
ІВАНЕЦЬ Т. М.	
Проблема суспільної недовіри як фактор розвитку української соціології.....	57
КИЗИМЕНКО І. О.	
Місто як соціокультурний простір.....	60
КОЛОМІЄЦЬ Т.В.	
Вища освіта у формуванні критичної свідомості молоді.....	64
KOROLKOVA E.	
Sex and gender discrimination in Ukraine.....	66
КОШОВИЙ І.О.	
Проблема свободи слова в умовах пост-тоталітарного суспільства.....	70
КРАВЧЕНКО А.А.	
Соціологія освіти як джерело формування новітнього освітнього простору.....	74
КРАМАР Т.В.	
Соціальні комунікації: механізм реалізації індивідуальної свободи.....	77

КРАСІЛЬНИКОВА О.В.

Інформатизація як тенденція розвитку сучасного суспільства.....80

КУЛАГІН Ю.І.

Предметне поле соціології: сучасний соціально-теоретичний дискурс.....83

КУПРІЙ Т.

Дистанційна форма навчання у Київському університеті імені Бориса Грінченка.....85

КУХТА М. П.

Культурні тренди самоусвідомлення в житті суспільства.....89

ЛАВРИНОВИЧ О. А.

Освіта в умовах ринкових відносин.....93

ЛАТИГІНА Н.А.

Соціальна технологізація: процес оптимізації соціальної дійсності.....96

ЛИТВИН Н.М.

Соціальний склад студентів комерційних інститутів в Україні у 1920-1930-х рр.....101

ЛІМОНЧЕНКО В. В.

Феномен соціальності у світлі богослов'я Трійці.....104

ЛІПІН М.

Ідентичність: примус та емансипація.....107

МАРТИНЮК І.О., СОБОЛЄВА Н.І.

Соціальні агенти змін в трансформації сучасних практик.....110

МОРОЗОВ А.Ю.

Актуальні проблеми соціології православ'я.....114

ПРИХОДЬКО М.О.

Онлайн-інструменти в масових протестах.....117

РАДЧЕНКО С.Г.	
Управління іміджем: методи соціологічного дослідження	120
РАЗЦЬКИЙ В.Й.	
Гендерний аспект українського політикуму.....	123
РУДНИЦЬКА С.Ю.	
Соціокультурна концепція міфу.....	126
САРАКУН Л.П., ДРАПОГУЗ В.П.	
Теоретичні основи вивчення концепту «образ світу» в соціологічному дискурсі.....	129
СИНЯКОВ С.В.	
Социологический и социокультурный контент экономической деятельности людей.....	132
СЛЮЩИНСЬКИЙ Б.В.	
Етнокультурні зв'язки та системи в період соціокультурної модернізації суспільства.....	140
ФУРМАН А.В., БІСКУП В. С.	
Латентні прояви соціального інституту освіти.....	141
ШЕПЕТЯК О.М.	
Політична теологія в контексті трансформацій європейського суспільства.....	143
ШЕПЕТЯК О.Т.	
Національно-культурна ідентичність українця у вченні Івана Ортинського.....	146
ЩЕРБИНА В.Л.	
Формування теоретичного дискурсу повсякденності в історії соціології.....	150
ЩЕРБИНА В.М.	
Проблема відтворення суспільного порядку в умовах сучасності...	154

ТРЕНД НА СУСПІЛЬНУ МОДЕРНІЗАЦІЮ: ПОСТМАТЕРІАЛІСТИЧНА ГІПОТЕЗА

Після розпаду Радянського Союзу, Україна опиняється на шляху дуже плюралістичної, але нестабільної демократії. Політична система розвивалася вздовж двох паралельних шляхів: поєднання ліберально-демократичного фасаду з пострадянським контролем за розподілом влади та ресурсів [1]. За такої амбівалентної ситуації українське суспільство заради майбутньої модернізації має йти шляхом ціннісної раціональності.

Перше десятиріччя української незалежності бачилося насамперед як поступова реінтеграція України в якості органічно європейської реальності в політичний і культурний простір Європи. Тоді спостерігався взаємний ентузіазм україно-європейських стосунків. Початок третього тисячоріччя відкривається глибоким скептицизмом з обох сторін. Україна закидає Європі утилітаризм її інтересів, непослідовність у ставленні до східноєвропейських демократій, нерозуміння суто українських проблем. Політика ЄС натомість критикує нас за інструментальний інтерес на рівні кредитів, «багатовекторність» українського політичного вибору, а також економіко-ідеологічні перепони на шляху побудови «відкритого суспільства».

Бути модерновим — це еволюційний виклик соціального дарвінізму. Мистецьку ж конотацію терміну «модернізм» запровадив у 1950-х роках американський критик і теоретик Клемент Гренберг [2]. За його словами, модернізм охоплює все з того, що є справді живим у нашій культурі.

Тому культурна традиція, яка формує сучасного українського громадянина, має бути герменевтичною, а не герметичною; діалогічною, а не монологічною; модерною, а не архаїчною. Баласт ностальгійних забобонів і передсудів лише відчужує нас від модерного світу.

Протягом трьох останніх десятиріч у міжнародних соціологічних дискусіях про модерний ціннісний поворот домінує американський соціолог Роналд Інлгарт. Для соціологічних емпіричних досліджень поняття цінностей має суто прагматичний характер, позбавлений умоглядних філософських конотацій. У цьому контексті цінність

розуміється як експліцитно сформульована або імпліцитно прийнята концепція бажаного, яка характеризує індивіда або групу, впливаючи на вибір доступних способів дії, її засобів та цілей. Інглгарт описує ціннісний поворот у західному світі як зміщення преференцій від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей через зміщення у стратегіях виживання, які спочатку спрямовувалися до економічних здобутків, а пізніше — зі зростанням добробуту — до вдосконалення стилю життя [3, с. 414-415]. Йдеться про цінності, що гарантують виживання, і чиє значення зменшується на користь цінностей, що підвищують комфорт. Усе це, врешті-решт, розширюється до амбітної теорії модернізації, яка поєднує культурний поворот з економічними та політичними змінами.

Обидві свої базові гіпотези Інглгарт формулює таким чином:

1. гіпотеза нестачі: найвища суб'єктивна цінність надається тим речам, які є доступними в обмеженій кількості;
2. гіпотеза соціалізації: засадничі ціннісні орієнтації формуються впродовж підліткової стадії соціалізації і залишаються порівняно стабільними на подальших умовах життя.

Інглгарт пов'язує гіпотезу соціалізації з гіпотезою поколінь, яка є особливо актуальною для наших українських реалій. Міра відмінності між поколіннями залежатиме від того, наскільки швидкими й інтенсивними є зміни соціально-економічного середовища. Формулювання цієї гіпотези таке: через нерегулярність (переривчастість) у розвитку соціально-економічного середовища часова послідовність народжень зазнає зламів, які призводять до формування поколінь. Ті, хто належить до певного покоління, під час первинної соціалізації перебувають під впливом дуже схожих соціально-економічних чинників, які відрізняються від тих, що впливали на інші покоління (наприклад, довоєнне і повоєнне покоління, радянське і пострадянське покоління).

Суголосна Інглгарту позиція сучасного українського політичного філософа Михайла Мінакова [4]. Він слушно зазначає, що модернізація максимально залежить від світоглядних настанов громадян і мало — від тактичних ігор політиків, навіть якщо вони очолюють такі ресурсні країни, як Україна, Казахстан чи Росія. Модернізація — це довгий культурний глобальний процес утілення цінностей модерну в реальність. На території Західної Євразії цей процес почався наприкінці XVII сторіччя і тривав аж до кінця XX. Універсальна модель модернізації передбачає веберівське «розчаклування» світу традиційних суспільств, їхню раціоналізацію і зрозумілість.

Наразі самоідентифікація громадян в умовах трансформації українського суспільства перебуває між дискурсивними практиками модерну і неотрадиціоналізму. Така фактичність зумовлена нашою пострадянською дійсністю. Пережитки етнонаціоналізму, крихкий фундамент трайбалізму, віра в імперіалізм — це шлях до режимів з елементами цивільного націоналізму та теократії [5]. Намагання відродити «свою традицію» через звернення до архаїки характеризує українську націю як жертву футурошоку, яка уникає тенденційності глобального розвитку, виказуючи свою ціннісну ригідність. Мислення наративами майбутнього — ось те надзусилля, котре спровокує суспільний модерн в ситуації відкритого постмодерного світу.

Список використаних джерел

1. Minakov M., Rojansky M. Democracy in Ukraine: Are We There Yet? KENNAN CABLE. No. 301 January 2018. URL: https://www.academia.edu/35796957/Democracy_in_Ukraine_Are_We_There_Yet
2. Greenberg C. Modern and Postmodern. William Dobell Memorial Lecture, Sydney, Australia, Oct 31, 1979 Arts 54, No.6 (February 1980). URL: <http://www.sharecom.ca/greenberg/postmodernism.html>
3. Томе, Г. Ціннісний поворот у Європі з погляду емпіричних соціологічних досліджень / Г. Томе; пер. з нім. // Культурні цінності Європи. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. С. 409-471.
4. Мінаков М. Рамки пострадянської демодернізації. Критика. 2013. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ramky-postradyanskoyi-demodernizatsiyi?page=2>
5. Еко У. Ур-фашизм. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/statti/525-umberto-eko-ur-fashyzm>

Барабаш Р. Я., аспірант кафедри
філософських та соціальних наук
Київського національного
торговельно-економічного університету

НІГІЛІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Проблема нігілізму є надзвичайно актуальною у наш час, адже цей феномен підриває основи сучасної соціально-політичної дійсності та самоідентифікації людини. Втім, фундатор поняття «європейський

нігілізм», Ф. Ніцше, вказував на двозначність нігілізму, виокремивши деструктивний і конструктивний його зміст. Дотримуючись точки зору цього мислителя, ми доведемо, що нігілізм як феномен є соціальною проблемою сучасності, шлях до вирішення якої лежить у самій логіці нігілізму як процесу.

Нігілізм ми тлумачимо як заперечення дійсних базових принципів, норм, цінностей, ідеалів (або «системи цінностей»), якому властиві категоричність та гіпертрофовані сумнів. Основними рисами нігілізму можна вважати заперечення цінностей, їх переоцінку, а також утвердження індивідуального начала. У контексті ніцшеанських міркувань, йдеться про руйнування класичних мистецтва, науки і релігії, які забезпечували цілісність людського світогляду. Ф. Ніцше вказує, що нігілізм є неминучим психологічним станом, який настає після безрезультатних пошуків смислу [1, с. 30]. Основою суспільства є взаємодія його членів, яка уможливорюється наявністю в них спільної ціннісної системи. Оскільки змістом нігілізму є заперечення такої системи, він призводить до порушення цілісності соціуму, а тому постає соціальною проблемою.

У ХХ ст., внаслідок розчарування в ідеалах Просвітництва та Модерну, які на суспільно-політичному рівні втілювалися в утопічних ідеях соціалізму, комунізму, жорстоких тоталітарних режимах, нігілізм активізувався як вираження потреби соціуму в новій системі цінностей. Завдяки цьому було подолано не лише суспільно-політичний, а й культурний, філософський елітаризм. Утвердження егалітарного суспільства означало покладання нової ціннісної системи, в основі якої – рівність, свобода, справедливість, цінність унікальної особистості, толерантність, плюралізм і т.д.

Втім, із поваленням попередньої системи, нігілізм, парадоксальним чином, лише набрав обертів. Можливо, справа в тому, що задекларовані цінності не виправдали себе. На соціальному рівні відбулося утвердження масового суспільства, на політичному – демократії та лібералізму, які ми можемо спостерігати зараз. Це створило ситуацію «надмірного контролю багатьох за небагатьма» (за Х. Ортегою-і-Гассетом – поява «гіпер-демократії» [2, с. 59]), при якій рівність умов породжує нерівність можливостей. За відсутності чіткого соціального ранжування, яка підкріплюється політичним і культурним плюралізмом, кожен індивід потрапляє в ситуацію невизначеності, яка в соціальному зрізі виражається як постійна загроза «маргіналізації». Особистісними наслідками останньої є відчуття занепокоєності й безсилля, психологічна гіпечутливість, які поєднуються з «побічними

ефектами» ліберально-демократичної системи світогляду – честолюбством, егоцентричністю й фіксацією на індивідуальному началі. Задекларовані у сучасності цінності на суспільно-політичному рівні мають обернену форму: замість конкретної особистості ми маємо справу суто з назвами організацій, замість соціальної спільності – юрбу, чутливу до маніпуляцій, замість свободи вибору – «м'яко діючу силу» репресивного впливу «думки більшості», яка не належить нікому конкретно. Водночас, суспільство розколюється, адже цінність особистості втілюється як відстоювання індивідом власної точки зору як єдино істинної [3, с. 156].

Як результат, внутрішня невизначеність та потреба в утвердженні задекларованих цінностей стикаються з фіктивністю останніх, про що свідчить індивіду його життєва практика. Це, в свою чергу, породжує зневіру і бунт проти цінностей соціуму, і такий бунт може набувати двох форм вияву: пасивної (втрата смислів активного суспільного життя, аморальність, апатія й песимізм окремого суб'єкта) або активної (асоціальна поведінка як спосіб позбутися внутрішньої напруги [2, с. 59]). Обидві форми супроводжуються відчуженням, атомізацією й ізоляцією індивідів, ослабленням чи руйнуванням соціальних зв'язків, незацікавленістю у групових цінностях, «замиканням» на принципі виживання [4, с. 176].

Втім, повертаючись до заявленої нами позиції, зазначимо, що нігілізм є не лише чинником руйнації соціуму, а й шляхом до відновлення його єдності завдяки покладанню нової ціннісної системи. Позитивним аспектом нігілізму є проблематизація дійсності, яка означає пошук виходу з ситуації, що склалася [4, с. 175]. За часів виникнення й домінування християнства (Середньовіччя) нігілізм призвів до Реформації та Ренесансу; модерний нігілізм скасував владу метанаративів – на рівні філософії, науки, культури, політики. Тож сучасний нігілізм можна розглядати як заперечення дійсної системи цінностей на користь нової системи, наділеної смыслом.

Розкрити конструктивний зміст нігілізму допоможе ракурс, у якому його змальовує Ф. Ніцше. Філософ вказує, що нігілізм слід розуміти як процес, який проходить ряд етапів – песимізму, неповного, активного та «екстатичного» нігілізму. Останній повністю «розбиває... прогнилі елементи і прокладає дорогу до нового способу життя», «здійснює перетворення всіх цінностей» [5, с. 230]. Тому нігілізм варто сприймати як логічний результат існування певної системи цінностей на шляху до «великого руху емансипації людини від духовного і соціального авторитету», як «долю» або «неминучу катастрофу», що

веде до оновлення [2, с. 60]. Цю думку підкріпимо словами самого Ф. Ніцше: «Тому що всі наші цінності, які існували до сьогодні, самі знаходять в ньому свій останній підсумок; тому що нігілізм є до кінця продуманою логікою наших великих цінностей і ідеалів; тому що нам потрібно спочатку пережити нігілізм, щоб пересвідчитися в тому, якою по суті була цінність цих “цінностей”... Нам потрібно коли-небудь знайти нові цінності...» [1, с. 22]. В такому сенсі нігілізм – це усвідомлення людиною того факту, що власним становленням вона не досягає вигаданого нею світу, а це викликає в неї недовіру до світу як такого, який заперечує реальне життя, а тому «стає нестерпним» [1, с. 32].

Отже, нігілізм, витлумачений як феномен, постає безальтернативним запереченням сьогодення, а тому – актуальною соціальною проблемою, яка спричиняє пасивність, атомізм і деструктивність індивіда. Втім, витлумачений як процес пошуку нової ціннісної системи, він постає свідомою відмовою, яка породжує перед людиною відповідальність за власне майбутнє. Таким чином, нами доведено, що нігілізм у своїй суті містить самозаперечення, тобто є чинником як руйнування ціннісного фундаменту суспільства, так і покладання такого фундаменту.

Список використаних джерел

1. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Пер. с нем. / Ф. Ницше. – СПб.: Издательский Дом «Азбука–классика», 2007. – 448 с.
2. Марущак О. В. Феномен нігілізму і його прояви в умовах розвитку масового суспільства / О. В. Марущак // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філософія. – 2015. – Т. 262, Вип. 250. – С. 58-62.
3. Матвієнко І. С. Проблема нігілізму у європейській культурі (філософські погляди Ф. Ніцше) / І. С. Матвієнко // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 110. – С. 156-158.
4. Сахань О. М. Маргіналізація суспільства як деструктивний компонент його розвитку / О. М. Сахань, С. О. Жувака // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – Випуск 23. – С.173-184.
5. Рюс Ж. Хвороба нашого часу, нігілізм і криза основ Жаклін Рюс // Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. – К., 1998. – С. 227-256.

Boiko B.S., the first year student
of Kyiv National University of Trade And Economics,
the faculty of International trade and law.
Supervisor - ph. D prof. Morozov A.U.

THE VIOLENCE IN THE FOCUS OF SOCIOLOGICAL ANALYSIS

The causes of violence

There are a lot of explanations of the violence. The most common motivations for violence can be viewed as improper attempts to deal with emotions. Often, violence is the medium used by an individual to openly express their feelings such as anger, frustration, or sadness. Other times, violence can be considered as a form of manipulation for individuals to try and get what they want or need. Aggressive behavior can also be used as a form of recompense. Finally, violent behavior is sometimes caused because people grow up seeing violence openly displayed. Violence then becomes learned as an “appropriate” way to behave.

General statistics

It causes more than 1.6 million deaths worldwide every year. Violence is one of the main reasons of death all over the world for people ages 15 to 44. In Africa, out of every 100,000 people, each year 60.9 deaths are caused by a violent death. As for Ukraine, according to some resources 1.1 million women are made to “physical or emotional violence in their families” every year, but only one in 10 asks for the help. Unfortunately, domestic violence in Ukraine was not even criminalized until 2019.

Violence against children

It takes a lot of forms. Violence against children occurs in places that should be the safest for them, such as school, the family or in other places. Violence in schools is one of the most spread forms of violence against children. It can take many forms, varying from physical violence to psychological one. Violence is often expressed through acts of bullying, and repression. It creates fear which harms the general school climate and encroaches pupils’ right to learn in a safe, unthreatening environment. Schools cannot fulfill their role as places of learning if children are not in an environment free of violence. Bullying is an aggressive behavior among school-aged children that involves a real power imbalance. The behavior is repeated, or has the potential to be repeated, over time. Actually, both kids

who are bullied and who bully others may have serious, lasting problems. Bullying may include physical violence, threats, teasing, social exclusion or other psychological violence. The presence of bullying is often a sign of aggressive or violent behavior elsewhere in children's lives. Recent studies suggest that bullying in adolescence and childhood can have long-term effects on young adult's mental health. Cyber bullying, or using electronic technologies in order to bully another person through the Internet, is becoming more common among children and youth today. It takes on so many different forms. Examples of cyber bullying include text messages or emails, sent by email or posted on social networking sites, videos or websites. A study by EU Kids Online from 2010 revealed that one in five children have been exposed to cyber bullying and according to children, cyber bullying is one of the most harmful risks they associate with the Internet. Domestic violence subverts the human rights of children and has a harmful effect on their development. Domestic violence is a violation of children's rights whether they are victims themselves or witnesses of domestic violence in the family. Spreading of domestic violence denies children of their right to a safe home environment. Domestic violence against children has many different manifestations and can be in the form of physical and/or psychological violence.

Religious violence

Religious violence is violence that is motivated by, or in reaction to, religious texts, or doctrines of a target. It includes violence against religious institutions, people, objects, or events. Religious violence does not refer exclusively to acts committed by religious groups, but includes acts committed by particular groups against religious groups. Violence inspired by religious intolerance is easier described than defined. It includes harassment and internment to terrorism and outright warfare. Usually it arises when the core beliefs that define a group's identity are fundamentally challenged. Religious leaders are often criticized for not doing enough to stop religious violence. By not publicly pointing every act of extremism, entire faith communities are presumed to be somehow complicit. Indeed, there are millions of people of faith who are actively involved in helping the poor and fostering accommodation in the aftermath of war. They may be created through their churches, synagogues and temples, or work through international humanitarian agencies and missions overseas. In an era of turbulence and uncertainty, interfaith action may offer a kind of violence. The persistent calls for patience, tolerance, understanding, face-to-face dialogue and reconciliation are more important than ever given today's dangerous anonymity provided by social media.

Self-directed violence

Self-directed violence includes suicidal behavior, self-abuse, suicidal and thoughts. It and other forms of self-injury are serious problems that affect children, youth, and families.

Prevention of the violence

One of the main factors of the prevention of the violence is a criminal justice. In 2017, Ukraine adopted the law “On Preventing and Counteracting Domestic Violence”. In early 2019, it finally criminalized domestic violence. However, we still have a long way to go, say the experts. Preventing youth violence requires addressing factors at all levels of the social ecology—the individual, relational, community, and societal levels. There are Violence Prevention Programs targeting young people. Prevention Institute engages leaders from housing, healthcare, and multiple other sectors at the local, state, and national levels and cultivates a systems approach to prevention that reduces the need for criminal justice intervention. Recognizing violence as a prevention issue for health and equity, Prevention Institute has made a major commitment to helping cities devise comprehensive plans and strategies for reducing and preventing multiple forms of violence. By cultivating communities of practice such as UNITY (Urban Networks to Increase Thriving Youth through Violence Prevention) and Safety Through Connection, supporting policy and systems change, and providing strong technical assistance. In Ukraine there is a national hotline for the prevention of domestic violence, human trafficking, and gender discrimination.

Sources

1. Statistics on violence & peace, U.S. dept of ed. National center for edu. Stats, College Campus in U.S. crime stats. National center for education stats., 2018.
2. Kyiv Post Classics. Violence against women remains silent epidemic in Ukraine, 2019.
3. Council of Europe. Violence against children, 2019.
4. Centers for disease control and prevention. Journal of Autism and Developmental Disorders, 2016.
5. Rachel Davis. Preventing Violence, 2019.

*Боровська Л.О., к. філос. наук, доц.,
Київський національний
торговельно-економічний університет*

ЩОДО ЕВРІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ «КРИТИЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ»

В епоху постмодерну загальним місцем стала констатація того факту, що соціологія, яку іноді називають „улюбленим дитям модерну”, не здатна нібито досліджувати нові соціальні реалії. А чи дійсно соціологія, як рефлексія доби модерну, вичерпала свої можливості?

На мій погляд, серед шкіл й напрямів соціології двадцятого сторіччя є багато недооцінених, в межах яких висувалися цікаві ідеї, що можуть слугувати для розробки концептуальних засад нових методологічних підходів в соціологічних дослідженнях. Серед них так звана „критична соціологія”, яка сформувалася на ґрунті Франкфуртської школи – відомої в двадцятому сторіччі течії в соціальній філософії. Програмною роботою Франкфуртської школи була робота М. Хоркхаймера та Т.В. Адорно „Діалектика просвіти” [1], в якій розроблялася низка проблем, пов’язаних з індустрією культури та маніпулюванням свідомістю та які можуть бути актуалізовані для концептуалізації сучасної соціально-культурної проблематики. Автори книги виходили з положення про абсолютну несумісність індустріально виробленої культури та культури „дійсної”, „істинної”. Вони вважали, що культура (тут йдеться про „популярну культуру” дев’ятнадцятого століття та „масову культуру” двадцятого) посіла в буржуазному суспільстві місце релігії, „яка у свою чергу втратила своє значення морального стримуючого початку” [1, с.128]. На місце ж морально-релігійного цементування зв’язку між людьми приходять естетично-ідеологічний спосіб їх об’єднання у певну цілісність („тотальність”). У всьому, починаючи з архітектури, яка безпосередньо об’єднує у формі деякої надлюдської „тотальності”, монументальні будівлі різноманітних офісів та багатоквартирних машин для житла, „в око впадає єдність макрокосмосу та мікрокосмосу, яка демонструє людям модель їх культури, хибну тотожність загального та особливого” [1, с.128].

На думку М. Хоркхаймера та Т.В. Адорно у кінематографа та радіо (під час написання цієї книги вони були найбільш розвиненими засобами масової комунікації) більше немає потреби видавати себе за мистецтво, вони (тобто радіо й кінематограф) самі відверто називають себе індустрією. Але, при цьому, продукція радіо та кінематографу здатна, подібно до стандартизованої архітектури, справляти певне

естетичне враження на тих, хто її сприймають. Слід відзначити, що автори „Діалектики просвіти” не ототожнювали „естетику” та „мистецтво”, саме тому естетичний вплив продукції засобів масової інформації, про які вище йшла мова, вони не мали наміру прирівнювати до естетичного впливу, який можуть справляти художні твори. Справа в тому, що насолода від твору мистецтва, що виділився у всій своїй специфічності лише в умовах буржуазного суспільства (такою є точка зору Хоркхаймера та Адорно), припускає розрізнення загального та індивідуального й „гру” відповідним чином орієнтовних здібностей людини, її почуттів та розуму.

У сфері „індустрії культури” мова не може йти про твори мистецтва, бо тут індивідуальне отримує форму стереотипу, шаблону, кліше, прямо ототожнюється з всезагальним (панівною „тотальністю”). „Гра” духовних сил індивіду, що переживається ним у процесі сприйняття твору мистецтва, припускає своєрідну взаємодію цих сил, що в даному випадку неможливо, бо, як вважають Хоркхаймера та Адорно, індивіду насильно нав’язують певний комплекс уявлень та почуттів.

Таким чином, мова йде про маніпулювання свідомістю індивідів, яких намагаються спонукати до самоототожнення з „панівною тотальністю”, основним способом дії якої, згідно з думкою авторів книги, є стандартизація та стереотипізація продукції індустріальної культури. Автори „Діалектики просвіти” свій аналіз розпочинають з чисто технічного пояснення необхідності стандарту в сфері індустріального „виробництва культури”, тотожного у цьому відношенні всякому іншому промисловому виробництву, що орієнтоване на масовий попит. Але не всяка техніка потребує стандарту: стандартизація та стереотипізація – це потреби тільки такої техніки, що викликаються до життя економічним та політичним інтересом монополій, які за допомогою продукції, що розрахована на багатомільйонного споживача, оволодівають як ринком, так і свідомістю людей. Люди ж, у свою чергу, не мають природної потреби в шаблонізованій культурній продукції: їх просто призвичаїли до неї, не пропонуючи нічого альтернативного й таким чином змушуючи споживати те, що дають, і тільки потім вони починають почувати потребу в ній. Внаслідок виникає замкнене коло – „це, - як пишуть Хоркхаймер та Адорно, - коло маніпуляції обернено діючою потребою, в якому все щільніше замикається єдність системи” [1, с.129].

„Чи можна реально провести риску між засобами масової інформації як інструментами інформації та розваги і як агентами

маніпулювання та впливу на свідомість?” - задається питанням ще один відомий представник Франкфуртської школи Г. Маркузе, який в своїй роботі „Одномірна людина” здійснив спробу дослідити стан сучасної західної цивілізації.

Якщо слідувати логіці Маркузе, то важливо підкреслити, що стереотипи мислення сучасної людини „нав'язуються” їй не чиеюсь зловмисною волею, їх „відтворює” саме суспільство - суспільство сучасної індустріальної цивілізації. Основою його саморегуляції, на думку Маркузе, є не пригнічення потреб більшості, а формування (навіть, вірніше, переформування) стандартних, хибних потреб, що й прив'язують індивіда до суспільства. Суспільство ж, в свою чергу навчилося, за образним висловом того ж Маркузе, „перетворювати в потребу непомірне споживання”.

Маркузе також зазначає, що змінилися і форми контролю над індивідом з боку суспільства - вони стали більш „технологічні”. „Якщо раніше привалювали форми примусу: недостатність засобів існування, керовані правосуддя, поліція та озброєні сили, то тепер суспільний контроль укорінюється в нових потребах, що виробляються суспільством” [2, с.12]. В такому вигляді технологічні форми контролю постають як втілення самого Розуму, спрямовані на добро усіх соціальних груп і всякий опір їм здається ірраціональним. Тому не дивним Маркузе вважає той факт, що в найбільш розвинених цивілізованих країнах форми суспільного контролю були інтродюковані до такого стану, коли стало можливим впливати на індивідуальний протест уже в зародку. Це привело до того, що „...інтелектуальна та емоційна відмова слідувати разом з усіма постає як свідчення неврозу і безсилля” [2, с.13]. Далі Маркузе наражає на сумнів правомірність вживання в цьому контексті поняття інтродюкції - на його думку, інтродюкція, як процес переводу „зовнішнього” плану у „внутрішній” припускає наявність деякого внутрішнього виміру (індивідуальної свідомості і індивідуального несвідомого) у корні відмінного від суспільної думки і поведінки. Цей вимір і є реальною основою „внутрішньої свободи”, тобто він позначає той простір особистісного розвитку, де тільки людина і може залишатися самою собою. Але, вважає Маркузе, технологічна реальність сьогодні втручається в цей простір і зводить його нанівець. На цій підставі Маркузе робить дуже важливий, на мій погляд, висновок. „У результаті ми спостерігаємо, - пише він, - не пристосування, але *mimesis*: безпосередню ідентифікацію індивіду зі своїм суспільством і через це останнє з суспільством як цілим” [2, с.14].

Безпосередня ідентифікація, нагадує нам філософ, притаманна примітивним формам асоціювання. Коли ж вона виникає у високорозвиненій індустріальній цивілізації, то ця „безпосередність” є продуктом вправного наукового управління і організації. Автор „Одномірної людини” вважає, що харчі, одяг, засоби масової інформації, телекомунікації, транспортні засоби, предмети домашнього вжитку і широка індустрія забав приписують людині певні звички, викликають стійкі емоційні та інтелектуальні реакції, які, доставляючи більше чи менше задоволення споживачам, прив’язують їх тим самим до виробників, а через них - до суспільного цілого.

Таким чином продукти людської діяльності самі стають засобом маніпулювання, розповсюджуючи хибну свідомість, яка має до того ж імунітет проти власної хибності. А по мірі того як все нові й нові товари стають доступними новим соціальним класам, той вплив, що вони несуть собою перестає бути рекламою, він стає *образом життя*. На цій основі й формується модель мислення і поведінки, яку Маркузе називає „одномірною” і яку він намагається прослідкувати на різних рівнях та в різних областях: на рівні індивіду, на рівні суспільних процесів, в науці і філософії.

Список використаних джерел:

1. Horkheimer M., Adorno Th. W. Dialektik der Aufklarung. Philosophische Fragmente. – Frankfurt a. M., 1969.
2. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: RELF-book, 1994. – 368 с.

Бузник М. В., студентка,
Київський національний
торговельно-економічний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Формування національної ідентичності розвивається ще в ранньому дитинстві під впливом рідних, друзів, родичів, однолітків – тобто первинних агентів соціалізації. Згодом до цього процесу приєднуються групи вторинної соціалізації – дитсадки, школи, гуртки, університети. Власне, становлення національної ідентичності є не лише вагомою запорукою особистісного розвитку, розуміння людиною

свого місця в середовищі собі подібних, проте і передумовою згуртування соціальних груп та об'єднань. Тож питання про формування національно-культурної ідентичності є актуальним як з позиції впливу на розвиток окремого індивіда, так і становлення соціальних груп, об'єднань, інститутів; їх взаємовпливу на розвиток суспільства і держави.

Аналізуючи дослідження науковців можна побачити, що проблема національного усвідомлення в Україні суттєво активізувалася [1]. Різні аспекти зазначеної проблеми знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних дослідників, як П. Гнатенко і В. Павленко [2], котрі здійснили ґрунтовний аналіз співвідношення понять ідентичність й ідентифікація та визначили головну ознаку ідентифікації – процесуальність. І. Кальной [3] розглядає проблему ідентичності в умовах трансформації сучасного українського суспільства. Проблема національної ідентичності на концептуальному рівні обговорюється у працях С. Макєєв, С. Оксамитна, К. Швачко [4]. Серйозні наукові дослідження з проблем національно- державної ідентичності представлені культурологами В. Табачковським, В. Шинкарук, Г. Шалашенко, які визначають кризу ідентичності як втрату надійних, усталених, раціонально вивірених, освячених традицією життєзначущих орієнтирів у всьому універсумі людського буття: на рівні соціальних структур, культури, інституційно закріплених цінностей і норм, окремого індивіда, його мислення, системи вартостей і уподобань, моральних імперативів, психічного здоров'я та ін. [5].

Уроки минулого України, сповнені страждань та втрат, можуть стати пересторогою для сучасного світу, де можна спостерігати різного виду конфлікти (як на макро-, так і на мікрорівні). Вони закликають нас до виховання милосердного, прийняттого, толерантного ставлення до індивідуальних, групових, релігійних чи інших відмінностей.

Поняття українцями національної самовизначеності пройшло довгий та нелегкий шлях. Однією з найголовніших проблем поставала та, що українські землі тривалий період були «розкидані» між декількома державними утвореннями, до яких належала Польща і Угорщина, Австро- Угорська та Російська імперії, а пізніше й СРСР. Таким чином, наявність в минулому України ворожих етнічних територій підняла проблему національно- культурної ідентифікації, адже важко розібрати, хто є «своїм», а хто «чужим». Відслідковуючи історію етнічного самоусвідомлення нашого народу, можна

простежити спроби відновлення національної ідентичності, яка проявлялась в повстаннях та закликах до боротьби за незалежність [5].

У другій половині XVII та XVIII століттях в Європі відбуваються тотальні цивілізаційні процеси, які проявлялися в інституалізації суспільства. Але, на жаль, Українські землі залишилися осторонь тих процесів, оскільки після входження до складу Росії цілком і повністю позбавилася можливості повноцінно розвивати власні інтереси, захищати рідні традиції, відстоювати свої права [6]. Таким чином, минуле України подає яскравий приклад того, що нашому суспільству необхідно виховувати в собі такі якості як патріотизм, відданість, самопожертва, любов до Батьківщини. Саме історія постає вічним образом незламності духу українців.

Становлення національно-культурної ідентичності враховуючи військові дії на сході України та анексію Криму, постає важливим питанням на рівні національної безпеки. Наша держава стоїть перед нелегкими завданнями: збереження кордонів України, самоусвідомлення своєї значимості для майбутнього суспільного розвитку. Важливим компонентом постають заклади соціалізації, які володіють культурними, виховними можливостями в становленні національно-культурних цінностей, розвитку історичної пам'яті, відродженні прадідівських традицій та звичаїв. Неабияку роль у повноцінному розвитку країни відіграє питання про стосунки з іншими етнічними групами [7]. Ми зобов'язані відстоювати толерантне ставлення до інших осіб, які заселяють територію нашої Батьківщини, адже не слід забувати про рівність всіх народів.

Сучасне виховання має здійснюватися на основі національної культури, яка є багатогранною та надзвичайною, зі своїм особливим менталітетом та опиратися на всі ті цінності, які були засвоєні українцями впродовж тисячоліть. У формуванні національно-патріотичного духу повинні поєднуватися індивідуальна свобода, права особистості та духовні національні цінності. Усі українці мають усвідомити себе громадянами-націоналістами, здатними забезпечити гідне місце в цивілізованому світі. Почуття патріотизму є однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підрастаюче покоління [8].

За великим рахунком, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, збідненим, оскільки вона перебуватиме далеко від повноцінних стосунків, які формують її особистість, самооцінку, життєвий успіх. Ще в дитячому віці педагоги повинні створювати відповідні ситуації для формування у вихованців діяльнісного ставлення до всього того, що об'єднується поняттям «національні

надбання». Дуже важливо актуалізувати формування національно-культурної ідентичності в молоді, яка обумовлена необхідністю усвідомлення готовності до відстоювання територіальної цілісності України в умовах сучасних викликів та небезпек.

Отже, віднаходження шляху до подолання ряду перешкод у культурному, психологічному, політичному та інших аспектах, може стати запорукою отримання можливості утвердитися в якості сильної та незалежної держави, розв'язавши проблему державотворення та спрямувавши українську націю на згуртування, тим самим створивши сприятливі умови для її функціонування. Запорука розвитку нашого суспільства - усвідомлення національної ідентичності. У найскрутніші часи кожен народ повертається до історії своєї держави та черпає з досвіду предків відповіді на болюче питання про те, як знову підійматися з колін та рухатися до нових звершень. Тому формування національно-культурної ідентичності вважаємо ключовим завданням сучасного українського суспільства.

В першу чергу - самоусвідомлення себе як єдиної нації, яка здатна подолати будь-які перешкоди на своєму шляху, яка готова йти на самопожертву заради високих цілей. Національна ідентифікація є чи не найважливішим чинником процвітання суспільства, адже, як сказав свого часу І. Франко: «Все, що йде поза кордонами нації - це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації» [9].

Список використаних джерел

1. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 20. С. 92–99.
2. Гнатенко П.І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / К.: АРТ-ПРЕСС, 1999. 466 с.
3. Кальной И.И. Проблема идентичности в условиях трансформации современного украинского общества // Ученые записки ТНУ. Серия: Философия. 2004. Т. 17 (56). № 2. С. 110-118.
4. Макеев С. А. Социальные идентификации и идентичности // К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. 185 с.

5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. 558 с.
6. Нагорна Л. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. К.: Стилос, 1998. 278 с.
7. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (констатувальний етап дослідження): науково-методичний посібник / авт. кол. за заг. кер. К. О. Журби. Черкаси: ЧОПОПП. 2017. С. 3.
8. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. Харків: «Друкарня Мадрид». 2016. С. 4.
9. Франко І. Поза межами можливого // Зібрання творів. У 50-ти томах. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. 574 с.

Вежичанін Я. О., студентка,
Київський національний
торговельно-економічний
університет

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ПРО ВИВЧЕННЯ СМАКІВ СПОЖИВАЧІВ У СУСПІЛЬСТВІ

На сьогодні в соціології споживання розглядається як процес, що виходить за вузькі межі економічної сфери та знаходить своє місце в цілому ряді соціокультурних практик. Споживання починає набувати нового значення у суспільстві. Так, на початку 1990-х років з'являється нова споживча ідеологія, пов'язана зі зростанням асортименту товарів, тож соціологи дедалі більшу увагу починають приділяти дослідженням поведінки споживачів, взаємодії між виробниками та споживачами товарів, культурі споживання, чинниках покупки тих чи інших товарів, поведінці, видах та формах споживання, механізмі включення людини у процес споживання тощо. Власне, дослідження поведінки споживача закріпилося в соціології у 80-90-х рр. ХХ ст., зокрема в таких галузях як соціологія реклами і бізнесу, соціологія моди тощо. Проте цьому також посприяли й інші галузі - маркетинг, економіка, психологія, тощо. Вона й надалі продовжує отримувати і вбирати нові підходи та методи з інших дисциплін [1].

Про споживання в суспільстві писали різні західні вчені: М. Фезерстоун, Ж. Бодріяр, Д. Ліон, С. Майлз, Дж. Рітцер, П. Бурдье, Е. Фромм [1]. При цьому, більшість науковців, що займалися вивченням проблем споживання в сучасних суспільствах стверджували, що дедалі більше зростає їх символічна функція: починає переважати символічний обмін – тобто на перші позиції виходить не реальна вартість товару, а те, наскільки відомими є ті чи інші його виробники, бренди, наскільки популярним є саме цей товар в даний час (наприклад, іграшки спінери тощо).

З цього приводу, А. Москвін заявляє, що споживання слід розглядати як сукупність досить складних, постійно повторюваних процесів використання різних предметів споживання для задоволення цілого ряду потреб [2]. Маються на увазі не лише безпосередні, життєві потреби, а й соціопсихологічні - пов'язані з розвагами, набуттям чи підтвердженням статусу тощо. Одним з найважливіших питань в дискурсі про значення споживання в сучасному суспільстві постає питання про чинники споживання. Зрозуміло, що найбільш суттєвим є чинник платоспроможності. Економічний аспект визначає, зможете ви дозволити собі дороге авто чи ні, по суті – це чинник розмежування соціальних класів. Власне, можливість споживання дорогих та дефіцитних товарів дає змогу долучити вас до певного соціального класу/прошарку, чи ні. Тим не менше, в суспільстві постмодерну, з його збільшенням асортименту товарів та, відповідно, їх доступності, починають поставати нові мотиви та чинники споживання.

Варто зауважити, що ряд вітчизняних соціологів (О. Щерба, В. Тарасенко, Є. Суїменко, Т. Єфременко) пишуть, що західна реклама є незвичною для українців, а важливим фактором споживання є регіональні переваги, тож саме це слід розглядати як головний критерій для оцінки можливості споживання продукції [3; 4; 5]. Таким чином, незважаючи на глобалізаційні процеси, на шальку терезів не можна водночас ставити споживачів не те що з різних культур, але й з різних регіонів. Тобто споживання жителів різних країн, сільської та міської місцевості можуть суттєво відрізнятися.

Аналізуючи специфіку феномену соціального споживання, слід зазначити, що виділяють споживацьку діяльність і споживацьку поведінку. Поняття «поведінка» має дуже багато трактувань та тверджень, проте зазвичай виділяються два підходи. За першим, діяльність і поведінка є тотожними поняттями, другий розглядає діяльність як більш загальне поняття, а поведінку – її зовнішнім виявом. «У науковому сенсі діяльність виражає сутність людської

активності і властива тільки людині. Її зміст – це засвоєння матеріального світу, а поведінка людини – лише форма діяльності, її зовнішня сторона. Тому одній і тій самій діяльності можуть відповідати різні форми і способи поведінки, одна і та ж сама поведінка може розглядатися як прояв діяльності різного змісту» [6].

Споживацька поведінка – це дії і вчинки споживача, які забезпечують і обслуговують споживацьку діяльність і споживання. Соціальна поведінка- сукупність вчинків і дій особистості, які залежать від зовнішніх факторів. Тобто соціальна поведінка може проявлятися в різних формах, таких як:

позитивна дія – тобто дія, здійснена назовні. Наприклад, акт покупки або повернення товару;

негативна дія – дія, яку суб'єкт хотів би зробити, але не зробив. Тобто покупка не відбулася, тому що суб'єкт стримався від неї, хоча й вагався. Ця дія проявляється у двох основних варіантах:

а) помірність – це відмова від дії, яку можна зробити, але від якої краще втриматися через ряд обставин. Наприклад, вагання з приводу того, купити айфон чи купити телефон з тими ж параметрами, проте за помірнішу ціну;

б) терпіння – це не здійснення дії в силу нездатності її зробити. Наприклад, мати велике бажання купити айфон, але не мати на це коштів. Якщо механізм прийняття рішення є основою поведінки, то вона може бути:

а) цілераціональною соціальною дією;

б) традиційною соціальною дією котра заснована на тривалій звичці;

в) ірраціональною соціальною дією, котра взагалі може не містити елемент тверезого роздуму [7].

Але головними критеріями, на наш погляд, є уподобання і бюджетні обмеження – по суті, вони й становлять вибір споживача. Споживаючи, людина встановлює свою унікальність, і заявляє оточуючим про те, ким вона є. Це означає, що людина має споживати відповідно до соціальних очікувань і власних уявлень про те, як і що повинна їсти, пити, одягати, на чому пересуватися – через свою приналежність до певної соціальної групи.

У суспільстві, що зберігає майнову й соціальну нерівність, поведінка особистості у сфері споживання дає можливість показати оточуючим свою належність до відповідної соціальної структури суспільства. Проте споживання є не лише критерієм соціального статусу. Своєю поведінкою споживач дає змогу забезпечити розуміння

себе, своїх культурних цінностей та свою приналежність до якоїсь соціальної групи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інформація про споживчу поведінку є актуальною та корисною не лише для вузьких наукових кіл, а в тому числі (і в першу чергу) для підприємців, управлінців - це дає необхідний багаж інформації для подальшого керування ринком товарів, тож згодом їм легше зорієнтуватися в тому, в який момент слід втрутитися з корективами. Вивчаючи споживчу поведінку, вони дізнаються про основні закономірності поведінки споживачів.

Список використаних джерел

1. Соколовська М. І. Споживання як форма соціально-економічної поведінки індивіда // Збірник наукових праць з соціогуманітарних дисциплін «Славута». [Електронний ресурс]. URL: <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/spozhivannya-yak-forma-socialno-ekonomichno%D1%97-povedinki-individa/>.
2. Москвин А. И. Народное потребление в условиях развитого социализма. К., 1984.
3. Тарасенко В. І. Соціологія споживання: методологічні проблеми / В. І. Тарасенко. К. : Наукова думка, 1993 . 165 с.
4. Щерба О. І. Поведінка споживача в умовах становлення та розвитку рекламного простору (соціологічний аналіз) : дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 [Електронний ресурс]. / 2006. 236 с. URL : <http://disser.com.ua/content/251963.html>.
5. Суименко Е. И., Ефременко Т. О. Номо есономісус современной Украины. Поведенческий аспект / К. : Институт социологии НАН Украины, 2004. 244 с.
6. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под. ред. В.А. Ядова. Л.: Наука, 1979. 264 с.
7. Ильин В. И. Поведение потребителей / СПб. : Питер, 2000. 224 с.

Возняк В.С., д.ф.н., професор
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Процес становлення інформаційного суспільства створює нові реалії здійснення та забезпечення людської життєдіяльності, у яких освіті як такій належить особлива роль. З одного боку, сфера освіти відчуває вплив радикального прогресу інформаційних технологій і певним чином їх асимілює; з другого – саме освіта покликана готувати людей, здатних жити у глобалізованому світі, де *основним товаром* крок за кроком стає інформація. Філософсько-педагогічний дискурс покликаний осмислювати ці проблеми і пропонувати освітнім практикам стратегію їх вирішення.

Стосовно проблем становлення інформаційного суспільства, варто прислухатися до міркувань Валерія Босенка, (звернемо увагу – це ще 1992 рік): не так страшний «інформаційний вибух», як його «малюють». «Не говорячи вже про те, що не стільки він інформаційний, скільки дезінформаційний. Дійсно результативної, справжньої наукової інформації, без котрої не обійтися, не так вже катастрофічно багато, щоб побоюватись за людські можливості. Тому проблема, по суті, полягає не стільки в освоєнні інформації, скільки у виборі з “бурхливого потоку” добротної інформації і вмілому огороженні учня від зайвого, неістотного, повторюваного, невпорядкованого, такого, що відволікає і т. п. Окрім того, ажіотаж навколо “інформаційного вибуху” поглинає всю увагу і сили, веде до перебільшення фактично лише одного моменту, однієї рисочки пізнання (якою є власне інформація), роздуванню, розбуханню, перетворенню на самоціль, у самотійну сутність того, що займає далеко не головне місце у механізмі пізнавального процесу взагалі і тим більше – у навчанні» [1, с. 24]. І ще таке: «Світ клином зійшовся на інформації для людей, що одержали односторонню, по суті, механічну освіту, без розвиненого теоретичного і, тим більше, філософського мислення» [1, с. 24].

Дивовижний прогрес в інформаційних технологіях створює нові реалії (у тому числі й ризики) людського життя, але у сутнісних вимірах тут немає нічого *принципово нового*: людина завжди так чи інакше винаходила й створювала нові знаряддя, машини, технології як засоби здійснення життєдіяльності, і ці засоби завжди тяжіли до того, щоб відірватися від індивідів і почати панувати над ними. До речі, першою «машиною», що винайшли люди, і яка тут же примусила своїх винахідників і творців служити собі, була *держава*. Як чудово розкрив Е.В. Ільєнков, за відношенням людини до «машини», до технології криється її, людини, відношення *до самої себе*, – іншими словами, технологія – лише посередник між людьми: людина, маючи справу з

«машиною» (технологією), в дійсності завжди має справу з *іншою людиною*, її творцем і господарем [див.: 2, с. 29-41]. Отже, не «машина» панує над людьми. Просто так побудовані людські стосунки (соціально-економічні, політичні та ін.), що через певні структури, прогресу яким інформатизаційні технології забезпечують нечуваний простір, здійснюється панування одних людей (меншості) над іншими. Чиновники, бюрократичний апарат – теж «машина». Їх панування в царині освіти вельми відчутне.

Суть і призначення освіти – не в забезпеченні інформацією, не в інформаційному насиченні, а в *розвитку особистості*. Навчання має своєю дійсною метою не стільки пізнання, скільки *освоєння культурно-історичних всезагальних форм* почуттів, мислення й волі, здатних виступити як універсально-всезагальні здібності індивідів. Г.В. Лобастов стверджує, що цим процесом «перетворення всезагальних культурно-історичних форм в індивідуальні універсальні здібності об'єктивно знімається і *бюрократичний апарат* – особлива історична форма втілення ума, втілена не у матеріал природи, а у тканину самої життєво-людської дійсності. Найскладніша машина, де деталями і гвинтиками служать самі індивіди, чий товар – “присутність за бюро” і передача інформації з елементами штапованого видозмінення (утримування чи нарощування) рецептурно-трафаретних смислів. Система бюрократії, що управляє, як визначене, таке, що відповідає особливим історичним умовам, є втіленням такої ж історичної форми ума, достатньо легко може бути “перекодована” у віртуально-електронну форму – тенденція до чого помітна сьогодні у формах руху грошей, у формах електронної передачі ділової інформації тощо» [3, с. 197]. Отже сучасні інформаційні технології створюють умови для зникнення *бюрократичного апарату* в освіті.

Інформаційні технології створюють унікальні *можливості* для *повернення* педагогічного процесу до своєї дійсної сутності, до свого одвічного покликання: забезпечення *становлення* (бажано – цілісного) *людської суб'єктивності*. Ці технології здатні звільнити навчальний процес від суцільної орієнтованості на передачу *готового* знання. Інформаційна складова навчання може бути успішно *витіснена на периферію* педагогічної взаємодії, звільнивши простір і час для *власне людського спілкування* між учасниками освітньої діяльності.

Розвиток інформаційних технологій, як зазначається дослідниками, радикально збільшує можливості *маніпуляції* людською свідомістю. На мою думку, єдиний адекватний вихід у цій ситуації – не обмеження інформаційних впливів, а формування *суб'єктної*

здатності протистояти маніпуляціям, вміння не ставати об'єктом маніпуляційних технологій. Основа такої здатності – наявність самостійного критичного мислення, дійсної культури почуттів, на формуванні яких освіта й має, врешті-решт, зосередитися. Якщо учень – об'єкт навчання і виховання, то він так чи інакше стане чудовим об'єктом будь-яких маніпуляцій через інформаційні технології, втручання у його свідомість і підсвідомість (адже він вже є об'єктом всіляких педагогічних маніпуляцій). Якщо ж учень – повноцінний і повноправний суб'єкт навчання і виховання, то піддати його маніпулятивним впливам з боку різноманітних медіаструктур вельми не просто. А де самостійне розвинене мислення, там і розвинена чуттєва культура, вишуканість власне людських почуттів. *Культура почуттів* здатна серйозно й ефективно опиратися інформаційно-маніпулятивним впливам. Якщо ж культура освоюється у вигляді об'єкта-матеріалу (і тим самим радикально втрачає виміри власне культури, тобто того, що здатне утворювати і зберігати людське в людині) – той зміст, що знелюдніє людину, через інформаційні технології править бал і робить свою чорну справу. Коли ж активована суб'єктність культури – зовсім інша справа.

Освіта ще довго може залишатися у полоні розсудкових форм і безмежно нарощувати завдяки новим технологіям свою інструментальну потужність, гранично знелюднюючи при цьому увесь педагогічний простір. Вона також може несвідомо поділяти технократичну ідеологію, вважаючи при цьому, що відповідає на «виклики часу». Адекватний же вектор розвитку освіти полягає у переході від розсудку до розуму, радикальне обмеження технократизму та інструменталізму, звільнення навчального процесу від суто інформаційних функцій завдяки мудрому використанню інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Босенко В. Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии: «-е узд. / В. А. Босенко. – К. : Всеукраинский Союз рабочих, 2004. – 352 с.
2. Ильенков Э. В. Об идолах и идеалах. 2-е изд / Э. В. Ильенков. – К. : Час-Крок, 2006. – 312 с.
3. Лобастов Г. В. Философско-педагогические этюды / Г. В. Лобастов. – М. : Микрон-принт, 2003. – 329 с.

*Возняк С.С. к.ф.н., доцент,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

РОЛЬ ІДЕАЛЬНОЇ ФОРМИ У РОЗВИТКУ ПРОСТОРУ ОСВІТИ

Є всі підстави стверджувати, що як педагогічна теорія, так і педагогічні практики зовсім **не знають**, що таке *ідеальне*, не вміють «працювати» з категорією *ідеального*, хоча весь час *мають справу* саме з **ідеальними формами**. Парадоксально, проте – факт. Правда, при цьому педагоги користуються *деякими уявленнями* про ідеальне – на рівно простого *здорового глузду* і його усталених забобонів. Ідеальне – це те, що у «голові» (думки, плани, мовні процедури, свідомість). З іншого боку, ідеальне тлумачиться як нормативне, належне, еталонне (спрямоване на ідеал), власне – досить нежиттєздатне, лише уявне, *«лише ідеальне»*. У педагогіці панує емпіристська логіка, за якою, як зазначає Ф.Т. Михайлов, «все, що існує як думка, і всі розумові операції з вербальними описами-визначеннями наявного буття стверджуються як щось **ідеальне** (ідеальне – у смислі не матеріальне, не речовинне, духовне), а те, що нами хоча і мислиться, проте існує саме по собі поза мисленням – об'єктивним, речовинним... **матеріальним**. Ідеальне (мислення, свідомість, психіка) – у голові індивіда; зате все, що голову (мозок) індивіда оточує, включаючи його власне тіло, однозначно і безповоротно матеріальне» [2, с. 518]. За такого тлумачення освітній процес виглядає як *перенесення змісту* із однієї голови (освіченої) в інші (ще не освічені) насамперед за допомогою *вербальних засобів*, із однієї свідомості (вчителя) – у свідомість учнів. Освіта тоді постає як *просте засвоєння* знань, вироблення вмінь і навичок, освоєння змісту «цінностей», норм і правил поведінки (а це вже не навчання, а «виховання»). Саме через це педагогіка і *не потребує* якоїсь особливої категорії «ідеальне», оскільки і без неї все й так і зрозумілим: є психіка (свідомість) як функція мозку, ці різноманітні функції вчитель и повинен розвивати, вдосконалювати. За такої ситуації формування в освітній діяльності постає як *внесення форми* ззовні, як суто об'єктне *формування* – за логікою співвідношення «форма – матерія».

Мав рацію Е. В. Ільєнков, стверджуючи, що категорія ідеального є *найскладнішою* у філософії. Від її адекватного розкриття залежить

змістовність розуміння і свідомості, і мислення, і людського способу буття у світі, і людської суб'єктивності. Головне тут – навчитися побачити в *одному інше*, проступання крізь одне іншого, *присутність* одного в іншому. З іншого боку, *саме цього ми навчаємось з раннього дитинства*, коли у оточуючих нас речах (а це – не байдужі натуральні предмети природи, а речі, створені людиною і для людини) бачити їх *смисл* (інакше – *ейдос*), крізь їхню натуральну форму, зовнішній контур бачити їхню форму функціональну, їхню роль у складі людської життєдіяльності, життєдіяльності оточуючих нас дорослих в тим самим – у власній життєдіяльності, оскільки ми досить щільно змалечку об'єктивно втягнені у *спільно-розділену діяльність* з ними, утворюючи *спів-буттєву спільність*. Інакше, ми навчаємось ейдетичного споглядання – *бачити ейдоси і бачити ейдосами*. Інакше: саме ейдоси і стають нашим новим – власне людським – органом бачення, споглядання, сприймання і переживання світу. Але щоб *зрозуміти* природу ідеальності потрібна певна культура мислення.

Коли педагогіка зазвичай працює на «знання, вміння, навички», вона також своїм предметом має ідеальні форми, хоча і не здогадується про це. Якщо ж предметом нормальної педагогіки постають *творчі здібності* обох учасників (учнів і вчителя) педагогічного спілкування, то цей «предмет» має виразну ідеальну природу. Проте творчі здібності – не просто психіка, її функції, це – *діяльні здібності*. Правда, їх теж можна «запакувати» у межі *індивідуальної психіки* і саме так (як вчить звичайна педагогічна теорія та педагогічна психологія) «працювати» з ними. Однак за своєю дійсною природою людські діяльні здібності як **ідеальне відтворюють, репрезентують, виражають** дещо істотно інше: «всезагальні, граничні *форми самої об'єктивної дійсності*».

Ось у чому відверте педагогічне значення має розуміння ідеального насамперед як *форми діяльності та представленості певного змісту у цих формах*, оскільки «ідеальна форма безпосередньо ніде не збігається з формами наявного буття. Вона представлена в формах діяльності і тому *належить як активний момент педагогу*. Тому без педагога, без іншої людини взагалі, без *спільної з ним діяльності* індивід, дитина, яка не одержить від предмета наявні у ньому буттєво-функціональні можливості, не збудує свою діяльність відповідно до логіки цих предметних потенцій, не синтезує їх як активний засіб і як потенціал свого життєвого буття. У спільній діяльності дитина вводиться в предметний зміст, у той простір функціонування речі, який вибудувався в процесі історичної діяльності з нею і за допомогою неї» [1, с. 119]. Звернемо увагу: предметний

зміст, у котрий вводиться дитина у спільно-розділеній діяльності, повинен виразно нести свою *історичність*, своє власне *людське походження*, тобто виступати як *культура*, а не бути байдужою *інформацією* про деякі суто зовнішні речі.

Свідоме формування людської душі у процесі освітньої діяльності аж ніяк не постає внесенням у неї *зовнішньої форми* – чи то у вигляді правил і норм поведінки, чи то як інформації, чи технології *оперування речами чи людьми*. Свідоме формування є *зміною тієї конфігурації* людського буття у просторі та часі його існування, яке *вже міститься* в душі дитини, *зведене у образ* за допомогою продуктивної здатності уяви. Така «зміна» не є простим відкиданням, зовнішнім запереченням – інакше нам прийдеться «оголошувати війну» особистісному досвіду вихованця. А цей досвід – річ серйозна, оскільки містить у собі певну *змістовну форму*, вловлену душею форму побудови (контур, логіку) *людських стосунків*. Зміна форми, «конфігурації» з боку педагога повинна бути спрямована не на адаптацію учнів до існуючого соціального життя, соціуму з його структурами, а *будуватися* за логікою *ідеальних форм*, вироблених *культурно-історичною дійсністю*. Логіка таких *ідеальних форм* перевищують, трансцендують існуючий соціум, проте саме вона безпосередньо причетна до *вироблення власне людського* в людині.

За таких умов *висока культура* (класична культура у кращих своїх взірцях як у літературі, музиці, образотворчому мистецтві, та й у філософії) стає мірою оцінки існуючих «культурних» реалій у нинішньому соціумі, зокрема – феноменів «масової культури». Коли ж освіта орієнтована на *адаптивні завдання*, то міркою сприйняття (точніше – несприйняття, аж до відвертої відрази) високої культури стає всім легко доступна «маскультура». Продукт такої освіти, вважаючи себе вельми «сучасним», буде дивитися на світ, історію, на інших людей (і на самого себе) *очима* таки *обивателя*, часткового індивіда, по самі вуха стурбованого своєю «неповторністю», «ідентичністю», «оригінальністю», зануреного у свої приватні (корпоративні – теж приватні) інтереси. Буде дивитися крізь «замкову щілину» таких інтересів, виключно «свого», сприймаючи «наше» як щось чуже і навіть вороже.

Список використаних джерел

1. Лобастов Г.В. Философско-психологические проблемы педагогики: Монография / Г.В. Лобастов. – Меллеєво : ФГУП «ВНИИФТРИ», 2014. – 318 с.

2. Михайлов Ф.Т. Содержание образования и его идеальные формы / Ф. Т. Михайлов // Ф.Т. Михайлов. – М. :Индрик, 2001. – С. 513–527.

*Галушак М. С., к. ф. н., ст. викладач,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

ДЕЯКІ ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОСТІ

Будь-яке суспільство завжди так чи інакше оцінювалось за рівнем його культури та освіти. Освітній процес завжди був шляхом «зростання гуманності», тому тісно пов'язаний з розвитком людської культури й транслює «специфічно людський спосіб розбудовувати природні дані й можливості індивіда» [1, с. 19]. Сучасна освіта – явище неоднозначне, в першу чергу, тому, що все частіше ми можемо відмічати відступ від наміченого Гердером «зростання гуманності», натомість відбувається «сліпе» нерелекторне накопичення реципієнтом уже засвоєних знань/фактів, які часто нічого не вчать, а є лише тим багажем, який в готовому вигляді без особливих зусиль з його боку, він отримав. Слід відмітити, що сьогоднішній освітній процес все більше робить акцент не на зміст того, що репрезентується, а віддає перевагу тому як це робиться, які *методи* використовуються при цьому, тобто превалює форма, а зміст все більше постає дечим другорядним. Іншими словами, спостерігається тенденція, яка більше віддає перевагу зовнішньому, формальному, механічному «*як*» перед сутнісним «*що*», а це суттєво змінює критерії оцінки тих процесів, які мають місце в сьогоднішній освіті.

Сьогоднішня, глобальна за своїми масштабами цивілізаційно-культурна ситуація, яка характеризується пришвидшеними темпами існування, занурює сучасного індивіда в доволі різномірний вир зв'язків і комунікаційних повідомлень, де ідентичність окремої особистості втрачається за великою кількістю різноманітних масок та симулякрів, які пропонує нам сучасне суспільство. І все, мабуть, не було б так сумно, якби запити сьогодення в ході своєї «рекламної кампанії» не формували спрощений тип людської особистості без особливих запитів, без екзистенційних запитувань про сенс, про глибину, практично уже загальноосвітня середня школа випускає зі своїх класів вчорашніх учнів, які доволі розмито бачать своє майбутнє чи сферу, в якій вони могли б себе знайти та реалізувати, їхній

світогляд можна визначити на кшталт «вони – стихійні нігілісти, які не прагнуть раю і які не розуміють пекла» [3].

Якщо зі знаннями у нас сьогодні ще сяк так, бо все-таки маючи доступ до великого об'єму інформації, абсолютним невігласом просто не можливо залишатись (при умові якщо ти прагнеш йти в ногу з часом), і наші підлітки, студенти, в порівнянні з нами «вчорашніми», володіють доволі широкими знаннями, але, на жаль, все це далі простої проінформованості не йде, на ділі ж ці знання мало хто здатний використати максимально продуктивно і застосувати їх там, де це можна зробити. Виникає запитання: в чому ж тоді справа шановні? Бо якщо взяти до уваги гадамерівське, що «освіта – це історичне поняття, й саме про цей історичний характер «зберігання» треба вести мову» [1, с. 20], то із зберіганням і відтворенням у нас якраз все гаразд. Питання в іншому: якщо сьогоднішня освіта все ж таки дає певний рівень знань, то чого вона не дає чи практично не дає?

У педагогічній практиці, як було зазначено, сьогодні можна зустрітись з доволі широким рівнем знань у студентів, які уже завтра стануть тими людьми, які творитимуть наше суспільство, цінності і смисли, але при всьому цьому відмічається не «зростання», а «спад гуманності», все менше розуміння і рефлексивного осмислення отриманих знань. Холодний інтелектуалізм, хизування своїми знаннями, егоцентризм у відношенні Іншого – все це прикра реальність нашого непростого часу, який відмічений всеможливими кризами, запереченнями, питаннями без відповідей, усіляких викривлень та глобальних зламів, і все більше стає зрозумілим, що деяким смислам так і не дано здійснитись, бо якщо смисл є буттєвою категорією, яка здійснюється на рівні «зустрічі думки мислячої з думкою осмислюванню, де відкривається можливість свідомості в якості самосвідомості», то в деякому сенсі нам людям ХХІ століття доводиться жити в ситуації «збіднення думки», втрати рефлексивності; все менше народжується геніїв і все більше виникає спеціалістів в тій чи іншій вузькій області, бо все-таки «талант і геніїв створює не рання спеціалізація, а широта і фундаментальність наданих знань» [3].

Як показує дійсність, «спеціалізація веде до самозаперечення, до необхідності фактично постійної «переспеціалізації». Адже вузькоспеціалізовані знання дуже швидко старішають. Доки підготовка фахівця буде завершена, його знання вже будуть неактуальними» [4, с. 69]. Врешті, постійна гонитва за потребами теперішнього часу просто нехтує картиною (минуле-сучасне-майбутнє) в цілому, змушуючи мислити вузько і прагматично,

позбавляючи широти та осмисленості думки і набутих знань. Все більш помітні тенденції сучасності, де цінність надається зовнішньому успіху і блиску, а не внутрішній широті думки, світогляд замінюється ситуативними поглядами і гадками, технічність, технологічність, мобільність складають суть сучасного знання і освіти, і, певною мірою, самої людини. Тому думка Г.-Г. Гадамера, що «загальна суть людської освіти полягає в тому, що людина робить із себе духовну у всіх відношеннях істоту» [1, с. 21], сьогодні виглядає скоріше нездійсненим ідеалом, який відкинули за відсутністю практичної користі і надали перевагу «окремостям», які прирівнюються мислителем до неосвіченості.

Сучасна цивілізація, яка задає параметри постійно тривалого тепер, все більше витісняє «вчорашніх» людей, які керувались у своєму бутті чіткими правилами і нормами, де цінності, які здобувались в процесі виховання і освіти, складали змістовно-смыслову канву життя чи не кожного свідомого індивіда і мислячої особистості. Кожен з нас певною мірою постає такою «людиною вчорашнього дня», якщо спробувати співвіднести нас з тими неймовірно швидкими темпами розвитку сучасної цивілізації, «координати саморозвитку якої все складніше прослідкувати і спрогнозувати. Але як жити, якими правилами, нормами, цінностями керуватись, щоб не втратити цього такого бажаного, але все менш вловимого «людського, надто людського». В цій ситуації саме на освіту «як зростання гуманності» в ідеалі повинна бути покладена ця складна місія – місія збереження пам'яті, яка повинна бути вплетена в сучасне теперішнє, але як дієве і активне знання, як першочергове знання з виховання особистості [2, с. 199-200], що покликане нести світло (освічувати) в сьогоднішню свідомість молоді, яка буде творити наше майбутнє завтра.

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.-Г. Истина та метод / Г. -Г. Гадамер ; [пер. з нім. О. Мокровольський]. – К. : ЮНІВЕРС, 2000. – Т. 1. – 464 с.
2. Галушак М. С. Роль и влияние идеологии постмодерна на образовательный процесс и развитие личности / М. С. Галушак // Проблема культурного взаимодействия : история и современность. – М. : МГИК, 2017. – С. 198-205.
3. Гончаров А. Гении покидают Землю [Електронний ресурс] / А. Гончаров. – Режим доступу: <https://nk.org.ua/obshchestvo/genii-pokidayut-zemlyu-67311>

4. Піхорович В. Європейська та антиєвропейська тенденції в сучасній освіті / В. Піхорович // Людинознавчі студії. –2018. – № 36. – С. 69-82.

*Глушко Т.П., д.ф.н., доцент,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ІДЕОЛОГІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОГРЕСУ

В умовах активного розвитку глобалізаційних процесів та неоліберальної економічної політики, все більш активну увагу привертає до себе економічний націоналізм. Домінування актуальної для нього системи цінностей спостерігається у сучасних США, Японії, Китаї, Сингапурі та країнах Європи. Так, наприклад, В. Тимченко відзначає, що «у Бельгії фламандські націоналісти здобувають одну перемогу за іншою... в Італії після парламентських виборів 2018 року націоналісти визначають політику уряду» [2, с. 4], автор також наводить приклади Північної Ірландії та Британії, в тому числі й у зв'язку з виходом останньої з ЄС.

Більше того, навіть сучасна Росія вже тривалий час намагається реалізувати соціальну політику економічного націоналізму. Саме російські дослідники ще з початку 2000-х років активно перекладають тексти Ф. Ліста, якому належить авторство в обґрунтуванні економічного націоналізму як основи соціального прогресу. Однак, суттєвий недолік російських інтерпретацій цієї економічної ідеології полягає у неврахуванні невідповідності її класичного варіанту потребам ХХІ століття. У зв'язку з чим спроба втілення *лістіанського концепту «митного союзу»* потерпіла фіаско та спричинила потужний спротив. Як бачимо, росіяни намагаються втілити ідеї двохсотлітньої давності засобами реалізації політики імперської експансії – йдеться про спробу відновлення потужної федеративної «нації» на кшталт відповідного радянського еквіваленту.

У випадку ж США, Японії, Китаю та країн сучасної Європи концепція економічного націоналізму просувається більш обережно та раціонально, про що свідчить економічна політика цих країн. Захист національних економічних інтересів та їх первинне значення за будь-яких умов – це саме те, про що вів мову Ф. Ліст, обґрунтовуючи основні

постулати своєї теорії. Реалізація відповідних принципів в економічній політиці сучасних націй розвінчує міф про гомогенність економічного простору Європи. Адже саме економічний націоналізм, у якості системного орієнтиру сучасних країн, створює умови для досягнення більш суттєвих показників соціального прогресу, ніж це дозволяє робити неоліберальна економічна ідеологія.

Крім того, основною рисою економічного неолібералізму є розширення сфери впливу ринку при фактичній відсутності його зв'язку з реальним виробничим процесом, що спричиняє суттєвий дисонанс між реальними та віртуальними секторами економіки. Цей феномен сприяє формуванню своєрідної економічної гіперреальності, яка цілком закономірно виявляється несприятливою для зростання більшості сучасних країн.

Зокрема сучасна економічна спільнота активно обговорює ґрунтовне дослідження французького економіста Т. Пікетті [див. 3], який дійшов висновку про недостатній рівень ефективності економічної глобалізації, оскільки остання *не забезпечує рівномірного зростання усіх регіонів світу*. Про це свого часу попереджав й Ф. Ліст, ведучи мову про небезпеку вільної торгівлі для країн з недостатньо розвиненими економічними потенціалами. Так, Т. Пікетті наголошує на потребі аналітики не лише *глобального економічного зростання*, а й уважного аналізу реального зростання економічних показників на регіональних та національних рівнях.

Враховуючи перераховані тенденції у економічній політиці розвинених країн та вектор основних досліджень, маємо визнати, що, орієнтуючись на принципи неоліберальної економічної політики, українське суспільство все ще продовжує залишатися транзитивним. Тому ми поки що не можемо вести мову про формування повноцінної економічної нації [див. 1] на теренах української держави. Саме тому ми й наполягаємо на деконструкції тієї соціально-економічної ідеології, яка залишає за дужками національного суб'єкта й не створює умов для його економічної продуктивності.

Важливо враховувати, що суттєвими критеріями прогресу, до реалізації яких варто прагнути будь-якій сучасній країні, вважаються такі індекси економічного розвитку як *міра економічного благоустрою* (MEW – Measure of Economic Welfare); *індекс людського розвитку* (HDI – Human Development Index), *індекс глобальної конкурентоспроможності* (Global Competitiveness Index), *світовий індекс щастя* (World Happiness Score) та *індекс показників сталого розвитку* (Sustainable Development Goals, Global Index).

Зокрема, цілі сталого розвитку передбачають сьогодні реалізацію таких універсальних цінностей як подолання бідності та ліквідація голоду, термінові заходи у сфері боротьби з кліматичними змінами та відновлення екосистем, а також забезпечення гендерної рівності та якісної освіти. Тому, якщо країна не має на меті залишатись на периферії світової економіки й надалі забезпечувати світ дешевою робочою силою, вона мусить інвестувати у якісний розвиток освіти та забезпечувати умови для високотехнологічного розвитку виробничих секторів економіки з урахуванням їх взаємодії з екосистемою.

Відповідно, в умовах соціокультурних процесів сучасності – таких як активна взаємодія глобалізаційних та деглобалізаційних тенденцій [див. 4], зміни у стратегіях використання ресурсів та трансформація способу виробництва (наприклад, Індустрія 4.0) – саме економічний націоналізм, цілком закономірно, виходить на один із провідних планів ефективної економічної політики. Впровадження принципів останнього передбачає, на наш погляд, наступні кроки: формування якісної освіти та продуманої податкової системи, яка сприятиме швидкому розвитку малого й середнього бізнесу у секторі реального виробництва; формування самобутньої стратегії економічного розвитку країни, що передбачає також національний контроль за рухом капіталу; забезпечення інституційної влади закону, дотримання якої відіграє суттєву роль у функціонуванні соціально-економічної сфери, убезпечуючи її від корупції.

Отже, сьогодні, усвідомивши свої попередні помилки та беручи до уваги потенціали економічного націоналізму, який активно протистоїть неоліберальній доктрині, в тому числі й вигідно доповнюючи її, маємо звернутися до розробки й впровадження власної самобутньої, національно орієнтованої економічної політики. Остання має спиратися, перш за все, на захист стратегічних економічних інтересів українського суспільства, а не являти собою тактику перманентного економічного конформізму.

Список використаних джерел

1. Глушко Т.П. Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст. Монографія / Тетяна Глушко. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – 299 с.
2. Тимченко В. Модерний націоналізм. Шлях до нового суспільства / Віктор Тимченко. – Київ.: видавець Марко Мельник, 2019. – 128 с.
3. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / Тома Пікетті; пер. з англ. Н. Палій. – К. : Наш Формат, 2016. – 696 с.

4. Bello W. The Virtues of Deglobalization // Foreign Policy in Focus, September 3, 2009 / W. Bello [Electronic resource] // Access mode: http://fpif.org/the_virtues_of_degloabalization/

*Губицький Л.В., к.і.н., доцент,
Київський національний торговельно-
економічний університет.*

*Мельник Г.М., к.і.н., доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ЕВОЛЮЦІЯ ТОРГІВЛІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ: СОЦІАЛЬНА БАЗА

Торгівля з'являється за умов, коли виникає необхідність забезпечення певної потреби людини, що пов'язане із залученням ресурсів, які відсутні у певній землі чи державі. Різноманітні умови територій і громад дотичні до зміни ролей. Перша умова: виробник грає роль споживача. Такий спосіб виробництва притаманний натуральному господарству. Друга умова: виробник виробляє продукцію, яку власне сам не споживає. Такий спосіб виробництва пов'язаний із торгівлею, ринком, транспортом, зв'язком. Споживач змушений або сам забезпечувати усі необхідні функції, або вдаватися до послуг посередника. У зв'язку із цим і постає тріада: виробник – посередник – споживач.

Долученість земель Київської губернії до європейського ринку була притаманна до часу завоювання Правобережної України наприкінці ХVІІІ ст. Анексія Правобережжя відразу відобразилася на соціальних трендах спільноти губерній Волині, Поділля та Київщини. Домінантне становище у сфері посередництва у обміні товарами обіймали представники станів, які або були найбільшими виробниками, або мали тривалий досвід посередницької діяльності. У першому випадку можемо відзначити великих латифундистів, що могли постачати на ринок більшість товарів сільського та лісового господарства. У другому випадку маємо справу із представниками єврейської спільноти та міщанами усіх віровизнань, які здійснювали свої оборудки, як у місцях постійного проживання, так і в межах держави, а також за кордоном.

Зростання кількості продуктів сільськогосподарського та промислового виробництва спричиняло чисельне збільшення

торговельного суспільного стану – купців та їхніх конкурентів з усіх прошарків (міщан, дворян, селян, офіцерів, солдат, церковнослужителів та ін.). До торгівлі залучалися як ті, що займалися нею з покоління в покоління і сплачували за це податки (зокрема, купці та міщани), так і спільноти, що здійснювали «незаконну» торгівлю [4, с.130].

Аналіз закономірностей соціальної бази внутрішньої торгівлі Київської губернії у 1829 р., організований владою виявив присутність міщан, дворян, селян у торговельних оборудках [2]. У Черкаському повіті з 57 офіційно зареєстрованих підприємців, які сплачували податки торговельної діяльності 45 виявилися міщанами [2, арк.4], у місті Черкасах (відповідно 23 та 15 міщан, що торгували, 1 поміщицький селянин) [2, арк.9], в Липовецькому повіті (відповідно 409 та 350 міщан, що торгували, 30 дворян, що торгували) [2, арк.18], у місті Липовці (відповідно 5 та 1 поміщицький селянин, що торгували) [2, арк.18], у місті Сквирі (відповідно 33 та 30 міщан, що торгували, 1 дворянин, що торгував) [2, арк.21], у місті Каневі (відповідно 20 та 16 міщан, що торгували) [2, арк.33], у місті Таращі (відповідно 6 та 2 міщанина, що торгували, 1 дворянин, що торгували) [2, арк.38], по Радомишльському повіті та м. Радомишлю (відповідно 217 та 100 міщан, що торгували, 63 ремісника та цехових, що торгували, 1 дворянин, що торгував) [2, арк.59], у м. Махнівці (відповідно 255 та 200 міщан, що торгували, 50 селян поміщицьких, що торгували) [2, арк.83], у Чигиринському повіті (відповідно 24, міщан, що торгували 7) [2, арк.101], у м. Чигирині (відповідно 7 та 1 селянин поміщицький, що торгували) [2, арк.95], у Звенигородському повіті (відповідно 15 та 1 дворянин, що торгував та 1 селянин поміщицький, що торгував) [2, арк.96]. Як виявилось, за дослідженнями 1829 р. в повітах Київської губернії відсоток чисельного переважання в торгівлі купців над іншими станами виявився найвищим – 86 % - у місті Чигирині та Звенигородському повіті. Найменша частка купців виявилася у місті Сквирі – 6%. До торговельної діяльності долучилися дворяни, найбільше – 17% - у місті Таращі. Дуже цікавою тенденцією стала поява серед професійних торговців поміщицьких селян, зокрема в м. Махнівці та м. Липовці їх частка становила 20%. Але мабуть провідною соціальною зміною у посередницькій сфері стало зростання впливу міщан на торгівлю. Так, у відсотковому відношенні серед торговців найчисельнішими у відсотковому відношенні міщани були в м. Сквирі – 91%, Липовецькому повіті – 86%.

Вищенаведена закономірність щодо міщан пояснюється тим, що вони як один із вільних станів мали можливість користатися вільним переходом зі стану у стан, зокрема у стан купців, при виконанні необхідних процедур [1, арк.1]. Несплата гільдійських податків призводила до зворотнього руху: з купецького стану в міщанський [5, с.14]. Бували й унікальні випадки, коли колишні кріпаки долали потрібні станові бар'єри і ставали купцями [5, с.15].

На суспільні процеси у сфері торгівлі Київської губернії безпосередній вплив мали, як загальноєвропейські тенденції, так і законодавство Російської імперії. Російська законотворчість засвідчила, по-перше, врахування існуючих в новоприєднаних територіях суспільних реалій, і по-друге, постійну підтримку купців російської національності у захопленні ринків колоній. У промисловому розвитку Київської губернії брали участь представники різних національностей, хоча домінуюче становище, як у підприємницькій, так і торгівельній належало росіянам та євреям. Російські підприємці серед населення України, що жило з прибутків від капіталів у середині XIX ст., становили 38,64%, українські – 29,12%, польські – 8,97%, єврейські – 15,68%. Торгівлею і торгово-кредитними операціями займалися 16,24% росіян, 13,43% українців, 1,03% поляків і 63,72% євреїв [3, с.30]. Кількісне зростання купецтва Київщини у 1850-х роках тривало і на 1859 р. купців чоловічої статі налічувалося 7700 осіб, жіночої статі – 7500 [7, арк.57]. Зважаючи на загальну чисельність населення Київської губернії в 1842000 осіб, купецтво складало 0,8% населення краю.

Вагомий вплив на розвиток торгівлі Київської губернії здійснив факт дислокації російського війська на теренах Київщини. А якщо зважити, що контингент складав більше 100 тис. осіб, то вся ця громада долучалася до торгівлі спочатку як споживачі, а згодом як організатори. Торгівлею займалася значна частка безстроково відпущених, а саме 9% [6, арк.16].

Таким чином, загальносвітові тенденції зростання ролі капіталу в суспільних відносинах проявилися як в Європі, так і в Російській імперії. В Київській губернії зростання чисельності населення, зростання промислового виробництва, налагодження зовнішньоторговельних зв'язків спонукали до збільшення торговельних прошарків (купців та міщан) й залучення до посередницької діяльності інших станів (дворян, селян, військових).

Список використаних джерел

1. Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф.1. – Оп.336. – Спр.667. – 1804 р. – 5 арк.
2. ДАКО. - Ф.2. – Оп.1. – Спр.3101. – 1829 р. – 182 арк.
3. Довжук І.В. Соціально-економічні зміни в Наддніпрянській Україні у середині ХІХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип.24. – К., 2015. – 303 с. – С.24-37.
4. Казьмирчук Г.Д., Соловйова Т.М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті ХІХ століття. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 174 с. - с.130.
5. Фёдоров В. Киевские мещане. Кто? Когда? Где? – Киев: Друкарский двор Олега Федорова, 2017. – 1012 с.
6. ЦДІАК. - Ф.442. - Оп.1. - Спр. 8120. - 1851 р. - 104 арк.
7. ЦДІАК. - Ф. 486. – Оп. 3/1865 р.. – Спр. 335. 1859 р. – 58 арк.

Гудков С.О., к.ф.н., доцент,

Київський національний
торговельно-економічний університет.

Драгонуз В.П., к.ф.н., доцент,

Центр гуманітарної освіти НАН України

КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА» В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ

Швидкі соціокультурні зміни в Україні породжують соціальні проблеми, розв'язувати які не встигає ані наука, ані система освіти, ані весь досвід минулого життя. Людина може успішно функціонувати лише маючи відповідні особисті якості і навички поведінки, серед яких виділяються креативність, активність, відповідальність, професіоналізм, компетентність, конкурентноздатність тощо. Складність соціальних процесів потребує багаторівневої системи соціологічного пізнання соціальної реальності і людини, як її основи.

Існує багато підходів до визначення критеріїв структуроутворення соціології – від найпростішого (поділ соціології на фундаментальну і прикладну) до найскладнішого (виокремлення багатьох рівнів соціології). Структура соціологічного знання – це сукупність функціонально визначених, взаємопов'язаних структурних елементів соціологічної науки, що склалися в процесі її історичного розвитку та внутрішньої спеціалізації та диференціації. Сучасна структура соціологічного знання включає теоретичну соціологію,

теорії середнього рівня (спеціальні теорії і галузеву соціологію) та емпіричні дослідження. В цій структурі можна чітко виділити два рівні: теоретичний і прикладний. Теоретичний рівень соціології побудований на загальній соціологічній теорії, прикладний – на спеціальних соціологічних теоріях.

Предметом досліджень теоретичної соціології виступають суспільство в цілому, закони суспільного розвитку та різноманітні елементи соціальної структури – від малої соціальної групи до великих об'єднань людей (політичних партій, класів, націй тощо). Предметом дослідження прикладної соціології є окремі сфери суспільного життя, різні види діяльності людей, їх взаємовідносини (соціологія суспільних відносин, праці, молоді і спорту, науки, культури, права, освіти, мистецтва, особистості, релігії, виховання, міста, села та ін.). При цьому в загально-соціологічній теорії особистість розглядається як соціальна характеристика людини, сукупність індивідуального та соціального. В соціології людини поняття «особистість» конкретизується в спеціальних соціологічних теоріях. Особистість аналізується як з точки зору духовного світу індивіда та соціальних ролей, які він виконує, так і через сукупність різних видів діяльності, в якій людина соціалізується і розвивається. Соціологія передовсім з'ясовує те в людині, що безпосередньо пов'язане із соціальним життям, включеністю людини у систему соціальних відносин. При цьому людина розглядається як надзвичайно пластична істота, здатна до значних соціальних адаптацій [1, с.193]. В процесі соціологічного дослідження виявляються основні соціально-типові характеристики людини, розкриваються механізми її становлення під впливом соціальних факторів, а також шляхи і канали її зворотного впливу на соціальне мікро- та макросередовище.

Необхідність означеної диференціації зумовлена багатоманітністю соціальних явищ і процесів, наявністю в суспільстві відносно самостійних сфер матеріального і духовного життя. При дослідженні різних сторін і сфер життєдіяльності людини і суспільства соціологія виокремлює свій специфічний аспект. Соціологічний підхід до окремих сторін суспільного життя людини і суспільства відрізняється комплексністю [2, с. 22-70]. Це означає, по-перше, що люди, як учасники подій у будь-якій сфері суспільного життя розглядаються соціологією як носії всієї сукупності суспільних відносин і творці матеріальних та духовних цінностей; по-друге, що діяльність людей досліджується з точки зору єдності об'єктивних і суб'єктивних факторів. З одного боку, соціологія враховує об'єктивні

умови людського існування та їх вплив на свідомість і самопочуття людей; з іншого – вивчає мотивацію людської діяльності, духовні інтереси та ціннісні орієнтації людей, їх громадську думку, оцінки різних соціальних явищ і подій тощо.

Людина як предмет вивчення у соціології розглядається як індивід, індивідуальність, особистість, носій соціальних ролей, які вона виконує в житті, діяльності та спілкуванні. У центрі соціології знаходяться система «людина – суспільство», проблема соціалізації людини та формування її індивідуальності. Сутність людини розкривається у системі колективних відносин, в умовах спільної діяльності і безпосереднього спілкування. Їй присвячено величезна кількість наукових розвідок, проте недостатньо дослідженими залишаються питання типології особистості, впливу соціальної структури суспільства на процес індивідуалізації людини, динаміки ціннісних орієнтацій індивіда, місця людини в соціальній комунікації тощо. Залишаються невирішеними проблеми десоціалізації, посилення індивідуалізму і егоїзму у взаємовідносинах, поширення споживацьких і гедоністичних орієнтацій людини тощо.

Процес соціалізації суттєво ускладнюється в суспільствах перехідного типу. Наслідком транзитивних процесів, які відбуваються в Україні, є руйнація старої соціальності, несформованість уявлень про новий її тип. Інститути соціалізації переживають еволюції, що ускладнюються послабленням підтримки з боку держави. Інституційні та позаінституційні впливи на людину стають розбалансованими, соціалізація набуває рис некерованості, стихійності. Відносини типу «людина – комп'ютер – інтерактивність» докорінно змінюють культуру міжособистісного спілкування і є передумовами формування нового типу культури (інтерфейс – культури) з віртуальним характером спілкування. *«Людина суспільна» перетворюється в «людину інформаційну» (Homoinformaticus), що обумовлено появою нових соціальних просторів.*

Список використаних джерел

1. Кузьменко Т.М. Соціологія.- К.: Центр учбової літератури, 2014 – 320 с.
2. Людина в сфері гуманітарного пізнання. Укладач М.Ю. Зелінський – К.: Український Центр духовної культури. – 1998. – 408 с.

*Гусєва Н.Ю., к.і.н., доцент,
Київський національний торговельно-
економічний університет*

СИНДРОМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВТОМИ

У 60-ті рр. ХХ ст. японський соціолог Дж. Масуда введенням нового терміну зафіксував вторгнення нового типу суспільства на історичну арену: «Інформаційне суспільство буде новим типом суспільства, яке цілком відрізняється від свого індустріального попередника» [3, р. 103].

Суспільство визначається як інформаційне, оскільки обсяг та значення інформації в ньому істотно зростають, що призводить до децентралізації і дестандартизації; інформація стає основою і неодмінною умовою будь-якої взаємодії. У праці «Метаморфози влади» (1990 р.) О. Тоффлер визначає інформаційне суспільство як суспільство, в якому фактор знання і сфера знання відіграють визначальну роль в суспільному розвитку [6, р. 474].

До висновку про зростаючу роль інформації в житті суспільства приводить нас й концепція М. Маклюєна, в якій найціннішим сьогодні видається не його висновок про нову епоху «глобального села» (1964 р.), де стираються просторово-часові межі, а його спроба представити модель суспільної організації, в якій центральне місце належить людині як творцю (в світлі взаємовпливів засобів комунікації і людської культури) [4, р. 183].

Стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій в ХХ-ХХІ ст. сприяв збільшенню кількості циркулюючої в суспільстві інформації. У другій половині 1990-х рр. було підраховано, що доступний людству обсяг інформації подвоюється кожні 5 років. В даний час цей період скоротився до 18 місяців. Тенденція збережеться до кінця 2020 р., коли обсяг доступної інформації буде подвоюватися кожні 73 дні [1]. Наприклад, один випуск будь-якого журналу містить більше інформації, ніж та кількість, з якою людина зустрічалася за все своє життя в ХVІІ ст. [1]

У ХХІ ст. шалена швидкість розвитку технологій і великі обсяги інформації перешкоджають концентрації уваги. Для позначення цієї культурної проблеми все частіше застосовують термін «синдром інформаційної втоми».

«Інформаційна втома» є причиною різкої зміни настрою людини, викликає необгрунтовані рішення та вчинки. Перевантажений інформацією мозок знаходиться в стані тривоги, що призводить до нездатності адекватно сприймати та переробляти необхідний обсяг інформації. Часто занадто великий обсяг інформації призводить до «аналітичного паралічу». [5, р. 433]

Британський психолог Д. Льюїс, який і запровадив термін «інформаційна втома», характеризував це явище як поступовий процес, якому притаманні такі риси: 1) постійне тяжіння до нової інформації і до її потенційних джерел; 2) хронічне безсоння і тривога за новий день (людина починає розмірковувати, чи все вона зробила правильно протягом дня; постійне аналізування); 3) зниження здатності приймати обдумані рішення (немає часу на те, щоб обміркувати інформацію, що надійшла). [2, р. 502]

Як сьогодні вплинув синдром інформаційної втоми на різні сфери життя суспільства? В соціальній сфері величезна кількість інформації породила появу інформаційного вандалізму, зросла кількість злочинів проти особистості, суспільства і держави: почастишали акти протиправних дій з використанням інформаційно-комунікаційних технологій проти об'єктів інформаційної інфраструктури, в сфері «цифрової» економіки; набули поширення поняття інформаційного тероризму та інформаційних війн.

Дана проблема впливає і на освіту: важко отримати якісні і достовірні відомості серед різноманітних та суперечливих джерел в процесі навчання. З'являється можливість представити технічно доступну інформацію в якості отриманого знання, що знижує мотивацію до самостійного навчання і генерацію нового знання.

В особистісній сфері з'являється залежність від телебачення, комп'ютерних ігор та Інтернету. Все частіше людина показує повну нездатність свідомо обирати інформацію, а так звана «легка соціальність» як особлива форма відносин в Інтернеті ні до чого не зобов'язує і носить «маскарадний» характер.

В сфері культури мережевий принцип призвів до її фрагментарності, віртуальності як створеної другої реальності. Крім того, відбувається зниження інтересу до суті речей при гіпертрофії значення образу, людина віддаляється від реальності. Відбувається домінування візуального над смисловим, культура стає технократичною і проявляється через технічні засоби, і спираючись на інформаційно-комунікаційні технології, створює ілюзію того, що

залучення до масової культури робить людину частиною культури. Таким чином, масова культура стає домінуючим типом культури.

В економічній сфері спам, величезна кількість непотрібної інформації, завдає суспільству серйозних фінансових збитків. Для великої корпорації це сотні гігабайт сміття в рік. Отримання повідомлень такого роду – це витрата часу на очищення електронної пошти, зайве завантаження пристрою. Отримуючи в день десятки небажаних листів і знайомлячись з ними, службовець втрачає дорогоцінні години для відповіді на дійсно важливі повідомлення. Так, наприклад, Китай оцінює свої щорічні втрати від спаму в 756 млн. дол., а збитки світової спільноти складають згідно з дослідженнями Всесвітньої дослідницької компанії Terris Research 50 млрд. дол. [5, р. 428].

Отже, основне завдання суспільства, держави полягає у формуванні інформаційної інфраструктури, що мінімізує кількість повторюваної інформації, а також у створенні новітніх інформаційних технологій в якості одного з інструментів вирішення цих проблем. У таких умовах основна мета людини – це адаптація до нового інформаційного середовища і вироблення відповідних умінь і навичок, що дозволяють використовувати як технічні засоби, такі, як комп'ютер, планшет, так й відповідні методики з пошуку і обробки інформації, що в перспективі дозволить зменшити ризики, пов'язані зі стресами, розладами нервової системи і хворобами людини.

Список використаних джерел

1. Літновська Н. Інформаційна втома – небезпечна хвороба XXI століття / Н. Літновська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vgolos.com.ua/articles/informatsijna-vtoma-ndash-nebezpechna-hvoroba-hhi-stolittya-nbsp_108708.html
2. Levy D.M. Information Overload // The Handbook of Information and Computer Ethics / D.M. Levy / In K.E. Himma & H.T. Tavani (eds.). – Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2008. – pp. 497-515.
3. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – Washington, D.C World Future Society, 1981. – 171 p.
4. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man / M. McLuhan. – University of Toronto Press, 1962. – 293 p.
5. Salanova M., Llorens S., Cifre E. The dark side of technologies: Technostress among users of information and communication technologies / M. Salanova, S. Llorens, E. Cifre // International Journal of Psychology. – Vol. 48. – No. 3. – 2017. – pp. 422-436.

6. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century / A. Toffler. – 1990. – 611 p.

Дзюба Н.В., к.с.н.,
ст. наук. співробітник
ДУ «Державний інститут
сімейної та молодіжної політики»

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ УТВОРЕННЯ

Поняття “ідентичність” у найзагальнішому розумінні означає усвідомлення людиною своєї належності до певної групи, що дозволяє їй визначити своє місце в соціокультурному просторі й вільно орієнтуватися в оточуючому світі.

Багато дослідників, починаючи від класиків - засновників теорії соціальної ідентичності (А. Тешфел [1]) й самокатегоризації (Дж. Тернер [2]), представників інтераціоналістської школи (Мід, Гоффман [3]), школи соціальних уявлень (С. Московічі, М. Заваллоні [4]), - розглядають соціальну ідентичність як один з рівнів Я-віднесеності (самокатегоризації, "Я-концепції"). За змістом, соціальна ідентичність в цьому сенсі - це форма самоопису, самопрезентації, той самий ярличок, який людина навішує на себе, оцінюючи свою віднесеність до зовнішнього світу. Вона виступає в якості структури пізнання, в якій поєднані ті зв'язки, відношення, оцінки, які структурують місце даного конкретного індивіда в соціумі. Й серед видів соціальної ідентичності природно представлені ті соціальні групи, приналежність до яких має ту чи іншу цінність для соціуму - етнічна, професійна, і не в останню чергу – статева (гендерна) ідентичність. [5].

Гендерна ідентичність, як і інші види соціальної ідентичності, є не тільки й не стільки "внутрішнім класифікатором", скільки регулятором діяльності людини, системотворним елементом. В залежності від того, яка в людини ідентичність, можна з певною мірою достовірності прогнозувати його поведінку, цінності та норми, що приймаються або відкидаються, інтереси, принципи й стереотипи, оскільки соціальна ідентичність - це усвідомлення своєї приналежності до соціальної групи, то, відповідно - це й прийняття значущих в даній групі цінностей, цілей, установок, стереотипів та норм поведінки [5, с.47-69].

Як зазначає А. Ручка, досліджуючи природу поняття ідентичність, „...певні ідентифікації індивіда можна визначити як критеріальні. Вони відрізняються своєю усталеністю, відносною незмінюваністю, послідовністю, виступають у ролі головних критеріїв життєвих орієнтацій та дій” [6, с.39]. Такі критеріальні ідентифікації індивіда можна вважати відповідними його ідентичностями. Тобто гендерна ідентичність індивіда слугує йому системою координат, це той рівень особистої ідентичності, який польський дослідник П. Боскій визначав як стійкий та критеріальний, що формується з народження, та характеризуються стабільністю та дуже повільною трансформацією.

Гендерна ідентичність пов'язана з нашими уявленнями про свою стать – відчуваємо ми себе чоловіком чи жінкою в дійсності. Гендерна ідентифікація – одне з перших та найбільш довготривалих самовизначень, які здійснює індивід. Вона складає найбільш стійкий елемент його самосвідомості. Поведінка людини базується на гендерній ідентичності, яка формується як усвідомлення гендерної приналежності. Визначення себе як чоловіка чи жінки визначає актуальні цілі та цінності, а також методи їх досягнення, легітимні у даному суспільстві. Така легітимна система, що включає в себе норми, цінності, зразки поведінки, тощо, формується в кожному конкретному суспільстві, та має соціокультурний характер.

Гендерна ідентичність відображає уявлення про гендер як соціальну стать, сформовані в конкретному суспільстві. Усталене в науковому обігу поняття гендеру використовують для пояснення соціального феномену, що вбудований у соціальний та історичний досвід людства й транслюється з покоління в покоління як уявлення про чоловіче та жіноче, про гендерні ідентичності, про притаманні чоловікам і жінкам розбіжності, що схвалюються та підтримуються суспільством.

Як зазначає Н. Лаврінченко, формування уявлень про гендер у сучасній Україні “...проходило під впливом типу гендерних відносин, притаманних радянській системі суспільного устрою” [7]. Для суспільного устрою Радянського Союзу була характерна прихована дискримінація за ознакою статі, яка набула нових форм легітимізації в сучасній Україні. Перехід до нових економічних відносин ринкового типу в Україні супроводжувався відродженням національних ідей, що також вплинуло на формування гендерних відносин у форматі національно-патріархальної ідеології. Залежний, другорядний, але знаковий, тобто вагомий та значущий, статус української жінки обумовлює досить високу соціальну активність сучасної українки. Ці

культурологічні особливості українського етносу, для якого традиційно характерною є більша соціальна роль жіноцтва, ніж для інших європейських етносів, на мою думку, можуть пояснити досить високу соціальну активність української жінки. Але все ж таки другорядне, залежне положення української жінки, закріплене в існуючих гендерних нормах, поширених гендерних стереотипах, контрольоване системою гендерного соціального контролю, сприймається як природне.

Гендерна ідентичність транслює основні уявлення щодо гендеру як соціокультурного феномену, досить стабільного у часі, що представляє собою структуру сприйняття чоловічого та жіночого в соціумі, уявлення про цілі, цінності та зразки поведінки, що притаманні чоловікам та жінкам. В цьому контексті гендерна ідентичність як усвідомлення біологічної статі реалізується в поведінці та визначає відношення до соціальних явищ.

Для індивіда в конкретний момент часу різні види ідентичності актуальні в різній степені, - тобто в даний конкретний момент головною, визначальною є певна, навіть не одна якась ідентичність, а ієрархія ідентичностей. В конкретній ситуації індивід актуалізує, разом з усвідомленням своєї приналежності до соціальної групи, всю систему норм, цінностей й т. п., притаманних даній групі. Тобто стає актуальною певна ієрархія норм, цінностей, установок, стереотипів тощо. Така ієрархія не є константною й перебудовується у часі в залежності від ситуації, від актуальної на даний момент ієрархії ідентичностей, так само, як і поведінкові моделі, що реалізуються. В цьому аспекті важливо зауважити, що в ситуації недостатньої інформації, складності в оцінці обставин, важливими в виборі поведінкової моделі індивідом стають саме базові, так звані «критеріальні», ідентичності й з відповідним ним набір норм, цінностей, тощо.

Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану на ознаці статі соціальну структуру. Реалізуючи у своїй поведінці очікування, пов'язані з їх гендерним статусом, індивіди відтворюють гендерні розбіжності і, одночасно, обумовлені ними системи влади та підкорення.

Список використаних джерел

1. Tajfel H. Social identity and intergroup behaviour. Information (International Social Science Council). 1974. T. 13. № 2. P. 65–93.

2. Turner J. C., Hogg M. A., Oakes P. J., Reicher S. D., Wetherell M. S. Rediscovering the social group: A self-categorization theory. Basil Blackwell, Oxford. 1987. 239 p.
3. Goffman E. Gender display. Studies in the Anthropology of Visual Communication. 1976. № 3. P. 69–77.
4. Moscovici S., Chatel M., Zavalloni M. Effect de polarisation et construction des échelles d'attitude. Bull. de psychol. 1968. № 2. P. 329-340.
5. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. - М., 1990.
6. Ручка А. О. Орієнтири концептуалізації ідентичності. Соціокультурні ідентичності та практики. Київ : ІС НАНУ, 2002. С. 10–97.
7. Лавриненко Н. Динамика гендерного неравенства в постсоветской Украине. Новые социальные неравенства / под ред. С. Макеева. Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 2006. 355 с.

*Зазимко О.В., к. психол. н., доцент,
Інститут психології
імені Г.С. Костюка НАПН України*

РОЗШИРЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОСТІ ПРОЕКТУ ОСОБИСТОСТІ

Полісоціальність сучасного світу сприяє розширенню контексту життя людини, але не завжди збагачує можливостями саморозвитку. Проживаючи декілька соціальних ролей, людині простіше «присвоїти» визначені соціумом характерні їх риси, «відмовившись» тим самим від унікального проекту власної особистості. Шлях породження задумки себе можливої, бажаної є більш проблематичним, оскільки потребує виходу свідомості із замкненого кола зумовлених культурою «беззаперечних» цінностей. Прориву за встановлені соціумом норми і одночасному узгодженні з ними свого життя сприяє трансцендентне розуміння смислу буття та власної особистісної мінливості. Здійснений «вихід» забезпечує розширення смислового простору особистості, згідно з яким вона буде проект себе.

З'ясування особливостей самопроекування особистості у цій роботі базується на засадах постнекласичної психології, у межах якої виділені та описані Н.В. Чепелевою види особистих проектів [2], та

емпіричному дослідженні дискурсивних практик самопроекування особистості юнацького віку, яким охоплено близько 200 осіб.

Розширення контекстуальності проекту особистості почасти забезпечується перебігом смислотворчого процесу емансипування від соціокультурних норм, ідеалів, установок тощо, які людина до того неусвідомлено приймала, відміною встановлених ними певних обмежень чи, принаймні, їх усвідомлення. Світоглядний відхід від соціокультурних обмежень відбувається, у першу чергу, за рахунок встановлення діалогу з об'єктом залежності: засвоєними нормами, який сприяє одночасному привласненню певних культурних цінностей власного життєвого простору, та емансипуванню від них. Недостатність чи гіпертрофоване функціонування одного із вказаних процесів може мати певні негативні наслідки у становленні психологічно зрілої особистості.

В юнацькому віці, з появою відчуття власного місця у глобальній соціокультурній системі, емансипація може розглядатись як засіб розвитку особистості. Д. О. Леонтьєв пов'язує еволюцію емансипації з розвитком смислової сфери особистості, яка може проходити три рівні: операційний, смисловий, інтенційний. Таке розуміння емансипації дозволяє Д. О. Леонтьєву, вслід за М. Бубером, чітко вирізнити особистість й індивідуальність: індивідуальність – «те у нас, що відособлено», а особистість – «що відкрито світу і діалогу з іншими людьми» [1, с. 126]. Відкритість діалогу є виходом за певні рамки. Сенси виводять за межі ситуації. Втім, смисловий рівень регуляції поведінки людини може бути лише адаптивним. У цьому випадку, людина приймає сенси свого оточення, без спроб переоцінки їх.

Вищий рівень особистісної зрілості людини забезпечується її здатністю до трансценденції, що пов'язана з її інтенційністю, спрямованістю на щось поза собою. Соціальні ситуації розвитку людини не передбачають завдань, вирішення яких вимагає трансцендентування особистості. Цілі цього процесу не мають причин, але зумовлюються внутрішньою екзистенційною необхідністю.

Особливостями перебігу процесів прийняття та емансипування визначається ступінь розширення контексту осмислення особистісного досвіду, який відбивається на побудові проектів особистості за видом їх орієнтованості.

Соціально орієнтований особистий проект, основним змістом якого є відповідність особистості вимогам певних соціальних структур та зразкам поведінки, є відбитком передбачення успішної адаптації до соціокультурного простору людини та прийняття життєвих смислів

свого оточення без помітної їх переоцінки. Соціальна орієнтованість проекту особистості є проявом смислової адаптивної емансипації у певних просторово-часових рамках життя людини. Особи, проектуючи власну особистість за соціальними стандартами, частіше за інших констатують зміни своєї особистості, які вже відбулися. Такий проект є досить залежним від передбачуваних життєвих завдань. Реалізація соціально орієнтованого проекту сприяє змінам особистості у структурі її рис, вміннях, навичках, за допомогою яких людина успішно пристосовується до середовища.

Побудова особистісно орієнтованого проекту передбачає прийняття норм того середовища, на яке людина орієнтується і яке не обмежується безпосередніми її взаєминами. Пристосування до «більш широкого світу» зумовлює зміни у зовнішньому оточенні з метою приведення його у відповідність до своїх потреб. Особистісна орієнтованість самопроекту є також відбитком смислової адаптивної емансипації, але у більш широкому контексті життя людини та з акцентом на унікальні особистісні трансформації. Будуючи особистісно орієнтований проект, юнаки та дівчата надають перевагу своїм можливостям, здатностям, бажанням. Їх проект базується в основному на тих змінах, які відбулися за останні кілька років та характеризуються прагненням до постійного самовдосконалення. Минулі зміни особистості піддаються реінтерпретуванню, рефлексуванню. Значна кількість особистісно орієнтованих проектів представлено у вигляді плану з послідовними чи одночасними завданнями.

Здебільшого, особистість, переживаючи декілька соціальних ролей у різних сферах свого життя, має змішані види особистісних проектів: соціально-особистісної та особистісно-соціальної орієнтації. В їх змісті на перший план виносяться передбачувані образи себе з вирішенням завдань соціалізації і адаптації до очікуваних життєвих умов власних особистісних якостей, або історії розвитку своєї особистості у межах засвоєних культурних норм і зразків поведінки відповідно.

У проведеному дослідженні в осіб юнацького віку не зафіксовано жодного альтернативного проекту, втім близько 5 % опитаних зобразили проекти, які можна класифікувати особистісно-альтернативними. Автопроект із задумами власних ідеальних шляхів розвитку передбачає прийняття норм передбачуваного світу майбутнього, який постійно розвивається та змінюється, спонукаючи особистість до самоздійснення у майбутньому та набуття інтенційно-

сміслової емансипації, яка є екзистенційною необхідністю. Будуючи такий проект, особистість проявляє лабільність у світі випадковостей, обираючи бажані стратегії розвитку. Для цього виду проектів не характерно визначення конкретного плану чи схеми розвитку особистості, втім, в усіх виділених проектах цього виду окреслюються певні шляхи подальшої роботи із самовдосконалення, серед яких значне місце присвячено прийняттю поглядів інших.

Отже, розширення контекстуальності проекту особистості відбувається за допомогою процесів адаптації (прийняття соціальних норм, культурних цінностей, встановлених зразків людських взаємин, визначеної траєкторії розвитку особистості) та емансипування від соціокультурних лімітів, які мають неоднакове співвідношення в особистих проектах різних видів.

Список використаних джерел

1. Леонт'єв Д.А. Личность в непредсказуемом мире // Методология и история психологии. – 2010. – Т. 5. – Вып. 3. – С. 120–140.
2. Чепелева Н.В. Самопроекування особистості у контексті постнекласичної психології // Самопроекування особистості у дискурсивному просторі: монографія [Електронний ресурс] – К.: Педагогічна думка, 2016. – С. 6–14. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>.

Зарецька О.О., к. філол. наук,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України

САМОПРОЕКТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ САМОВИЗНАЧЕННЯ ДОРΟΣЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Самовизначення особистості, зокрема усвідомлення своєї ролі у соціумі, осмислення і планування свого життєвого шляху, розуміння свого потенціалу як особистості, здійснюється протягом усього дорослого життя. Здається важливим з'ясувати, як у цей процес задіяні механізми і технології життєвого і особистісного самопроекування дорослих, теоретичні і емпіричні дослідження яких ведуться в останні роки науковцями лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Методологічною основою цих досліджень є нормативна модель дискурсивного самопроекування особистості Н. В. Чепелевої – С. Ю. Рудницької [1], [2], згідно з якою самопроекування здійснюється шляхом реалізації дискурсивних практик, які передбачають створення власних дискурсивних проектів, що і стає основою для становлення зрілої особистості, здатної вирішувати різні життєві задачі. Людина самовизначається і самопроекується у дискурсі, при цьому дискурс є не просто інструментом привласнення культури, але й могутнім інструментом розширення меж себе, побудови власного смислового простору [2]. Важливим об'єктом дослідження в емпіричній частині роботи став індивідуальний дискурс самопроекування і його еволюція протягом дорослого життя [3].

Найбільш характерним для вікової групи дорослих є самопроекування, що спровоковане та визначається потребами конкретного життєвого самопроекту і забезпечує саму можливість реалізації цього проекту. Таким життєвим проектом може бути досягнення певного професійного рівня, входження у певну спільноту (професійну, суспільну, сімейну, тощо), забезпечення певних соціальних стосунків тощо. Саме в рамках життєвих проектів відбувається соціалізація, адаптація людини до соціального середовища, «натягування» на себе «прийнятного» життєвого чи особистісного сценарію. Самопроекування в рамках життєвого проекту полягає у свідомому чи несвідомому набутті певних індивідуальних якостей, необхідних для здійснення мети проекту, чи позбавленні від деяких небажаних рис особистості, тобто це тренінг особистості в конкретному зовні визначеному напрямку, обраному особою для себе. Таке функціонально зумовлене самопроекування більш характерне для першої половини життя дорослої людини, коли треба зайняти певне місце в житті. У [4, с. 20] виділено наступні види дискурсів, що впливають на формування базисних наративів і, відповідно, культурно прийнятних особистісних і життєвих проектів людини: освітній, літературний, фольклорний та казковий, сімейний, професійний, гендерний, політичний та релігійний дискурси.

Нами було виявлено різні сценарії розгортання процесу самопроекування такого типу – продуктивні і непродуктивні. Для продуктивного типу характерні усвідомленість, осмисленість, цілеспрямованість, неприхованість, артикульованість. Проте життєве самопроекування може супроводжуватися й мало (або тільки почасти) усвідомлюваними змінами особистості – наступна зміна життєвої ситуації може виявити, що глибоких особистісних зрушень не

відбулось, і в новий життєвий проект особа не привнесе особистісних здобутків минулого. Це приклад, коли у минулому людини міг відбутися яскравий сплеск успіхів і досягнень, а потім все життя вона живе у спогадах про це і не спроможна яскраво реалізуватися в нових часових умовах життя.

Нереалізований життєвий проект може жити в людині у вигляді мрії, або марева про себе «іншого», або дратуючого відчуття нездійсненності, тощо. Справжньої роботи над вирішенням задач з самоздійснення людина не веде, це тільки гра зі смислами у себе «можливого» без виходу на конструктив, на рівні безплідних уявлень і безпідставних мрій. Для виправдання зупинки у розвитку, що її зріла доросла особа хоч і не артикулює для себе, але відчуває, вона підсвідомо підбирає виправдання, звинувачуючи обставини, оточуючих, час, виховання, особистісні риси – що завгодно

Інший типовий сценарій самопроекування – особистість на переломі життя, коли попередній життєвий проект (успішний чи ні) себе вичерпав, і перед людиною постає завдання будувати новий етап життя на основі нового життєвого чи особистісного самопроекту. Це може бути провал колишньої стратегії життя, втрата точки опори через різку зміну ситуації, пов'язану з втратою роботи, статусу, кола, звичного соціумного оточення, проблеми зі здоров'ям, потреба змінити коло інтересів, спілкування, нереалізованість у професії, нереалізованість в особистому житті, скептичне ставлення значимих осіб, відчуття втраченого часу або часу, що втрачається, розлучення, закоханість, самотність, тощо. При цьому може мати місце провокування потреби у змінах якимись супутніми обставинами життя, новим досвідом, новими враженнями, впливом нових значимих людей. Різновид цієї ситуації має місце у дійсно кризових ситуаціях життя людини, коли попередні життєві проекти стають неможливими із-за кризової зміни обставин. На відміну від попереднього випадку, людина ще психологічно не визріла і для закінчення цієї частини життя, і для переходу на нову. Проте, оскільки вже є певний досвід самопроекування, отриманий на попередньому етапі життя, то коли (і якщо) людині вдається опанувати природні реакції на загрозу (втечу, агресію, ступор), починають працювати одночасно всі опановані особою технології.

Глибоко прихованим від оточення, проте усвідомленим і добре артикульованим є індивідуальний самопроект, мета якого – цілеспрямований саморозвиток, самореалізація, який може йти всупереч життєвим проектам, на тлі (чи на базі, на ресурсах) яких

реалізується. На відміну від попередніх, тут життєвий проект є супроводом, базою чи навіть перешкодою основній життєвій програмі – здійсненню саморозвитку і самореалізації. Саме цей вид самопроекткування називають особистісним самопроекткуванням. Можливі більш активний, діяльнісний варіант технології цього типу і більш пасивний. Перша з цих технологій – активна – реалізує активний пошук суб'єктом шляхів і засобів для саморозвитку, тобто передбачає пошук життєвого проекту, який грав би роль інструменту для саморозвитку. Часто в такий особистісний проект зрілої дорослої особи виливається усвідомлене (можливо вже в зрілому віці), але не реалізоване покликання. Пасивний варіант технології полягає у перманентному настрої особи на самоусвідомлення, відстеження власного рівня, проявів власних якостей і самоудосконалення.

Список використаних джерел

1. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Нормативна модель самопроекткування особистості / Наука і освіта, 2017. – № 11. – С. 105–113.
2. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекткування / Педагогіка і психологія, 2018. – № 1. – С. 71–77.
3. Зарецька О. О. Дискурсивні практики самопроекткування дорослих / Самопроекткування особистості у дискурсивному просторі: монографія [Електронний ресурс] / за ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 232 с. - Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> ISBN 978-966-644-422-9.
4. Особистість та її історія : колективна монографія / за ред. Н. В. Чепелевої, М. В. Папучі. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 538 с.

Іванець Т. М., к.п.н., асистент
кафедри філософії та соціології
Маріупольського державного університету

ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬНОЇ НЕДОВІРИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Довіра є однією з ключових соціологічних категорій. Найчастіше соціологи досліджують рівень суспільної довіри чи не довіри до

певних соціальних інститутів, і враховуючи це аналізують особливості розвитку суспільства на певних етапах. Однак, при визначенні рівня вірогідності цих досліджень, важливо враховувати рівень довіри суспільства до самої соціології. Враховуючи, що соціологічні дослідження являються одним з каналів зворотного зв'язку в системі політичного керування, недовіра до них негативно впливає на функціонування держави в цілому.

Київський міжнародний інститут соціології, починаючи з 2002 року, регулярно досліджує рівень довіри українських громадян до соціології. Остання подібне опитування було проведено в жовтні 2018 року. За його даними соціологічним організаціям, що працюють вже понад 10 років, довіряють 43% респондентів. Цей показник значно знизився у порівнянні з 2015-2016 роками, коли рівень довіри сягав 50%. Одночасно збільшився рівень недовіри з 10% у 2015 до 20% у 2018 році [1]. Все це свідчить про кризу довіри до соціології з боку громадян України.

Взагалі, говорячи про кризу довіри до соціології, можна виділити декілька груп причин: неправдивість та неповнота інформації, дискредитації з боку ЗМІ, політтехнологів тощо, загальне зростання рівня недовіри до інститутів держави. Ми детально зупинилися на перших двох, які вважаємо визначальними у процесі зростання недовіри до соціології в Україні

Джерелом невірогідності інформації може стати як недостатній рівень професіоналізму під час проведення дослідження, так і навмисне маніпулювання результатами. Але причини лежать у фінансовій площині. Соціологічні організації в Україні у своїй переважній більшості являються комерційними організаціями, соціологічних опитувань, які б фінансувалися з боку держави, на сьогоднішньому етапі немає. Таким чином, навіть авторитетні соціологічні групи стикаються з проблемою пошуку замовників. На Заході основним замовником соціопитувань, особливо електоральних, виступають засоби масової інформації, соціологічні організації часто навіть являються їх підрозділами. Логічно, що результати опитувань виносяться на публічне обговорення. В Україні ЗМІ не можуть собі дозволити замовляти соціопитування, хіба що екзит-поли, а основними замовниками виступають політичні штаби. Вони у свою чергу зацікавлені в проведенні соціопитувань з найменшими фінансовими витратами. В умовах фінансової економії виникає проблема неефективності методик, якими користуються соціологи. Серед них

застарілі підходи до розробки досліджень, низька якість вибірки, невисокий професіоналізм виконавців [2].

Однак поряд з низьким рівнем професіоналізму спостерігається практика навмисного викривлення результатів. В окремих випадках замовник не зацікавлений в правдивих результатах, тоді він звертається до псевдосоціологічних служб, які можуть дати необхідні результати. Відсутність на сучасному етапі в вітчизняній соціології стандартів якості, сертифікації та згуртованої професійної спільноти сприяє зростанню кількості псевдонаукових досліджень та ринку псевдосоціологів. Саме активізація псевдосоціологічної діяльності сприяє зростанню рівня суспільної недовіри до соціології.

У псевдосоціології існує два підходи до викривлення даних: маніпуляція даними та фальсифікація результатів. Маніпуляція даними можлива декількома способами. Широке трактування термінів дозволяє вводити респондента в оману та змушує неправильно сприймати питання. Нерепрезентативна вибірка дозволяє, шляхом залучення вигідних груп населення, змінити картину результатів в цілому. Створення вигідного асоціативного ряду підштовхує респондента до певної думки. Включення до складу організації відомих осіб впливає на показники її рейтингу за результатами опитування [3].

Фальсифікація результатів можлива у два способи. В першому випадку дослідження навіть не проводиться, просто озвучуються дані, які необхідні замовнику. У другому випадку дослідження проводяться, однак результати підганяються під необхідний результат. Це може відбуватися декількома способами. Проводиться реальне опитування серед невеликої кількості респондентів, а потім штучно збільшується кількість респондентів до необхідної кількості або проводиться міні-опитування, яке подається як масштабне. Респонденту ставляться основні питання, а інші домальовуються. Завдяки цьому скорочується собівартість дослідження. Вибірка робиться більше, ніж заявлена, а потім вилучаються анкети, які не вписуються в необхідну картину, або збивається нумерація у частині анкет, в результаті чого підтримка одного йде на користь іншого. Це дозволяє отримати бажані результати [3].

Особливістю псевдосоціологічних організацій є те, що вони активізуються найчастіше перед виборами, не проявляючи активності в інший час, та часто беруть назву, схожу на назву авторитетних соціологічних організацій. Таким чином вони також вводять в оману громадян і кидають тінь на фахових соціологів [2].

Зростання суспільної недовіри негативно впливає на розвиток вітчизняної соціології. Держава і так не визнає соціологію як офіційний інститут збору інформації про стан суспільства: в країні немає жодної соціологічної служби, яка б була офіційним постачальником інформації для державних інститутів. А зростання кількості псевдосоціологічних організацій, в умовах відсутності механізмів правового регулювання, сприяє подальшому падінню рівня довіри до вітчизняних соціологів [4].

Розвиток соціології в Україні напряму залежить від підтримки її з боку держави та суспільства. Довіра населення зможе зробити з соціології той механізм, що реально впливатиме на суспільну думку та інститути влади, але для цього треба боротися з псевдосоціологічними дослідженнями шляхом створення соціологічних стандартів, розроблення нормативно-правової бази, яка регулює діяльність соціологічних організацій, публічного обговорення результатів соціологічних досліджень у ЗМІ.

Список використаних джерел

1. Динаміка ставлення населення України до соціологічних опитувань, жовтень 2018. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=818&page=1&fbclid=IwAR2JvFJcXVggcCgqHxngv4fkQIOa_FLYFxFxYxJsFzPtDA8BVZJMK80dRn2s0 (дата звернення: 18.09.2019).
2. Ярошенко А. Виборча соціологія: як відрізнити правду від брехні. URL: <https://www.unian.ua/politics/252543-viborcha-sotsiologiya-yak-vidrizniti-pravdu-vid-brejni.html?fbclid=IwAR1t0uh7sR8tedQhce5sWmja1mZ3ADpf-jvsX6EOQbbvQFJx8cunt9rEnIs> (дата звернення: 18.09.2019).
3. Колодій І., Саратова Ю. Фейкова соціологія: методи фальсифікації соціологічного дослідження. URL: <https://voxukraine.org/uk/fejкова-sotsiologiya-metodi-falsifikatsiyi-sotsiologichnogo-doslidzhennya/?fbclid=IwAR0aeg-HRklzDULGIDsJmoaoixbinjTyIL17XQgvemPFuNL-Tuvvk4fIVxs> (дата звернення: 18.09.2019).
4. Шульга Н. Украинская социология в поисках самоидентичности. URL: http://i-soc.com.ua/assets/files/book/shulga.muk.olek/n2_2000r_18.pdf?fbclid=IwAR1ZYsFppQ7YIAXlmDxNa0BNBFQgEumn16ysaMNQ-Ejrjt-vwLkdICHxkos (дата звернення: 18.09.2019).

МІСТО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

В процесі формування цивілізації місто вважалося найважливішим її компонентом. Його розвиток пов'язаний не тільки з економічними, політичними, торгово-промисловими факторами, але й зі становленням культури міста, його цінностей та пріоритетів. Місто – не просто фізичне явище, це особлива якість життя, особливе усвідомлення себе та інших у певному окресленому просторі. Будучи місцем тісного спілкування, спільної справи, місто спонукає до солідарності у стосунках, до поваги. Людина-містянин вписана у цілісну систему, що поєднує між собою різні центри, вона чутливо реагує на віяння, що надходять звідусіль. [3].

Жителі міста тісно взаємодіють між собою як на рівні індивідуальному, так і на груповому. У результаті таких зв'язків формується зовнішній образ міста. Кожна обмежена територія має свою структуру наповнену як гомогенними, так і гетерогенними компонентами, котрі відрізняються залежно від розвитку, структури, складу міста. Ці окремі компоненти й визначають особливості соціокультурного простору міста.

Місто є не лише центром скупчення великої кількості людей, але й центром генерування нової культури. Тому ООН виділяє такі культурні індикатори розвитку певного середовища: 1) економіка; 2) спадщина; 3) соціальна участь і соціальні зв'язки; 4) інституційне управління; 5) спілкування, комунікація; 6) освіта; 7) культурна різноманітність [1].

Основою соціокультурної системи є спільнота, яка змінюється в результаті взаємодії кожного учасника цього об'єднання. Вона забезпечує задоволення соціальних та культурних потреб та цінностей. Сутнісними характеристиками міського способу життя є 1) високий рівень соціальної диференціації; 2) соціокультурна гетерогенність; 3) високий рівень соціокультурної мобільності; 4) високий рівень варіативності поведінки; 5) взаємодія з великою кількістю різноманітних соціальних груп; 6) інформаційна насиченість міського середовища; 7) особистий вибір стратегій поведінки [5].

Соціокультурний простір можна охарактеризувати активною діяльністю мешканців, котрі здійснюють соціальні інтеракції. У сучасному суспільстві пріоритет надається свободі дії для забезпечення основних потреб жителів та для створення відкритого простору в сфері інновацій. Саме тому сучасне місто – це постійний процес внутрішньої трансформації.

У посібнику «Соціологія міста» автори зазначають: «Соціокультурні зміни – це значні зрушення, що відбуваються у системі соціальних відносин та соціальній структурі, цінностях та нормах, практиках суспільства, в уявленнях людей та значеннях, які вони надають світові, тобто у соціокультурному просторі» [4, с. 166].

Сучасне місто пронизане різноманітними формальними та неформальними групами, які постійно змінюються або зникають. Мешканець міста є учасником такого об'єднання, можливо, навіть не одного. Він вступає в комунікацію з представниками інших груп, що і дає поштовх розвитку суспільства.

Культура формується у реальному світі, і зовнішні впливи сприяють як формуванню, так і занепаду міста. Тому особливістю соціокультурного простору являється культурна комунікативність, де здатність сприйняття нової культури, визначає динамічність міста. Соціокультурний простір міста – результат всіх внутрішніх перетворень.

Кожен житель міста стає учасником формування нового простору. Такими факторами змін можуть бути медіа (газети, телебачення, радіо), реклама, різноманітні виставки та конкурси проведені на конкретній території, освітні заклади, музеї, театри та інше. Кожен об'єкт має свою точку дії та орієнтир впливу на суспільство.

На сучасному етапі розвитку, міста стали втіленням соціальної стратифікації і культури. Класик німецької соціології Ф. Тенніс виділяє такі основні риси міського суспільства: 1) домінуюча форма відносин – безособові; 2) основна мета існування – досягнення бажаного статусу; 3) основа взаємодії – формальні організації та контракти; 4) соціальна зв'язаність, яка базується на взаємозалежності волі мешканців [6].

Міський простір не відображає наслідки історичного процесу формування міста, він демонструє результати взаємодії між групами людей. Хоча місто формується на основі базових правил, однаково функціонує та дотримується правил сформованих державою, але кожне з них має свій особливий соціокультурний простір. Через

соціокультурну інноваційну активність містян міський культурний простір вирізняється мінливістю і внутрішньою мозаїчністю [9].

Сучасний житель міста здатен зберегти власну ідентичність без втрати контактів з іншими групами населення. Але основа формування унікального міського простору – інтегрованість людини в соціокультурну площину. Оскільки сучасні міста мають бути комфортними для всіх їх мешканців, соціокультурний простір повинен орієнтуватися на людей з різними соціальними статусами, різним рівнем доходу та рівнем освіти. Це сприяє взаємодії різних груп та їх безконфліктному існуванню. Дотримання цієї умови дозволяє сформувати соціально-культурний простір міста, де кожен мешканець має своє місце у величезному механізмі глобалізації.

Глобалізаційні процеси сприяють культурним обмінам, але збільшення кількості мешканців різних груп та статусів сприяє розсіюванню культури та її змішуванню. Саме тому надзвичайно важливими є фактори, які допомагають створювати окремішні соціокультурні простори в містах, зберігати особистість та образ міста [2].

Соціокультурний простір міста охоплює як ЗМІ, рекламу, так і архітектурні пам'ятки, театри, музеї. Сучасне місто має бути комфортним для кожного, інтегрувати інтереси й потреби всіх містян. Це можна забезпечити, сформувавши в містах своєрідний соціокультурний простір, який відображатиме історичні, демографічні, соціальні та культурні особливості міста.

Список використаних джерел

1. Всемирный доклад по культуре 2000+: Культурное многообразие: конфликт и плюрализм / ЮНЕСКО. – Париж: ЮНЕСКО: Магистр-Пресс, 2000. – 416 с
2. Киселева О. Онтологічні проблеми європейського міста / О. Киселева. – К., 1999. – 67 с.
3. Сидоренко І. Г. Місто як соціокультурний простір: якісні ознаки // Науковий вісник НУБП України. серія: гуманітарні студії. – К., 2017. - С 92 – 101.
4. Соціологія міста: навчальний посібник / [Л. В. Малес, В. В. Середа, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. – Донецьк: Ноулідж, 2010. – 464 с.
5. Міхеєва О. Соціальний простір міста: можливості «прочитування» та управління // Соціологія: навч. посіб. / [за заг. ред. О. К. Міхеєвої]. –

Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – С. 201-224

6. Ferdinand Tönnies: Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2010. - 450 с.

*Коломієць Т.В., к.ф.н., доцент,
КПІ імені Ігоря Сікорського*

ВИЩА ОСВІТА У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Молодь як потужна соціально-демографічна спільнота відіграє визначну роль в соціально-економічному, соціально-політичному, соціально-культурному житті соціуму. Особливо чітко це проявляється на сучасному етапі переходу від патерналістської моделі взаємин державних інституцій і молоді, яка спиралася на ідеї підтримки та опіки з боку держави, до ліберальних моделей, у яких молодь виступає самостійним актором і рушієм соціальних трансформаційних процесів. Як відомо, основним актором сучасного суспільства виступає вільна, активна, освічена особистість, здатна усвідомити свою суб'єктність шляхом залученості до основних історичних, суспільно-політичних, культурних процесів, готова дати релевантні відповіді на важливі виклики сучасності, спроможна нести відповідальність за свої дії та вчинки, що визначають долю наступних поколінь (нинішні тенденції перебігу подій в Україні, спровоковані інформаційною і військовою агресією Росії та зумовлені необхідністю збереження власної ідентичності у культурному, економічному, територіальному, комунікативно-інформаційному вимірах, позбавляють останні фрази високої патетики і надають їм необхідно-буденного змісту). Всі вищезазначені характеристики молоді як актора соціальних трансформаційних процесів можливі за умови формування критичної свідомості. Критична свідомість як уособлення суб'єктності, свободи вибору, активної життєвої позиції, відповідальності формується, переважно, освітніми закладами. Особливу роль у цих процесах відіграють заклади вищої освіти як в силу своїх інституційних функцій, так і в силу свого мобілізаційного потенціалу.

У форматі Національної рамки кваліфікацій, затвердженій з метою оптимізації навчально-освітнього процесу, вищезазначені

якості особистості трактуються як «автономність і відповідальність» - здатності самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та нести відповідальність за результати своєї діяльності [1] – і виступають одними з наріжних каменів компетентнісного підходу. Запровадження компетентнісного підходу є наслідком зміни парадигми освіти, що полягає в зміщенні акцентів з освіти як суми абстрактних знань і умінь («освіта на все життя») до освіти як набору конкретно-практичних компетентностей, що дозволяють людині пристосовуватись до динамічно-трансформаційних умов сьогодення, використовуючи весь потенціал проблемно-орієнтованого навчання («освіта протягом життя»). Саме таке значення освітнього процесу обґрунтував П.Фрейре у концепції «освіти як практики свободи».

«Освіта як практика свободи» прагне, передусім, сформувати критичну свідомість, що унеможливить маніпуляцію суспільною думкою на основі готових інструкцій і рішень, сформульованих виключно політичними експертами і представниками влади з метою обмеження числа суб'єктів політичної діяльності. Позбавлена можливості вільно думати та інтерпретувати інформацію, формувати активну громадянську позицію, вести конструктивний діалог у соціально-політичній площині, людина поступово перетворюється на знеособлений деіндивідуалізований об'єкт політичного впливу з яскраво вираженою «наївною транзитивною свідомістю». Наївна транзитивність має характеристики надмірного спрощення проблем, стійкої ностальгії за минулим, відсутності зацікавленості у ґрунтовних дослідженнях, здатних надати наукові пояснення існуючому стану речей, схильності до демагогії і популізму, посилення тенденцій масифікації [2, с.33-34]. Головними наслідками цих процесів стають неможливість здійснити вільний усвідомлений вибір, соціально-політичний нігілізм та абсентеїзм.

У контексті формування критичної свідомості саме вища освіта і в її аксіологічному сенсі (в якості системи цінностей), і в її праксеологічних імплементаціях (в якості набору поведінкових патернів), відіграє провідну роль у реалізації концепції «автономної і відповідальної» особистості.

Студентська молодь, в силу своїх соціально-демографічних характеристик, виступає рушієм найбільш прогресивних і креативних суспільних трансформацій і, за логікою речей, має бути носієм високого рівня критичної свідомості, що базується на вищеперерахованих властивостях особистості (автономність, відповідальність, критичність мислення, усвідомленість вільного

вибору, і т.д.). Надзвичайно важливими ці риси є з огляду на низку причин. По перше, в контексті мінливості соціальної реальності, зумовленої глобалізаційно-трансформаційними процесами, молоді стає все важче професійно самореалізуватися в межах обраної освітньої програми навчання, якщо вона обмежуватиметься тільки професійно-орієнтованими дисциплінами. По друге, в контексті нинішніх пошуків механізмів консолідації українського суспільства на основі вироблення свідомої громадянської позиції, здатної виступити потужним інтегративним чинником в умовах інформаційно-військової інтервенції в Криму і на Сході. Однак, особливістю формування критичної свідомості студентської молоді на нинішньому етапі є практична відсутність дієвих інструментів реалізації даного процесу, зумовлена планомірним вилученням соціогуманітарних дисциплін як важливих елементів вищої освіти, необхідних для оформлення цілісного неупередженого світогляду, із переліку нормативних дисциплін, обов'язкових для вивчення. Звісно, дані процеси пояснюються раціональними економічними причинами оптимізації видатків на вищу освіту, але без соціогуманітарного компонента сучасна освіта знову ризикує відійти від сучасної концепції «освіта як сума компетентностей» до застарілої концепції «освіта як сума знань». Активна перетворювальна суспільно-політична діяльність студентської молоді як членів суспільства, неможлива без опанування основ соціогуманітарних студій, що виступають важливою передумовою функціонування «освіти як практики свободи». Саме тому усвідомлення (як на рівні державної освітньої політики, так і на рівні автономної політики вищів) ролі і значення соціогуманітарних дисциплін у процесі набуття студентами таких важливих компетентностей як громадянська відповідальність та активна життєва позиція, що втілюються у критичній свідомості, виступає однією із необхідних запорок повноцінного функціонування українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій // Кабінет Міністрів України; Постанова, Опис від 23.11.2011 № 1341. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>
2. Фрейре П. Освіта як практика свободи / Пауло Фрейре // Формування критичної свідомості. – К.:Юніверс, 2003. – С.17- 98.

Korolkova E., first-year student,
KNUTE, faculty of international
trade and law
(supervisor – Ph.D., prof. Morozov A.)

SEX AND GENDER DISCRIMINATION IN UKRAINE

There is an important task for democratic countries to establish the equality between men and women to Ukrainians, to fight against sex discrimination at work and sexual harassment as well.

Sex discrimination involves treating someone unfavorably because of that person's sex, gender identity or because of sexual orientation, which are protected by law. Although men can experience sex discrimination, women are more likely to be discriminated against because of their sex. This is because women are more likely to care for children or other family members, and because they may become pregnant or need to breastfeed a child. However, gender equality concerns not only women. It is important for both women and men. This issue and its difficulties are related to all society, not only to a half of it.

Women are also more likely to be judged by their looks and how they dress than their male counterparts. On a note of contradiction, women are not only discriminated against for being pretty or provocative they are also discriminated against for being not pretty enough, too old, or, in some positions (especially sales and public relations) for not being sexy enough.

There have been several researches made throughout the last years and the results are following. Most of Ukrainians agree that equality between men and women is extremely important nowadays. On most of our daily-life issues, a majority think that men and women should share responsibility equally. However, on cleaning and cooking a majority think women should be primarily responsible. On bread-winning, household repairs, defending the country and policing the streets, most people think men should be primarily responsible.

Another study shows that 40% of Ukrainians think that men and women are equally involved in family life now. However, in reality 71% think that men and women should be equally involved, indicating that there is strong demand for more progress to be made in this direction.

The law forbids discrimination when it comes to any aspect of employment, including hiring, firing, wages or salary, job assignments,

promotions, layoff, training, fringe benefits, and any other term or condition of employment.

The interview process should be similar (if not the same) as well, for both genders. But women are frequently expected to field different types of questions. Women are often asked if they have children or if they intend to have ones. These types of questions are illegal, and more importantly, have no bearing on a person's ability to do a job well. However, many employers predicate hiring potential employees on the notion that they might need to take maternity leave. Employers need to consider that fathers (whether straight or gay) may need to take paternity leave too. Neither gender should be asked the question.

Among the brightest examples of legislative provisions, which result in gender inequality are:

- a) Night work of women is prohibited in Ukraine.
- b) More than 500 types of works are prohibited for women.

List of heavy work and types of work under harmful and hazardous conditions, where labor of women is prohibited, is still in force in Ukraine. By the way, men can also face some difficulties at work.

Male gender discrimination occurs more often than we think. While men have traditionally been the wage-earners in most families, and are known to hold a disproportionate percentage of executive positions, there are certain industries and jobs where women have historically held the power. Male employees are usually treated worse in women-dominated industries. For example, teachers at school or kindergarten, nurses, and child care providers can sometimes face discrimination because of their sex or gender. This could cause men to be passed over for employment or promotion or receive worse performance reviews because they do not conform to gender stereotypes connected to the industry. When men are treated worse than women doing the same job, it can be called male gender discrimination.

If you or someone you know is a victim of gender discrimination in the workplace, write it down. Make sure you document what happened, who was involved, the date and time of the incident, and anyone who may be a witness. And be sure to ask them to also make notes on what happened. Next, you'll need to report it. There is usually a chain you need to follow. First, speak to your supervisor to address the problem. If your supervisor is the cause of your complaint, go to that person's boss. If you feel the problem is not dealt with to your satisfaction, go to your company's human resources department.

Nonetheless, there are no statistically significant differences between how respondents evaluate what happens now and what they think should happen at the work place in Ukraine, indicating that the level of equality they seek in participation in the labor force has almost been achieved. For instance, Kyiv Patrol Police consists of 30% of women. These efforts in overcoming gender gap in Ukraine may be noted as positive moment.

Another serious issue is sexual harassment. The data of 2014 provides the evidence that one in five women aged 15-49 years (19%) experienced physical violence since she turned 15 years old. Moreover, 22% of women aged 15-49 still experience some type of physical violence or sexual violence these days. It occurs both at work and at home, which is a huge problem as only 40 women out of 100 reported the incident to someone who was able to take formal actions against the perpetrator. Employed women faced physical and sexual violence more often than unemployed.

Domestic violence is also often occurred. It is common to be initiated by fathers or stepfathers. 11% of women who ever experienced physical violence since the age of 15 and 48% of never-married women indicated that father or step-father was a perpetrator in case of violence. 5% of ever-married women and 17% of never-married women experienced violence from ex-boyfriend, 9% and 8% experienced violence from mother or stepmother.

In these cases, the most important thing is to report about your problem immediately. At least inform someone you trust, so that you will not deal with this alone.

Overall, comparing statistics between 2000 and 2014 there has been a huge progress in this problem. There is still a lot of work ahead.

The list of literature

1. Office of Vice Prime Minister Ivanna Klympush-Tsintsadze - Ukraine National Survey on Equality Between Men and Women [Презентація].
2. Uvarova O. Women's rights and gender equality in Ukraine [Електронний ресурс] / Olena Uvarova – Режим доступу до ресурсу: <https://helsinki.org.ua/en/women-s-rights-and-gender-equality-in-ukraine/>.
3. THE PREVALENCE OF VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS / [I. Volosevych, T. Konoplytska, T. Kostyuchenko та ін.]. – К, 2014. – (FE “GfK Ukraine”).
4. United nations Ukraine – Article “Gender Equality” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org.ua/en/resident-coordinator-system/gender-equality>

5. Wolfe L. Gender and Sex Discrimination in the Workplace [Електронний ресурс] / Lahle Wolfe – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thebalancecareers.com/gender-sex-discrimination-examples-3515723> – 2019.

Кошовий І.О., аспірант,
кафедра філософських
та соціальних наук, КНТЕУ

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ПОСТ- ТОТАЛІТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА

Мабуть, однією з найголовніших проблем вільного висловлювання своєї думки в громадян багатьох пост-радянських країн є інерційний страх бути жорстоко покараним за висловлення власних поглядів майже на будь-яку тематику. Оскільки, в часи панування тоталітарного режиму укріплення такого страху здійснювалося за допомогою використання фізичної сили з боку силових органів, а також провадженням санкцій у вигляді тримання під вартою в нелюдських умовах, відправкою людей у виправні табори і, найстрашніше, позбавлення найбільш цінного – життя.

Сьогодні свобода слова виступає базисною суспільною цінністю. Це задекларовано в багатьох міжнародних нормативно-правових документах, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 року, де закріплено: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів», Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1, с.96]. Крім того, таке право визначається в статті 34 Конституції України від 28 червня 1996 року: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», варто зазначити, що вираження свободи слова і думки гарантується у будь-якому вигляді себто, усно, письмово і головне на власний вибір кожного [2]. Окрім, Конституції України таке право визначається в Законі України «Про інформацію» від 1992 року, Законі України «Про свободу совісті та

релігійні організації» від 1991 року та інших вітчизняних нормативно-правових актах. Навіть, враховуючи вище зазначене, та довгі роки становлення демократичних відносин на території України, в так званих людей «родом з СРСР» на «підкірку» існує тривога щодо покарання за власні висловлювання. Така тривога, як правило, проявляється у вигляді «цькування» старшим поколінням, різних проявів свободи слова та думки з приводу соціальних процесів, молодих людей. Крім того, це підкріплюється фактичним ігноруванням визначених в національному законодавстві, норм та правил щодо права на свободу думки і слова. Тобто, можна сказати що здійснюється специфічний вплив на сучасне покоління людей з боку старшого покоління та засобів масової інформації, який, на нашу думку, сповільнює процес переходу від тоталітарних норм та цінностей до вільних демократичних.

Наявна законодавча база створює реальні можливості кожній людині в українському суспільстві безперешкодно дотримуватися власних поглядів, вільно виражати і поширювати свої думки, ідеї та інформацію [3, с. 157]. Хоча в Україні декларується свобода слова, щодо фактичної її наявності можна сперечатися. Однозначно щось стверджувати можна лише за наявності фактичних кількісних даних відповідного соціологічного дослідження, яке може показати більш-менш реальну ситуацію та впевненість суспільства у виконанні тих чи інших задекларованих орієнтирів. За результатами соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Національної спілки журналістів України та Громадської організації «Інформаційна безпека» – «Чи існує в Україні свобода слова?», трохи більше половини громадян, а саме 55 % з 2025 осіб опитаних по всій Україні повнолітніх, вважають, що в Україні є свобода слова. Разом з тим, близько 35 % опитаних, стверджували, що її в нас або не має частково, або зовсім не має – це дуже велика кількість населення. Такі ж дослідження, що проводились у попередні роки, а саме 2009 та 2013 мали дещо оптимістичніші результати. Зокрема, в 2009 році 67,4 % опитаних стверджували, що в Україні є свобода слова, а 23 % вказували на її повну або часткову відсутність. У 2013 році спостерігалася близька до сучасної ситуація [4]. Таким чином, динаміка щодо зниження рівня впевненості суспільства в тому, що в країні дійсно є свобода слова та особистих поглядів, на нашу думку, може засвідчувати про часткову переорієнтацію суспільства в бік авторитарних цінностей та крок назад в демократизації суспільно-політичних відносин.

Ситуація зі свободою слова та преси безпосередньо залежить від політичного курсу і суспільно-політичної ситуації в державі, можливості забезпечення демократичних свобод як тла розвитку суспільства та держави [5]. Спостерігається дивна ситуація, коли з декларуванням руху в напрямку Європейських цінностей, а саме підписання Україною угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і набуття її чинності від 1 вересня 2017 року, відповідно до соціологічного дослідження [4] відсоток громадян, які впевнені в фактичній реалізації свободи слова знижується від 67 % в 2009 р. до 55 % в 2018. Можливо, характер такої зміни криється у нестабільній політичній ситуації в країні, а також пов'язаний з ескалацією військового протистояння між зацікавленими сторонами та з нестійкою геополітичною позицією вищих органів державної влади. В період таких різких змін підкріплених масовою еміграцією людей за кордон в пошуках кращого майбутнього, забезпечення виконання задекларованих положень щодо реалізації свободи слова стає все тяжче здійснювати. Адже, інколи для стабілізації суспільно-політичної ситуації в країні, часткове обмеження свободи слова, наприклад, в аспекті стратегічних питань, може виступити одним з дієвих механізмів такого процесу стабілізації.

З початком гібридної війни Російської Федерації проти України актуальним постає питання стримування інформаційної атаки спрямованої проти демократичних цінностей Української держави. В 2015 році в Україні створено Міністерство інформаційної політики України, захист свободи слова, задекларований в якості одних з основних цінностей міністерства, відбувається, таким чином, переважно у напрямках фізичного захисту журналістів та технологічних аспектів захисту інформаційного простору держави [6, с. 27]. Серед аспектів захисту інформаційного простору можна виділити: заборону російських телеканалів, артистів, фільмів, соціальних мереж і т.д.. За даними соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Національної спілки журналістів України та Громадської організації «Інформаційна безпека» – «Чи існує в Україні свобода слова?» близько половині опитаних у (50%) вважають, що заборона російських телеканалів в Україні є помилкою й призводить лише до обмеження прав громадян, тоді як приблизно кожен третій (33%) притримується протилежної думки і вважає, що заборона російських телеканалів в Україні є необхідним кроком для захисту держави. Близько 18% респондентів вагалися із відповіддю або відмовились відповідати на це

питання [4]. Таким чином, може видатись, що відношення до свободи слова в Україні повертається в сторону не демократичних, тоталітарних характеристик, коли заради власної безпеки держава через відповідні інститути починає вводити прямі або опосередковані обмеження на свободу слова, посилаючись при цьому, на серйозну загрозу щодо інформаційної безпеки з боку іншої держави. Тобто, якщо інформація протирічить будь-яким державним поглядам на ту чи іншу ситуацію вона піддається перевірці і якщо висновок «не втішний», особа, яка висловлювала таку думку, може понести відповідальність. Виникає щось дуже схоже на відновлення тоталітарної «пропагандистської машини», з якою українське суспільство проводило серйозну боротьбу протягом останніх років Незалежності.

В сучасній Україні більшість засобів масової інформації знаходяться у власності зацікавлених громадян, об'єднань громадян, політиків-бізнесменів, олігархів і т.д.. Якщо в період, коли Україна входила до складу СРСР, засоби масової інформації підпорядковувались конкретному інституту державної влади і підпадали під жорстку цензуру з боку цієї влади, то в Незалежній Україні ЗМІ в руках вище зазначених зацікавлених сторін можуть виконувати функцію засобу протистояння між Державою та відповідними зацікавленими сторонами. В такому протистоянні неминуче обмеження свободи слова.

Список використаних джерел

1. Харіна М.Ю. Право людини на свободу слова в аспекті журналістської діяльності / М.Ю. Харіна // «Молодий вчений». – 2018. - № 4(1). – С. 96-100. – Режим доступу:<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/24.pdf>;
2. Конституція України від 28 червня 1996 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;
3. Проценко О. Право та гарантії свободи думки і свободи масової інформації / О. Проценко // «Підприємництво, господарство і право» (Конституційне право). – 2018. - № 4. – С. 156-160. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/27.pdf>;
4. Результати соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Національної спілки журналістів

України та ГО «Інформаційна безпека» – «Чи існує в Україні свобода слова?» [Електронний ресурс]: - К. : КМІС, - 2018. – Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=797&page=1>;

5. Малюта О.В. Свобода слова в Україні (за результатами соціологічного дослідження) / О.В. Малюта // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Соціологія. - 2010. - Т. 146, Вип. 133. - С. 18-25.;
6. Блага А.А. Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка/ Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., 2017. – 85 с. з іл.

Кравченко А.А., д.ф.н., доцент,
Київський національний
торговельно-економічний університет

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Соціологія освіти як провідний напрям наукового пошуку у царині розбудови модерного освітнього простору спрямовує свою дослідницьку діяльність на вивчення проблем впливу соціальних інститутів, державних установ, окремих особистостей на формування концептуальних засад освітнього середовища, соціальну взаємодію учасників освітнього процесу та результати такої діяльності.

Освіта, в свою чергу, покликана стати основою гармонійного розвитку суспільства через соціалізацію молоді шляхом передачі знань, цінностей та норм, вироблених суспільством впродовж його історії. Провідною умовою розвитку суспільства і людини було і залишається знання, особливо сьогодні, в епоху кардинальних змін всіх складових суспільного життя, його культурних і ціннісних параметрів.

Система нових цінностей, породжених «інформаційним світом», включається в більш широкий діапазон соціального кредо цивілізації: Покладання на можливість людського розуму створювати інструментально і змістовно нову духовну природу як для соціотехнологічного «конструювання» суспільства, так і для виробництва парадигм його інтелектуально-продуктивного життя.

Безумовно, подальший розвиток і прогрес економічного, культурного, політичного буття буде визначатися відношенням до освіти, оскільки критерієм соціального добробуту і матеріального багатства постає виробництво, розповсюдження і споживання знання. Саме воно є основою творчого мислення.

Розглядаючи проблему знання і мислення в контексті сучасної освіти, В. Г. Кремень зазначає, що вона повинна виходити як «зі зміни культури емоційних переживань, ціннісних орієнтацій, способів діяльності, поведінки і образу життя, так і зміни способу мислення як в індивідуально-особистісному, так і в суспільному масштабі» [1, с. 282]. Для вирішення цих проблем освіта, як і соціологія, філософія, культура повинна також зазнати зміни, зблизивши «предметний зміст науково-освітньої діяльності з аксіологічною спрямованістю, увівши антропологічні та гуманістичні критерії в оцінки результатів своєї діяльності» [1, с. 282]. У підсумку цей процес передбачає становлення і ствердження соціального конструкту «суспільства знань», евристичний потенціал якого відкриває нові можливості для розвитку всіх сфер буття. «Перетворення комплексу ідей, які вбирає в себе це поняття, на реальність є водночас викликом і шансом для модернізації сучасної освіти, – зазначає М. Д. Култаєва. – Адже її соціальна та загальноцивілізаційна значущість значно посилюється саме через розширення функціонального діапазону наукового і дидактично адаптованого знання у забезпеченні життєдіяльності надскладних соціальних систем» [2, с. 226].

Зазначимо, що в «інформаційному світі», яке сьогодні є фактом існування і розвитку всіх розвинених країн, виробництво, розповсюдження і використання знань визначає всі економічні і соціальні процеси. Зрозуміло, що в цьому суспільстві виключна роль належить науці. Разом з тим наука змінюється в тому відношенні, що у все більшій мірі «зростається» зі своїми технічними досягненнями. Виникає особливий феномен «технонауки», яка визначає «техногенний», вважає В. С. Стьопін, характер сучасної цивілізації, що означає «постійний пошук і застосування нових технологій як в області економічного зростання, так і в сфері соціального управління і соціальних комунікацій» [5, с. 19].

Для «техногенної цивілізації», яка почала формуватися з початком епохи Модерну, важливим є особливе розуміння людини та її місця в світі. Насамперед це уявлення про діяльну природу людини, мета якої полягає в перетворенні природи та підкорення її своїй владі. Можна констатувати, що «цінність перетворюючої, креативної

діяльності властива в першу чергу для техногенної цивілізації, оскільки її в традиційних культурах не спостерігається» [5, с. 19].

Сьогодні біо-, нано-, інформаційні технології «утворюють нове життєве середовище людини і роблять проблематичними багато звичних способів орієнтації в світі і традиційні людські цінності. Життєвий світ людини – це історичне і культурне поняття. Він багаторазово змінювався і був різним в різних культурах. При цьому він завжди зберігав певні інваріанти. Сьогодні під впливом науки і техніки відбувається «злам» цих інваріантів» [3, с. 33].

Виникає безліч нових проблем, які вимагають пошуку новітніх шляхів обробки засвоєння та передачі «знання», яке, в свою чергу, намагається «вийти за межі природних обмежень». Саме тому сьогодні ми можемо спостерігати процес саморозпаду усталеної системи освіти, яка не відповідає реаліям часу, але намагається пристосуватись до безперервних соціальних та інформаційних викликів. Відтак можна констатувати, вважає С.В. Пролеєв, що «попри зростаючу інтенсивність освітніх процесів, освіченість у її універсальній значущості девальвована. Не освіченість нині визначає людину, створюючи дійсність для неї; особа стає прагматичним споживачем освітніх послуг і сама, як особистість, відбувається в просторі інших життєвих форм, серед яких освіта посідає цілком другорядне місце» [4, с. 175].

Процес глобалізації формує нові підходи до організації освітнього простору, формування нових соціальних інституцій. Ми сьогодні вже сприймаємо як реалії, окрім формальної, ще й неформальну та інформальну освіту. Суспільство стоїть на порозі формуванні нової системи Глобальної освіти де знання будуть передаватись майбутнім поколінням не лише у спеціально сформованих для цього закладах, а будь-якими соціальними інституціями, там де в цьому буде виникати потреба. І вже сьогодні для підготовки громадян з новітнім світоглядом «необхідне крос-культурне розуміння, здатне працювати в мультикультурних умовах над груповими проектами та здатне творчо та критично мислити інший підхід до здобуття освіти» [6, с. 9].

Достовірність, обґрунтованість, соціальна корисність та безпечність передачі та засвоєння знань важко буде піддаватись суспільному контролю. Саме тому виникають нові параметри відповідальності за навчання і виховання. Зростає не лише індивідуалізація в освіті, а й індивідуальна відповідальність за

формування новітнього освітнього простору, нових суспільних ціннісно-орієнтаційних засад.

Соціологія освіти покликана стати потужним інструментом дослідження змін в глобалізованому освітньому просторі для аналізу та впровадження тих освітніх новоутворень, які будуть спроможними ввійти в майбутнє соціальне освітнє середовище та сформувати нову систему освіти. Нова система освіти покликана забезпечити входження індивіда в новий цивілізаційний простір, залучення його до нової системи соціальних зв'язків, до становлення креативної особистості.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
2. Култаєва М. Амбівалентність евристичного потенціалу конструкту “суспільство знань”: резерви і перспективи оновлення змісту сучасної освіти / М. Култаєва // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів: / [авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай, та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 226-248.
3. Лекторский В. А. Философия, общество знания и перспективы человека / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 2010. – № 8. – С. 30-34.
4. Пролеєв С. В. Освітній проект модерну та сучасний університет / С. В. Пролеєв, В. В. Шамрай // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 154-178.
5. Степин В. С. Философия и эпоха цивилизационных перемен / В. С. Степин // Вопросы философии. – 2006. – № 2. – С. 16-26.
6. Ranbir Singh Malik. Educational Challenges in 21st Century and Sustainable Development Journal of Sustainable Development Education and Research | JSDER Vol. 2, No.1, 2018, pp. 9-20.

Крамар Т.В., к.філос.н.,
Київський національний
торговельно- економічний університет

**СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ**

Соціальна комунікація як механізм самореалізації та самоідентифікації людини, у просторі якої здійснюються основні види людської діяльності, нині надзвичайно актуалізується. Соціальна комунікація при цьому розглядається як своєрідний простір, інструмент та механізм існування і розвитку соціальної системи. У такому розумінні соціальна комунікація виступає і як засіб, і як умова реалізації індивідуальної свободи особистості.

Важливою характеристикою соціальної комунікації є зростання значення індивідуального компоненту, що стає невід'ємною частиною усіх форм соціальної взаємодії.

Соціальна комунікація є умовою самоідентифікації індивіда, а реалізація його індивідуальної свободи відбувається внаслідок складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх механізмів розвитку соціальної комунікації. З іншого боку механізм соціальних комунікацій, проявляє себе лише в комплексі індивідуальної свободи особистості, у визначенні індивідуального "Я" особи та її самореалізації. Таким чином, комунікація – це механізм реалізації індивідуального Я, а соціальна свобода особистості – необхідна умова функціонування і розвитку соціальної комунікації.

Проблема комунікації була предметом філософських розмислів ще з доби Античності, зокрема такі її аспекти як діалогічність (принцип діалогу софістів, філософської системи Сократа); риторичність (потреба публічно переконувати громадян у необхідності спільного прийняття політичних рішень (різні проблеми риторики розкривалися у працях Арістотеля, Марка Тулія Цицерона, Марка Фабія Квінтіліана, Н. Макіавеллі тощо)); герменевтика.

Уже з початку ХХ століття соціальна комунікація входить до предметного поля таких наукових дисциплін, як філософія, лінгвістика, політологія, соціологія та галузеві соціологічні теорії.

Сам принцип діалогічності нового осмислення набув у філософії діалогу Л. Фейєрбаха, який розпочинає дослідження соціальної комунікації із вивчення зв'язку "Я-Ти" і стверджує, що самореалізація людського "Я" неможлива без "Я" іншої людини. Підхід Л. Фейєрбаха можна назвати антропологічним, тому що він розглядав проблеми соціальної комунікації в контексті сутності індивідуальної свободи особистості, яка, на його думку, може розкритися лише у процесі спілкування. Змістом соціальної комунікації є взаємовідносини "Я-Ти", взаємодія яких розкриває унікальну сутність індивідуального кожного із них [3, с. 233].

Соціальну комунікацію як умову взаємодії індивідуального та надіндивідуального через встановлення діалогічності розглядає у свої дослідженнях М. Бубер. У центрі його філософських роздумів дихотомія "Я - Ти". Утім, якщо у філософії Л. Фейєрбаха "Ти" все одно розуміється як "Я", але інше "Я", яке можна визначити як "об'єктивовану совість", то М. Бубер акцентує увагу на іншості "Я". Цей "Інший-Я" певною мірою протиставляється первинному "Я", адже воно навіть по-іншому мислить. Тобто, таке протиставлення через діалог розкриває зміст "іншості" як характеристики індивідуального особи.

Діалогічний характер протиставлення означає, що "іншість" розуміється не як вороже, з яким слід вести боротьбу, а як простір розширення меж індивідуальної сутності індивіда, зокрема його соціальної свободи. Взаємовідношення "Я-Ти" є, по суті, рефлексивним, тобто існування одного неможливе без існування іншого. Базуючись на принципі взаємозв'язку "Я-Ти", М. Бубер осмислює буття індивіда як нескінчену систему індивідуальних комунікацій людського "Я" зі світом і наявними в світі іншими "емпіричними Ти". Таким чином, цей процес виступає необхідною потребою для реалізації індивідуальної свободи особистості. Тому висувається обов'язкова вимога до взаємовідношення з Іншим – реалізуючи власну свободу, не порушувати індивідуальної свободи Іншого [1, с. 37].

Діалогічний принцип, сформульований М. Бубером для взаємовідношень між різними суб'єктами комунікацій, може бути оцінено як граничний принцип толерантності – розуміти інакшість Іншого, але сприймати його не як носія іншої системи мислення, а як особистість, одним із атрибутів якої є ця система мислення. Розуміти ж інакшість "Іншого", означає і сприймати його як основну умову реалізації моєї свободи, а себе – як носія індивідуальної свободи, однією з умов реалізації якої є система його (іншого, відмінного від мого) свободи [2]. Отже, через встановлення взаємовідношення "Я-Ти" у процесі соціальних комунікацій реалізується механізм "творення" індивідуальної свободи.

Посилення соціальної ролі комунікації в інформаційному суспільстві змінює характер взаємозв'язку "Я-Ти", який розуміється не як взаємодія двох індивідуальностей, які, визнаючи свободу один одного, реалізують і власну соціальну свободу, а як відношення "Я", який постає як "Самототожний" та "Інший", який сприймається самим "Я" як "Інакший", незалежно від наявних соціокультурних

детермінант. Я – це, по своїй суті, самоідентичність індивідуального особи. Таке екзистенційне розуміння сутності індивідуального у контексті діалогічності дозволяє нам розкрити зміст індивідуального як звільненого від усього зовнішнього в самому собі і від всього другорядного ззовні. Але лише через діалог за посередництвом духовної культури суспільства індивідуальне виявляє здатність вийти назустріч Іншому. Діалог, у такому випадку, відбувається у просторі спільних для "Я" та "Іншого" цінностей [4, с. 271].

Соціальна комунікація відбувається одночасно на двох рівнях – зовнішньому і внутрішньому. Перший реалізується через систему соціальних відносин, другий – у сфері індивідуального. Утворюється доволі складний взаємозв'язок індивідуальної і соціальної свободи, реалізація якого забезпечується механізмами взаємодії. Утвердження індивідуальної свободи спричиняє визначення соціальної як індивідуальне прийняття ролі "Іншого".

Роль соціальної комунікації як механізму збалансованої динамічності розвитку соціальної системи, що досягається через реалізацію індивідуальної свободи передбачає рівноправність суб'єктів і їх свободи.

Таким чином, результатом здійснення соціальної комунікації є реалізація індивідуальної свободи, наявність якої обумовлена подоланням протиріч, які виникають у соціальній системі. Соціальна комунікація як механізм реалізації індивідуальної свободи виступає "посередником" між соціальною системою і особами, між якими встановлено взаємозв'язок "Я-Ти".

Список використаних джерел

1. Гаврилюх Н. Р. Філософсько-культурологічний аспект соціальної комунікації / Гаврилюх Н. Р. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філософські науки. – 2008. – № 12. – С. 127 – 130.
2. Бубер М. Два образа веры. / М. Бубер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 592 с
3. Фейербах Л. Избранные произведения. – М.: Мысль, 1955 –Т. 1. – 1955. – 463 с.
4. Wadowski J. Informacja – komunikacja – dialog: człowiek i społeczeństwo w ontologii spotkania / Dr Jan Wadowski // III Konferencja z cyklu "Nauka – Etyka – Wiara" (Jastrzębia Góra 11-14 czerwca 2009 roku). – 2009. – S. 265 – 283.

Красільнікова О.В., к.і.н., доцент,
Київський національний
торговельно-економічний університет

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Визначальним фактором сучасного стану розвитку людства є інформатизація суспільства. Інформатизація суспільства – це глобальний, загальнолюдський процес активного формування і широкомасштабного використання інформаційних ресурсів. У процесі інформатизації суспільства відбувається перехід від традиційного технологічного способу виробництва і способу життя до нового постіндустріального, який базується на використанні кібернетичних методів та засобів. Інформатизація суспільства повинна збігатися з процесами соціальної інтелектуалізації, що істотно підвищує творчий потенціал особи і її інформаційного середовища.

Сьогодні інформація стає найважливішим стратегічним ресурсом суспільства і займає ключове місце в економіці, освіті та культурі. Інформатизація суспільства є однією із закономірностей сучасного соціального прогресу, альтернативи їй немає. Це об'єктивний етап соціального прогресу у всіх галузях життєдіяльності людини. Говорячи про інформатизацію, слід розуміти, що це не тільки створення і розвиток технічної бази, це зміна інформаційної основи функціонування різних громадських систем і підсистем.

Розгортанню процесу інформатизації суспільства передують певні соціальні передумови. Соціальні передумови інформатизації – це те, що повинно бути в суспільстві, щоб почалося успішне розгортання процесів інформатизації. Соціальні умови інформатизації – це дійсний стан, в якому відбувається процес інформатизації. Соціальні наслідки інформатизації – це реальні і прогнозовані зміни в суспільстві, що відбуваються під впливом інформатизації.

Загальною метою інформатизації є поліпшення умов та якості життя людей за рахунок використання інформаційних та телекомунікаційних технологій, та відповідно збільшення продуктивності праці та полегшення її умов. Інформатизація має за пріоритет забезпечення всезагального використання вичерпних, достовірних знань у всіх суспільно важливих сферах людської діяльності. Ціллю інформатизації слід вважати також підвищення ефективності аналізу та використання інформації та знань у різних

сферах суспільного життя, збільшення обсягу актуальної, достовірної, доступної різним зацікавленим користувачам інформації, яка дозволить досягнути цілей розвитку суб'єкту інформатизації.

Інформаційні технології, базуючись на сучасних телекомунікаційних системах, створюють принципово нові моделі діяльності в науці, управлінні, проектній справі, медицині, грошово-касових операціях, стають вирішальним фактором економії часу, відбувається різке зростання частки корисної, творчої роботи в життєдіяльності членів суспільства. Виділяють п'ять етапів інформатизації суспільства:

- модернізація управлінських структур;
- формування й розвиток індустрії інформатики;
- комплексування інформаційних зв'язків;
- перебудова соціальних структур;
- формування людського потенціалу.

Досягнення цих цілей інформатизація здійснює трьома підсистемами: соціально-економічне забезпечення; теоретичне забезпечення; технічне забезпечення інформатизації. [1, с. 283]

Дослідники виділяють два основні теоретико-методологічні підходи до інформатизації суспільства: технократичний – коли інформаційні технології вважаються засобом підвищення продуктивності праці і їх використання обмежується, в основному, сферами виробництва чи управління; та гуманітарний – при якому інформаційна технологія розглядається як важлива частина людського життя, що має значення не тільки для виробництва, але й для соціальної сфери.

Критеріями, що характеризують інформатизацію є економічний, технологічний, політичний, соціальний та культурний. Соціальними здобутками інформатизації є перехід до відкритості управління, кардинальні зрушення в системі освіти, створення умов для розв'язання проблеми зайнятості, посилення консолідації суспільства внаслідок віртуального спілкування, підвищення соціального інтелекту в цілому, сприяння збереженню довкілля. [2, с. 42] До економічних надбань, спричинених інформатизацією суспільства, слід віднести забезпечення швидкісної обробки економічної інформації, надання господарюючими суб'єктами обґрунтованих альтернатив економічного розвитку, створення засад для оптимального поєднання технологічних та економічних можливостей підприємств. [2, с. 42]

Слушною є думка дослідника О.В. Прудникової про те, що однією з базисних характеристик інформаційного суспільства є

формування нової людини – «людини інформаційної». Історично людині властива незнищенна потреба в інформації, не завжди усвідомлена кожним з нас окремо, але органічно притаманна людському суспільству в цілому. Не тільки здатність сприймати й обробляти інформацію, а й відчуття в ній потреби, часом такої ж потужної, як і потреба в одязі, їжі, виділяють людину з усіх представників живої природи. У зв'язку з цим інформаційна культура є свого роду стандартом, показником рівня розвитку особистості, її освіченості, грамотності. [3, с. 156]

Процес інформатизації суспільства обумовлений цілою низкою об'єктивних чинників. Найважливішими з них є: по-перше, це проблемність та складність штучно створеного людиною середовища свого існування – техносфери, яка втрачає надійність та стійкість; по-друге, виснаження природних ресурсів планети і обумовлена цим необхідність відмови від панівної в даний час парадигми екстенсивного розвитку цивілізації; і по-третє, зростання екологічної загрози та необхідність пошуку рішення найактуальнішої і найскладнішої проблеми сучасності – проблеми виживання людини як біологічного виду.

Отже, глобальна інформатизація суспільства є однією з домінуючих тенденцій розвитку цивілізації в ХХІ ст. Завдяки стрімкому збільшенню можливостей засобів інформатики, телекомунікаційних систем і нових інформаційних технологій формується інформаційне середовище проживання і життєдіяльності людей, розвивається інформаційне суспільство.

Список використаних джерел

1. Кивлюк В.П. Інформатизація та інформаційна цивілізація: соціально-філософський аспект / В.П. Кивлюк // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип.44. – С.279-285.
2. Марчук Л.П. Сучасна інформатизація суспільства та її вплив на інноваційні процеси / Л.П. Марчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2012. – Вип. 1.– С.37-44.
3. Прудникова О.В. Інформаційна культура і формування «людини інформаційної» / О.В. Прудникова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – №2 (29). – С.154-165.

Кулагін Ю.І., к.ф.н, доцент,

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ СОЦІОЛОГІЇ: СУЧАСНИЙ СОЦІАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Питання визначення предметного поля соціології вже біля двохсот років викликає серед суспільствознавців жваві дискусії та суперечки.

Частина науковців, в першу чергу пов'язаних практичною соціологією, розглядає зміст предмета соціології як сукупність соціальних технологій, теоретичну основу яких складає визначення та обґрунтування різних типів соціальної поведінки суб'єктів акцентуя увагу на її соціальних механізмах зокрема на мотивах та стимулах і т.п. З їх точки зору ключовим аспектом предмета соціології є дослідження намірів, цінностей, переконань, що лежать в основі людської поведінки, а тому соціологи повинні досліджувати у якості суб'єктів дії не ті чи інші форми соціальної колективності, а окремих індивідів та сукупність факторів, якими вони користуються та які формують їх моделі поведінки. Інші у своїх міркуваннях спираються на різного рівня інституціональні теорії суспільства, в яких основними акторами виступають суспільство, соціальна система, соціальна спільнота (група), соціальний інститут і т.п. Предмет соціології для прихильників цієї точки зору є системою соціально-організованих суб'єктів та законів, що характеризують соціальне буття в цілому. Визначення різноманітних способів і форм співіснування цих колективних суб'єктів, а також обумовлених цим функціонуванням тих чи інших соціальних явищ, соціальних процесів та соціальних відносин і є предметом соціології.

В межах цих двох основних напрямків існує багаточисельна релятивна поліфонія інших точок зору, від соціології як загальної соціальної теорії про суспільство, що знаходиться в постійному розвитку, до індивідуальних настроїв конкретного індивіда, що обумовлюють його вчинки та поведінку по відношенню до іншого суб'єкта.

Завершуючи соціологічну пропедевтику перейдемо до формулювання наукових тез з цієї проблематики:

1. Формулюючи об'єкт соціології як науки про суспільство О.Конт підкреслював одну з важливих теоретико-

методологічних засад, притаманну всім суспільствознавчим наукам – їх соціальну сутність.

Оскільки суспільство – це єдина, цілісна система іманентно взаємопов'язаних, взаємозалежних та взаємодіючих елементів і структур, важливим в предметному полі стає їх визначення та їх всебічний аналіз в системі координат кожної соціальної науки.

2. В фундаменті визначення предметного поля кожної соціальної науки повинен лежати один і той же субстанційний компонент – людина як основа, що розкриває сутність предметного змісту кожної соціальної науки. Саме людина є основним структуроутворюючим елементом всієї суспільної системи.
3. Другим рівнем аналізу предмета кожної суспільствознавчої науки є ті інституціональні та функціональні структури суспільства, які ця людина утворює та формує.
4. Третім рівнем визначення предмета соціальних наук є різноманітні форми людської діяльності, що і є тим структуроутворюючим компонентом, який перетворює формальну систему суспільних структур в єдиний життєздатний цілісний організм. Життєтворча сила людської діяльності надає суспільству процесуального характеру, через постійно функціонуючу систему суспільних зв'язків та відносин як результат цієї колективної діяльності.
5. Таким чином свідоме обмеження предмета соціології поведінкою суб'єкта в системі соціальних комунікацій не дає повної картини його структуроутворюючої ролі при формуванні соціально-інституціональних умов свого існування.

Разом з тим зосереджуючись лише на мікросоціальних структурах ми відриваємо їх від суб'єкта, як базового компонента у формуванні цих структур, від всієї сукупності соціальних зв'язків та взаємодії між суб'єктами, від різних форм їх індивідуально-колективної діяльності, що і є основою існування цих структур.

6. Виходячи з вищенаведених міркувань предмет соціологічної науки можна визначити як сукупність форм соціальної діяльності людини в структурі різних соціальних спільнот і соціальних інститутів, що проявляє себе через систему соціальних зв'язків та соціальних відносин, які є соціально-колективною формою реалізації індивідом своїх потреб, інтересів ідеалів та цінностей.

Купрій Т., к. і. н., доц.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

У останні десятиліття відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. В нових інформаційних умовах дедалі частіше ІКТ-навчання використовується в освітній сфері. Дистанційна форма навчання є невід'ємною складовою частиною розвитку сучасної освіти України, адже у світовій практиці набуває популярності безкоштовна он-лайн «школа самоосвіти». Тому все більшої актуальності набуває питання повноцінного впровадження дистанційної форми освіти в системі ЗВО. Це стало можливим здебільшого з розвитком мережі Інтернет, що дало можливість вільно вести дискусії з іншими користувачами мережі в online режимі на платформі Web-порталу ДН, Skype, Google Talks, Discord і розміщувати інформацію на Інтернет-сайтах, роблячи її доступною для всіх бажаючих.

Комплексний підхід до аналізу конструктивних якостей ДН і недоліків даної системи окреслюють коло питань ефективності та якості інформатизованого навчання. При всіх позитивних ознаках дистанційної форми відсутність особистісного спілкування між викладачем та студентом може негативно впливати на формування у студента сильної особистісної мотивації, вміння навчатися самостійно, без постійної підтримки з боку викладача.

Досліджуючи процес введення дистанційної форми навчання як одного з видів інновацій в організації професійної освіти, потреба визначення ДН як альтернативи традиційній освітній системі стала на часі терміновою. Щодо цього в Київському університеті імені Бориса Грінченка на Історико-філософському факультеті запроваджено роботу Центру компетентностей «Центр дослідження суспільства», який сприяє підвищенню ефективності підготовки студентів через напрацювання у них навичок аналітичного мислення, загальних і фахових компетентностей [1]. Центр забезпечує проведення практичних занять студентів та організовує для них виробничу практику у тісному контакті з базами практики та студентським науковим товариством Університету. Оскільки аналітична робота

пов'язана з конкретними дослідженнями, студентів факультету залучають до практичного ознайомлення з навиками роботи з КСД.

Теоретично та практично навчаючи студентів основам емпіричної соціології, у Центрі проводяться соціологічні дослідження, використовуючи кількісні методи збору інформації. Найчастіше практикується анкетування та аналіз документів. Так, протягом останніх років тематика дистанційної освіти, яка спрощує процес навчання і робить його більш доступним для всіх його учасників, а також веде до більшої відповідальності та самостійності студента й багато в чому ґрунтується на його бажанні та необхідності мати професійні знання та вміння, викликає інтерес і молоді науковці охоче проводять дослідження.

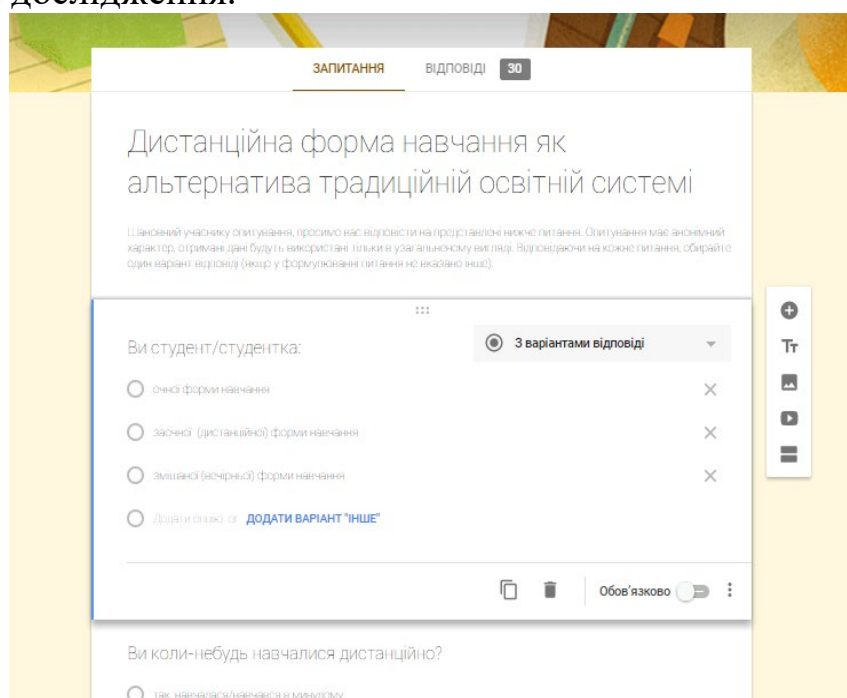
The image shows a Google Forms interface for a survey. At the top, there are tabs for 'ЗАПИТАННЯ' (Questions) and 'ВІДПОВІДІ' (Answers) with a count of 30. The main title of the survey is 'Дистанційна форма навчання як альтернатива традиційній освітній системі'. Below the title, there is a short introductory text. The current question is 'Ви коли-небудь навчалися дистанційно?' (Have you ever studied remotely?). There are four radio button options: 'очної форми навчання' (face-to-face learning), 'засоби (дистанційної) форми навчання' (remote learning tools), 'змішаної (всережньої) форми навчання' (blended learning), and 'Додати свою' (Add your own) with a blue link 'ДОДАТИ ВАРІАНТ 'ІНШЕ'' (Add alternative 'other'). A dropdown menu is open, showing '3 варіантами відповіді' (3 answer options). On the right side, there are icons for adding questions, text, images, videos, and a list icon. At the bottom, there are icons for copy, delete, and a toggle for 'Обов'язково' (Required).

Рис. 1. Google форма анкети-опитувальника студента-практиканта у рамках дослідження «Дистанційна форма навчання як альтернатива традиційній освітній системі»

Аналіз студентських соціологічних досліджень [2] надає розуміння, що більшість респондентів зацікавлені у впровадженні дистанційної освіти, адже система дистанційної освіти при грамотній організації може забезпечити якісну освіту, а також стати допоміжною формою традиційній системі освіти, що відповідає вимогам сучасного суспільства. Зручними та ефективними формами та засобами дистанційного навчання студенти вважають електронні навчальні курси, електронні бібліотеки, стріменгові сервіси.

Більшість вважає, що дистанційна освіта не може замінити традиційну. Обмеження живим спілкуванням, зокрема з викладачами і колегами, може поступитися лише 3 % із 100 % опитаних. Вони стверджувально відповіли про можливість повної заміни традиційної освіти дистанційною. Попри те, що дистанційні технології можуть підвищити рівень ефективності навчання, як з'ясувалося, більшість опитаних не вважають ДО такою, що може гарантувати їм стати кваліфікованими фахівцями. Відповідно є сумніви щодо надання якісних знань дистанційно. Третина не визначилася зі своїм ставленням, що сигналізує про певні вагання і недовіру до дистанційної освіти, яка б гарантувала здобуття якісних знань.

1/6 вважає найголовнішим у дистанційній освіті кваліфікацію викладачів. Чомусь студенти забувають про те, що від рівня підготовленості викладача, вміння працювати з дистанційними технологіями залежить ефективність та унікальність дистанційних курсів, які так поцінують наші респонденти. Більшість опитаних вважає, що дистанційна освіта полегшує процес навчання. Крім того, студенти значною мірою довіряють системі оцінювання знань, вважаючи її відкритою та об'єктивною.

На думку опитуваних, дистанційна освіта дозволяє розширити кругозір, світогляд людини; стати конкурентоздатним на ринку праці і вдало вирішувати життєві проблеми на основі зручного механізму функціонування ДО. А ось стати фахівцем, навчаючись дистанційно – малоочікувана перспектива для студентів. Сьогоднішній студент не готовий визнати традиційну та дистанційну форму як взаємозамінні або взаємовиключні. Лише продуманий симбіоз кращих сторін двох форм відповідатиме актуальним вимогам інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Матеріали з сайту ІФФ КУБГ. URL: <http://iff.kubg.edu.ua/pro-fakultet/kafedry/2016-06-15-08-14-59/naukova-robota/tsentr-doslidzhennia-suspilstva.html>
2. Платформа електронного навчання КУБГ. URL: <http://e-learning.kubg.edu.ua/>

Кухта М. П., д.с.н.,
Київський національний

КУЛЬТУРНІ ТРЕНДИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Питання впливу здоров'я та спорту на суспільне життя стало предметом уваги соціологів відносно недавно. Спорт і дотепер розглядається здебільшого з позицій дозвіллевих практик населення – коли останнє бачиться суто в ролі пасивного споживача продукції спортивної індустрії – вболівальників, глядачів, покупців брендівих спортивних товарів. П. Бурдьє вирішував питання включення спорту в дискурс соціології через призму моделі попиту-пропозиції зі специфічним «спортивним продуктом» [1]. С. Роттенберг, засновник економічної теорії спорту, взагалі спрямував свою увагу лише на індустрію професійного спорту [2]. У книзі «Теорія дозвільного класу» Т. Веблен вказував на залежність розвитку спорту як елементу людської життєдіяльності від матеріальних умов виробництва [3]. По суті, змістовне визначення спорту для соціології починається з його характеристики як форми дозвіллевої практики, існування якої обумовлено певним рівнем суспільного поділу праці. Тож значно менше уваги вчених приділяється практикам непрофесійних занять спорту і можливості їх поширення серед населення [4]. Тим не менше, це суттєвий фактор, що може вплинути на суспільний розвиток.

Що ж до проблеми ставлення до здоров'я, то її теж не оминула увага соціологів, зокрема С. Дерябо, І. Журавльової, Г. Зайцева, Ю. Лісіцина, П. Гусак, Н. Зимівець, В. Петрович [5; 6], хоча здебільшого здоров'я розглядається в співвідношенні до розвитку медицини. Проте ми звернемося не просто до розгляду соціальних аспектів здоров'я, а їх взаємозв'язку з непрофесійними заняттями спорту та впливу на соціоекономічний розвиток суспільства.

Уточнімо, що за визначенням ВООЗ, здоров'я – це не лише стан фізичного благополуччя, але «стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби чи фізичних вад». Коли мова іде про здоров'я/нездоров'я, в офіційній статистиці зазвичай фігурують дані про відсоток людей, що потерпають від хронічних захворювань та людей, що звертаються про допомогу до медичних закладів. Це й не дивно – серед об'єктивних маркерів здоров'я це чи не єдині можливі для обліку.

Проте саме поняття здоров'я містить також інші маркери – суб'єктивні, тобто власної оцінки людиною свого стану. На сьогодні

медицина обмежується здебільшого дискретною оцінкою окремих симптомів та станів, а комплексно сказати про рівень «здоровості» людини виявляється досить важко. Таким чином, поняття «здоров'я» характеризується складністю, багатозначністю, оскільки в ньому відображаються фундаментальні аспекти буття людини в світі. Воно детермінується як ходом соціальної еволюції, історичним розвитком, так і конкретним соціально-культурним контекстом. При цьому традиційно виділяють три еталонні основи здоров'я: античну, адаптивну, антропологічну. В античній здоров'я розуміється як внутрішня узгодженість, гармонія, краса, врівноваженість. Головні принципи – помірність («нічого понад міру») і турбота про себе.

В адаптаційній здоров'я розглядається як пристосованість індивіда до навколишнього середовища. Здоровий спосіб життя розуміється як узгодження особистих характеристик з соціальними нормативами, єднання з природою, гуманізація між особистих відносин, оздоровлення суспільства.

У основі антропоцентричної концепції лежить уявлення про вище (духовне) призначення людини. Кожна людина має певні позитивні потенції, реалізувати які є її обов'язок і відповідальність перед собою і людством. Основні принципи - вільне творче самовираження, розвиток (особисте зростання), інтеграція досвіду і духовне самовизначення призводять до усвідомлення власної відповідальності, яка цілком покладається на Суб'єкта і яку тепер уже не вдається перекласти на абсолютні закони Природи або Долю [7].

Свого часу зарубіжними вченими була розроблена класифікація факторів і на її основі - модель «райдуга факторів здоров'я». У ній фактори здоров'я згруповано за п'ятьма блоками: 1) загальні соціальноекономічні, культурні й екологічні фактори; 2) умови життя та роботи; 3) соціальні мережі й мережі співтовариств; 4) особистий спосіб життя; 5) вік, стать, особливості організму, етнічні особливості [6]. Така класифікація має право на життя, але, на наш погляд, у ній змішуються екзогенні та ендогенні чинники здоров'я. Екзогенні – похідні зовнішнього середовища. Ендогенні – внутрішні, вроджені спадкові, генетичні, породжені внутрішнім розвитком людського організму.

Вплив екзогенних та ендогенних факторів на здоров'я людини неоднозначний. В первісних суспільствах захворюваність та смертність визначалися переважно екзогенними обставинами, життя людини залежало переважно від природи. Проте коли ми наближаємося до сучасності, відбуваються зміни в значенні цих

факторів. По мірі розвитку медицини вплив екзогенних факторів зменшився і, за статистикою, на сьогоднішній час до основних причин смертності відносять уже не інфекційні, а захворювання, пов'язані з хворобами систем кровообігу та новоутвореннями та ракові захворювання. На них припадає лєвова частка - 80,6% причин смертей. Медики також відзначають, що значення інфекційних (екзогенних) чинників дедалі зменшується. Так, за даними Державної служби статистики, саме вони очолюють причини смертей населення в Україні (станом на 2017 рік), а всі інші причини, наприклад зовнішні причини смерті, інші причини за своїм значенням навіть не наближаються до них [8].

На жаль, для України типовою є тенденція, коли більшість, мінімізувавши особисту відповідальність, відносять відповідальність за погіршення стану свого здоров'я на органи державної влади, і схильні передовірити турботу про власне здоров'я навіть кризовій і нестабільній державі. Тобто особистість перекладає відповідальність за здоров'я на державу, а держава, в свою чергу, – на систему охорони здоров'я, яка відповідальна за профілактику та лікування хвороб населення. Об'єкт відповідальності (здоров'я) фактично залишається без суб'єкта відповідальності [6].

У чому виявляються недоліки державного регулювання щодо здоров'я? Насамперед, виділяють три основні проблеми. По-перше, медикаментозна (самолікування). Друга проблема – доступ до медичних закладів та ліків. Третя проблема – пізнє звернення до медичних закладів. Ще однією проблемою ми б назвали соціокультурні установки щодо підтримки здоров'я. Це поширеність практик підтримки здоров'я в певному суспільстві, зокрема, це стосується фізичної активності, харчування та шкідливих звичок. Імовірно, що саме він відіграє найбільш значиму роль.

Недоліки державної регуляції в сфері медицини проявляються найбільше саме тоді, коли людина захворіла. Проте важливішою є профілактична поведінка, на яку поки що звертається мало уваги – так, зусилля економіки, спрямовані на підтримку серед населення фізичної активності окупилися б за рахунок зниження кількості лікарняних, втрати працездатності через захворювання тощо.

В цьому контексті зауважимо, що дослідження Ю. Лісіцина дозволили визначити роль різних факторів у розвитку різних захворювань. Так, розвиток ішемічної хвороби серця на 60% залежить від образу життя, на 18% - від генетичного ризику, 12% - екології та 10% - недоліків медицини. У розвитку ракових захворювань – на 45%

від образу життя, 26% - генетики, 19% - екології, 10 % - медицини. Загалом, образ життя людини на 50-55% визначає стан здоров'я, екологічні фактори – 20-25%, біологічні – 15-20%, медичні – 8-10% [5].

Таким чином, фактори найвищої смертності – хвороби системи кровообігу та новоутворення найбільше обумовлені саме способом життя людей. При цьому, в Україні рівень смертності – шостий в світі, а тривалість життя – нижча за середньоєвропейську на десять років і майже на двадцять (!) за таку в Японії.

Дослідження дають змогу стверджувати, що важливою передумовою здоров'я є фізична активність людини. Важливо звернути увагу, що відчуття благополуччя/неблагополуччя є прерогативою людини, а от відповідальність за цей стан вона здебільшого покладає на органи державної влади попри те, що рівень довіри соціальним інститутам в Україні дуже низький. Культура піклування про здоров'я та заняття спортом, таким чином, залишається здебільшого стихійною і про нього починають піклуватися тоді, коли з ним виникають явні проблеми.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Как можно быть спортивным болельщиком // Логос. 2009. № 6. С. 99–113.
2. Rottenberg S. The baseball players' labor market // Journal of Political Economy. 1956. Vol. 64. N 3. P. 242–258.
3. Веблен Т. Теория праздного класса. М.: ЛИБРОКОМ, 2011. 368 с.
4. Синютин М.В., Карапетян Р.В. Феномен спорта в дискурсе экономической социологии // Экономическая социология и демография. Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 12. Вып. 1. 2015. С. 116-122.
5. Лисицын Ю. П. Образ жизни как основа здоровья. Анализ фактор риска заболеваемости // Медицинская газета. 2010. № 19. С. 12.
6. Гусак П. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології: Монографія / П.М.Гусак, Н.В.Зимівець, В.С.Петрович; [за ред. д-ра педагог. наук, проф. П.М. Гусака]. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 219 с.
7. Соболева Н. Життєва активність старшої вікової групи як ресурс розвитку сучасного українського суспільства // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : ІС НАНУ, 2016. с. 347-365/

8. Державна служба статистики України. Захворюваність населення (за даними Міністерства охорони здоров'я). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Волошко Н. Детермінанти ставлення до здоров'я і здорового способу життя / [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/6294/1/1.Pdf>.

Лавринович О. А., к. ф. н., доцент,
Національний транспортний університет

ОСВІТА В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Ключовим для соціології освіти сьогодні є питання впливу ринкових відносин на функціонування та розвиток освіти. Висвітлення змін, які відбуваються у галузі освіти в умовах глобалізованої економіки спрямоване на усвідомлення перспектив її розвитку та можливих ризиків, спричинених процесами суспільних трансформацій.

Загальновідомий факт, що нині освіта є одним із головних джерел соціально-економічного зростання. Цінність освіти визнавалася завжди, але її значущість у сучасному «суспільстві знань», «інформаційному суспільстві», заснованому на знаннях, особливо зросла. У розвинутих економіках освіта є фундаментом стабільного та успішного майбутнього, гарантом збереження країни та нації. Шляхом підготовки фахових спеціалістів освітній сектор розробляє та впроваджує нові технології, забезпечує сталий розвиток держави. Не випадково в більшості країн світу в освіту вкладається від 4% до 14% ВВП, зокрема в Україні 5,3% [1].

Проте серед учених не вбачається однастайності щодо впливу ринкових відносин на освіту. З однієї позиції, втілювати політику ринку в галузі освіти вважається недоречним. Висновується, що освіта стала інструментом економічного прогресу, поступово відходячи від своєї первісної ролі — забезпеченні умов для розвитку особистості. Серед найпоширеніших аргументів цього підходу можна виділити такі.

Критикується тенденція передачі знань та навичок університетами, які зусібіч інструменталізуються, професійно спеціалізуються, що занадто технологізує освіту. Бізнес і комерція стають «головними гравцями», визначаючи мету і зміст навчальної програми, а роль студентів, їх батьків, викладачів мінімізується.

Підкреслюється, що освіта та ринок праці мають різні інституціональні принципи для виконання. Основний орієнтир у діяльності вищих закладів освіти — особистість студента, його гуманістичний потенціал: духовно-моральний, креативний, фізичний; підготовка студента до задач, з якими він зіткнеться, як в якості професіонала, так і в якості члена громадянського суспільства. Виключно орієнтоване на ринок праці викладання та навчання є неадекватним для задоволення соціальних потреб, розвитку демократії та функціонування громадянського суспільства, оскільки для цього потрібні активні та критично мислячі люди, які крім своєї роботи мають формулювати та виражати свої думки, брати участь у вирішенні суспільних проблем. Через це внутрішні цілі освіти та ринку швидше несумісні, ніж доповнюють один одного, тому поєднання освіти з економічними причинними зв'язками приводить до ряду помилок.

Однак, якщо у західних країнах споживацьке ставлення до освіти породжує суто ринковий погляд на неї, як звичайну інвестицію і головна причина, за якою хтось витрачає гроші й час на більш високий рівень освіти — це віддача, та відповідні матеріальні компенсації до заробітної плати при виході на ринок праці.

В Україні, на відміну від Заходу, запровадження нових економічних та політичних моделей спричинили аксіологічні аберації, зокрема у ставленні до освіти. У сучасних умовах українці не сприймають освіту як інструментальну умову досягнення матеріального добробуту. Попри високі оцінки власне необхідності отримання вищої освіти, підвищення освітнього рівня, інтелектуального розвитку, все менше людей вважають ознакою успіху в нашій країні гарну освіту (лише 11,8 %), самореалізацію (13,5%), натомість чимдалі більше (44,4%) — багатство (гроші), успішну кар'єру, успішний бізнес (40,7%) [2, с. 534]. Такі дані можна пояснити через відсутність зв'язку між рівнем освіти й рівнем реального доходу.

Науковці також фіксують увагу на тому, що серед чинників, які зумовлюють відтворення соціальної стратифікації суспільного сьогодення, усе більшої ваги набуває освіта. Адже зі зміною суспільної діяльності через функціонування всіх сфер суспільства під тиском інформатизації та інноваційних технологій, освіта випереджатиме інші чинники соціального розшарування і мобільності, стаючи домінантним статусно-визначальним фактором.

Модерна трансформація українського суспільства також позначена зміною якісних параметрів соціальної стратифікації. Міра

імплементатії реформ вітчизняної системи освіти пропорційна посиленню тенденції до використання освіти як інструменту поглиблення соціальної нерівності між членами суспільства. Поява дорогих освітніх закладів сприяла формуванню «станової» освітньої системи країни, поглибленню соціальної диференціації та нерівності. Платна освіта стає доступною лише для матеріально забезпеченої частини населення, що чітко демонструє майнове розшарування суспільства, закріплюючи доступ різних соціальних верств до різної (елітної, масової, універсальної) освіти, різної якості освітніх послуг.

Поряд із вищенаведеним підходом, актуалізується й альтернативна позиція щодо змін, які відбулися у науковій та громадській думці в питаннях освіти. За ними освіта є органічною складовою ринкової економіки. В умовах ринку потреба в освіті виступає як взаємозалежний процес вибору та засвоєння особистістю освітньої траєкторії. Чим ширше спектр освітніх послуг, тим більше можливостей у споживача знайти образ своєї потреби. В умовах жорстокого глобального ринкового середовища, конкурентна боротьба, як показує світовий досвід, примушує освітні заклади підвищувати якість послуг, які вона надає, турбуватися про їх відповідність вимогам як часу, так і запитам споживача. Інакше кажучи, ринкові відносини створюють умови, що сприяють розвитку і освітнього закладу, і всієї національної системи освіти загалом. Ринкові механізми значною мірою оптимізують розподіл ресурсів між тими, хто виробляє освітні послуги, що дозволяє підвищувати ефективність використання коштів, які вкладаються суспільством в освіту. Отже, головною перевагою ринкових відносин є характерне для них стимулювання зростання ефективності виробництва.

До позитивних наслідків змін в системі освіти, зумовлених переходом до ринкових відносин, зараховують диверсифікацію освіти, яка покликана забезпечити можливість вибору і виражається в появі якісної та кількісної багатоманітності освітніх закладів та послуг, які вони надають. Виникнення освітніх закладів різного типу та різних форм власності сприяє повному врахуванню та задоволенню потреб суспільства в освітніх послугах, конкуренції між державними та недержавними освітніми закладами, що стимулює підвищення якості освітніх послуг, більшій відповідності до запитів споживачів.

Також важливим аргументом на користь ринку є нерозривний зв'язок освіти з розвитком науково-технічного прогресу, затребуваністю висококваліфікованих кадрів, їх мобільністю, виникненням такого феномену, як «економіка знань».

Освіта в умовах ринкових відносин стала важливим сектором економіки. Конкуренція за людські ресурси стрімко зростає, розвинуті країни пропонують вигідні умови навчання та роботи для талановитих іноземців. Така стратегія, за підрахунками фахівців, рівнозначна інвестиціям в економіку мільйонів доларів. Наприклад, Китай та Сінгапур, які економічно швидко розвиваються, крім того, що вкладають величезні кошти в розвиток своєї системи вищої освіти, ще й намагаються зробити свої країни привабливими для талантів з усього світу. Щодо України, то за різними підрахунками, за роки незалежності втрачено 15-20% інтелектуального потенціалу [3].

Формується єдиний світовий освітній простір, через універсалізацію підходів до організації освіти та процесів навчання у різних країнах світу, що сприятиме більшій мобільності як студентів, так і викладачів.

Отже, оскільки вищі заклади освіти працюють у мінливому та непередбачуваному середовищі, тому і підходи до їх успішного функціонування мають бути адаптивними та гнучкими.

Список використаних джерел

1. Рейтинг стран мира по уровню расходов на образование. <https://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info>
2. Українське суспільство 1992 — 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг./ За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М.Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2013 — 566с.
3. Заглинська Л.В. Економічна освіта в контексті інвестиційних процесів у галузі / Л.В. Заглинська, О.І. Лукомська // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. — 2014. — Випуск 9 (52).

*Латигіна Н.А., д-р політ. н., професор,
Київський національний
торговельно-економічний університет*

СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ: ПРОЦЕС ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ

В умовах динамічних соціальних змін у світовій практиці все більше знаходить свій вияв інноваційний метод освоєння соціального простору – його технологізація. Соціальна технологія – це процес

оптимізації соціуму, подолання його розбалансованості, активний вплив на розвиток соціальних систем шляхом використання соціальних технологій.

Однією з основних причин розбалансованості світу, яка приховує в собі зростання різного роду вибухів і катастроф, є суперечність між особою та суспільством. Від вирішення цієї кардинальної проблеми багато в чому залежать темпи соціального прогресу, його ціннісні орієнтири і духовні принципи. Посилення цієї суперечності веде до деградації особистості, до посилення апатії і відчаю людини, до утвердження несправжніх духовних цінностей, що, як результат, породжує антисоціальну поведінку, зростання агресивності, виникнення військових конфліктів, міжнаціональної ворожнечі, тероризму і т. ін. Соціальні технології виступають як наукомісткий ресурс, використання якого дозволяє не лише вивчити і передбачувати різноманітні соціальні зміни, але й активно впливати на практичне життя, отримувати ефективний прогнозований соціальний результат.

Інтерес до соціальних технологій, технологізації соціальної діяльності можна вважати закономірною складовою частиною технологічної революції, яка глибоко перетворила і продовжує перетворювати світовий простір. Усвідомленню необхідності цього сприяли катастрофічні соціальні потрясіння ХХ століття, у першу чергу світові війни, що призвели до колосальних втрат людських і матеріальних ресурсів за відносно скромних результатів. З іншого боку, розвиток кібернетики, інформатики і засобів комп'ютерної обробки інформації дав можливість математично моделювати достатньо складні процеси з високим ступенем достовірності отриманих результатів, що створило надію на потенційну вірогідність дослідження соціальних процесів з такою ж точністю та однозначністю, як і процесів, що відбуваються в світі біологічних закономірностей чи у неживій природі [5, с.6].

Необхідність технологізації в соціальній сфері зумовлена також тим, що проникнення егалітарних, договірних начал у всі аспекти громадянських взаємовідносин, гуманізація свідомості і діяльності зробили нагальним питання про перегляд всіх зв'язків між людьми з раціональної точки зору, про їх ребрендинг на ґрунті ефективності, прагматизму, мінімізації витрат.

Процес технологізації розвивається доволі давно, достатньо розроблені і досить ефективними є політичні технології, технології, засобів масової комунікації, освітні технології і т. ін. Специфіка технологічного підходу до соціальної сфери полягає в тому, що

перетворенню піддається суспільство в цілому, окремі його верстви і групи, стосунки між людьми або їх думки і почуття. Причини і наслідки соціальних процесів пов'язані між собою відносинами вірогідності. Більше того, соціальні технології – це, напевно, єдиний тип технологічного процесу, який заснований на відносинах не об'єкта і суб'єкта, а значною мірою на відносинах суб'єкт – суб'єкт. Без підтримки учасників соціального процесу, без згоди індивіда, сім'ї, групи, яким надається професійна допомога, не можна перетворити ті обставини, які стали причиною застосування соціальних технологій.

Технологізація є основою для концептуального і проектувального освоєння різноманітних галузей і аспектів соціальної діяльності. Вона дозволяє:

- аналізувати і систематизувати на науковій основі практичний досвід і його використання;
- комплексно вирішувати соціальні проблеми;
- знижувати вплив несприятливих обставин;
- оптимально використовувати ресурси, що є в наявності;
- створювати сприятливі умови для розвитку людини.

Значення соціальної технологізації полягає насамперед у тому, що вона робить людську діяльність більш раціональною, включаючи в неї лише ті процеси і операції, які необхідні для вирішення поставленої мети.

Технологізація соціальної сфери, поняття «соціальна технологія» утвердились не відразу. Що в 70-х рр. ХХ ст. піддавалась сумніву сама можливість технологізації соціальної сфери. Однією з перших робіт, в якій ґрунтовно розглядалося поняття «соціальна технологія», була монографія болгарського вченого Н. Стефанова «Суспільні науки і соціальна революція». Він підкреслював, що соціальні процеси, якими б складними вони не були, піддаються технологізації. Н. Стефанов писав: «Там, де людина активно і цілеспрямовано ставиться до процесів, що відбуваються навколо неї, де вона прагне свідомо і планомірно змінити природне і соціальне середовище, там, в принципі, можливою є технологія... Чим більше ускладнюються види людської діяльності, тим більш обов'язковим стає розчленування їх на відповідні етапи і операції. Для того, щоб діяльність отримала право називатися технологією, вона має бути свідомо і планомірно розділена на елементи, що зреалізуються в певній послідовності. Ні етапи і операції, ні порядок і послідовність цих операцій не можуть бути встановлені довільно, оскільки кожна діяльність має свою внутрішню логіку розвитку і функціонування» [5, с.7].

У науковій літературі є різні підходи до визначення сутності соціальних технологій. Зокрема, стверджується, що технологія – це:

- спосіб управління, регулювання і планування соціальних процесів;
- сукупність прийомів, методів і впливів, що застосовуються для досягнення поставлених цілей;
- мистецтво, майстерність, уміння, сукупність методів обробки і якісного перетворення об'єкта;
- система знань про способи і засоби обробки та якісного перетворення об'єкта;
- переведення мови науки на конкретну мову рішень, нормативів;
- спосіб цілеспрямованого вирішення суспільних проблем у вигляді певного набору процедур і операцій;
- практична діяльність, яка характеризується раціональною послідовністю використання інструментарію для досягнення якісних результатів праці.

На думку М. Маркова, соціальна технологія являє собою спосіб реалізації складного процесу шляхом розчленування його на систему послідовних процедур і операцій, які слід виконувати однозначно [4, с.33].

В. Іванов вважає, що соціальні технології – це сукупність операцій, процедур соціального впливу для отримання оптимального соціального результату [3, с.105].

Найбільш поширене визначення соціальних технологій констатує, що соціальні технології – це система знань про оптимальні способи перетворення і регулювання соціальних відносин та процесів у життєдіяльності людей, а також сама практика алгоритмічного застосування оптимальних способів перетворення і регулювання соціальних відносин та процесів.

У сучасному понятті «технологія» виокремлюють три аспекти:

- 1) науковий: технологія являє собою науково розроблене рішення певної проблеми, що ґрунтується на досягненнях теорії і практики;
- 2) формально-описовий: технологія – це модель, опис цілей, змісту, методів і засобів, алгоритмів дій, що застосовуються для досягнення запланованих результатів;
- 3) процесуально-дієвий: технологія – це сам процес реалізації діяльності, послідовність та порядок функціонування і зміни всіх його компонентів, в тому числі об'єктів та суб'єктів діяльності [1, с.39].

Фахівці в галузі соціальних технологій вказують, що ефективність соціальних технологій можлива за таких умов:

1. Соціальна технологія повинна мати певні властивості:

- привабливість мети;
- простоту обґрунтування мети;
- гнучкість застосування процедур і операцій;
- надійність теоретичного і методичного забезпечення;
- економічність досягнення мети відтворення (соціальної, соціально-психологічної, організаційної, економічної та ін.);
- несуперечливість між процедурами і операціями конкретної соціальної технології, об'єктом і суб'єктом в процесі технологізації та ін.

2. Повинні бути чітко виражені ознаки технологізації:

- розмежування;
- розділення;
- розчленування соціального процесу на пов'язані між собою етапи, фази;
- координація і етапність дій;
- однозначність виконання операцій і процедур;
- можливість багаторазового застосування вироблених стандартних алгоритмів діяльності для вирішення типових завдань соціального управління [2, с.70].

Отже, для розробки і реалізації соціальних технологій потрібні відповідні об'єктивні умови (в тому числі і матеріально-технічні засоби) та достатньо зрілий суб'єктивний фактор (не лише в плані можливостей пізнання механізму дії законів суспільного розвитку). Мова йде про високий рівень економічної, моральної і політичної свідомості людей.

Список використаних джерел

1. Гриненко А. М. Соціальна політика / А. М. Гриненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 79 с.
2. Пащенко Д. І. Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання / Д. І. Пащенко. – К.: Знання, 1999. – 170 с.
3. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшенз / Г. Г. Почепцов. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2014. – 359 с.
4. Технології соціально-педагогічної роботи / За заг. ред. А. Й. Капської. – К., 2016. – 250 с.

5. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи / В. М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

*Литвин Н.М., к.і.н., доцент,
Київський національний
торговельно-економічний університет*

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД СТУДЕНТІВ КОМЕРЦІЙНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ У 1920-1930 РР.

Початок 1920-х років ознаменувався переходом до нової економічної політики, яка несла в собі підвалини перебудування всієї системи господарства на новий лад, розвиток кооперативного руху, товарно-грошових відносин та створення нової системи торговельно-економічної освіти. Оскільки дана політика з самого початку проголошувалася партійними лідерами як тимчасова, це не завадило закласти основи народження нової робітничо-селянської інтелігенції, яка б мала по-новому сприймати і пропагувати директиви партії по розвитку і впровадженню кооперації, як методу громадського виховання та згуртованості людей за соціалістичними інтересами. Нове бачення на розвиток соціалістичної економіки вимагало від держави створення цілісної системи торгівельно-економічної освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям розвитку. Історія торгівельно-економічної освіти свідчить про те, що саме в цей період не вистачало висококваліфікованих спеціалістів і кризовим явищем стала проблема підбору фахівців. Створення комерційних училищ, інститутів, шкіл, курсів в 1920 –1930-х роках вимагало багато зусиль і фінансування, а також залучення професійних кадрів, які б безвідмовно працювали в стилі побажань партії. Дана проблема є актуальною, оскільки підготовка фахівців торговельно-економічної галузі в Україні в 1920 -1930 –х рр. довгий час не була темою ґрунтовного дослідження і вимагає подальшого історичного аналізу.

Кінець 1920-1930-их рр. в освіті характеризуються подальшою реорганізацією мережі вищих навчальних закладів та продовженням більшовицького експерименту з перетворення вищої школи в осередки розвитку кооперативної освіти. Про «завоювання вищої школи», а особливо розширення кооперативної освіти говориться в бюлетені Вукоспілки за 1921 рік, де зазначалося: «Вопрос о кооперативном

просвещении подвергся обсуждению сессии Совета В.У.К.С. лишь в части, касающееся кооперативных отделений при Институтах народного хозяйства. По этому вопросу по докладу т. Маркова принято следующее постановление Совета: Совет ВУКС подтверждает, что высшие кооперативные отделения при институтах Народного хозяйства в Харькове, Киеве, Одессе должны быть обеспечены кооперацией и должны правильно вести свою учебную работу» [1, арк.1].

В 1920-х так і в 1930 –х роках у вищих навчальних закладах значно розширилося пролетарське та селянське ядро, це, доречі, стосувалося і комерційних шкіл, технікумів та інститутів. Прикладом може бути протоколи засідань приймальної комісії Харківського інституту народного господарства, де акцентувалася увага на тому, що: «Прохаємо представити на Рабфаках і Сільсько-господарських, Комерційних Інститутах певне число місць для членів колгоспів і комун. Маємо зазначити, що по соціальному складові більшість членів колективів і комун є незаможними і повний % членів компартії» [2, арк.13]. Також, про пролетарський склад Вишів дають нам інформацію статистичні дані про прийом до вузів соціально-економічної освіти по Україні на 1928/29 роки. Так, по Київському кооперативному інституті імені Чубаря, наприклад, робітників з виробництва та їх діти зараховано – 64, селяни та їх діти – 64, трудова інтелігенція – 18; по Одеському інституті народного господарства - робітників з виробництва та їх діти зараховано – 77, селяни та їх діти – 48, трудова інтелігенція – 20; по Харківському інституті народного господарства - робітників з виробництва та їх діти зараховано – 160, селяни та їх діти – 78, трудова інтелігенція – 22» [3, арк.2-4].

Якщо говорити про національний склад студентів комерційних шкіл, технікумів та інститутів прослідковується цікава тенденція, а саме, що більшість студентів мали єврейське походження і як правило показували непогані результати при захисті курсових. Доказом можуть бути статистичні відомості про прийняття студентів до Вишів соціально-економічної освіти, наприклад за 1923-1924 роки: Київський інститут народного господарства – росіян – 60, українців – 127, євреїв – 195; Харківський інститут народного господарства – росіян – 44, українців – 95, євреїв – 141; Одеський інститут народного господарства – росіян – 23, українців – 8, євреїв – 95. В цілому, в процентному відношенні 50% студентів були євреями, всі інші різні національності: українці, росіяни, поляки, німці та інші»[4, арк.15]. Окрім того, ця тенденція прослідковується протягом як 1920-х так і 1930-х років.

Найпопулярнішими факультетами тих років були: кредитної кооперації, сільсько-господарської кооперації, споживчої кооперації, фінансово-банковий, торгової кооперації.

Окрім того, залишалася проблема спеціалістів з кооперації, яких часто або не було, або не підходили по класовій категорії і часто зачислялися до числа «буржуазних спеціалістів». Тому, радянська влада гостро ставила питання по народженню нової кооперативно-робітничо-селянської інтелігенції, яка мала б навчатися і в подальшому стати великими спеціалістами з торговельно-економічної освіти. Так, наприклад, в операційних планах робіт, звітів про соціально-економічну освіту в Україні зазначалося: «Говоря о реализации приведенных выше учебных планов, совещание стало перед вопросом иметь подготовительные кадры преподавателей у названных учебных заведениях, особенно в массовой профшколе. Признавая, что факультеты профобра, Институты народного образования, конечно, не дадут специалистов, совещание полагало бы настойчиво необходимым организацию специально социально-экономической кафедры при отдельных наиболее устойчивых учебных экономических заведений, равно, как совещание признало необходимым организовать педагогические курсы при названных учебных заведениях, притом состав слушателей данных курсов должен подразделиться на две группы переподготовки старых преподавателей экономистов и подготовки преподавателей новых. Совещание признало организацию педагогических кафедр в первую очередь иметь при Киевском и Харьковском институтах народного хозяйства и при кооперативных техникумах Киева» [5, арк.7].

Отже, система торговельно-економічної освіти чітко ставило за мету пролетаризацію освіти та залучення народних мас до популяризації комерційних закладів методом очищення «старих буржуазних елементів» і народження нової пролетарської комерційної інтелігенції.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. — ф. 166. — оп. 2. — спр. 1490.
2. ЦДАВО України. — ф. 166. — оп. 3. — спр. 803.
3. ЦДАВО України. — ф. 166. — оп. 8. — спр. 134.
4. ЦДАВО України. — ф. 166. — оп. 3 — спр. 768.
5. ЦДАГО України. — ф. 1. — оп. 20. — спр. 4637.

*Лімонченко В. В., д.ф.н., професор,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОСТІ У СВІТЛІ БОГОСЛОВ'Я ТРІЙЦІ

Попередня епоха ставила питання соціального життя в дискурсі соціально-політичному з його тиском суспільства на індивіда: при чому відбувалася соціалізація приватного – зафарбовування та адаптування людини до домінуючих структур влади, у наші дні можна говорити про перемогу історичного матеріалізму з його домінуванням соціально-економічного дискурсу, що відбувається при приватизації соціального – це приводить до нехтування соціальними питаннями як на рівні практичному (що не є предметом даного повідомлення), так і на рівні теоретичному. Теза про перемогу історичного матеріалізму може виглядати зухвалим викликом, але мова йде про зовсім прості та очевидні речі, на фактичність яких вказує православний філософ Христос Яннарас: “Достатньо очевидно, що комуністичні режими у Східній Європі були зруйновані не в результаті народної реакції на історичний матеріалізм. Вони збанкрутували в результаті стремління до все більш послідовного історичного матеріалізму. ... Над ними взяла гору вміла та більш ефективна система історико-матеріалістичного керування людським життям взамін системи недостатньої та неефективної. ... Сучасний лібералізм сповідує економічну та політичну свободу, але на практиці демонструє, що виборчі уряди, демократичні інститути, профспілки тощо – це безсилі тіні, поневолені домінуючою глобальною владою гігантських транснаціональних корпорацій, інвестиційних банків, фінансових установ, підприємств великого бізнесу, значних страхових компаній, засобів масової інформації та валютних біржевиків” [4, с.205]. Сучасна ситуація з особливою гостротою привертає увагу думки до осмислення різноманітних форм суспільних зв'язків – у галузі соціально-політичній це увага до суті громадянського суспільства та його ролі, виділення особливої значущості комунікативно-інформаційних технологій; релігійні мислителі ставлять це питання як осмислення феномену Церкви (саме у цьому зв'язку протистояння Церкви глобалізуючій тотальності, побудованої на змаганні в успіхах цивілізації і говорить про тріумф історичного матеріалізму (Х. Яннарас), у антропології – це увага до особистісних форм буття та

проблем ідентичності. Можливі й інші варіанти підходу до цього питання, але різноманітні спеціально-галузеві формулювання містять у собі осереддя-основу – феномен відношення з його реальністю, що вислизає від погляду: чи володіють реальністю одиниці-атоми, що відносяться-зв'язуються, чи реальність належить самому відношенню як третьому. Для соціальної філософії це осмислення питання: чи існує суспільство як деяка реальність, особлива сфера буття.

Онтологія соціального, на мій погляд, виявляє свою своєрідність при залученні богословської проблематики та термінології і може бути означена як онтологія причетності – все реально існуюче існує мірою індивідуальної причетності, що не припускає безмежного злиття, але не можливе без взаємопроникливої прозорості та відкритості, коли межі, лінії розрізнення не стільки роз'єднують, скільки впускають Іншого. Ця проблема розгорнута Г. С. Батіщевим при розгляді різних типів соціальних зв'язків, які він розподіляє на соціал-органічні – зачинені та відкриті, та соціал-атомістичні – зачинені та відкриті [1, с. 298-377]. Але, на мій погляд, найбільшої виразності, витонченості та очевидності проблеми співвідношення одиничного-загального-особливого, приватно-відокремленого і універсального, одного і множинного досягає у тринитарному богослов'ї – досвід осмислення троїстості значно підвищує рівень розуміння (рос. – *понимания*, в термінології В. Дільтея – *Verstehen* як співчутливого приймання на відміну від *Begreifen* як відстороненого розуміння) людини як істоти, що знаходиться у спілкуванні – безпосередньо з іншими людьми, сутнісно – з Богом. Теза про суспільно-історичне буття людини розкриває нові виміри і привертає увагу багатьох мислителів.

В. В. Зеньковський розглядає соціальність людського буття не зовнішнім чином – як зв'язок відокремлених осіб, але говорить, що “узлагодженість окремої людини з людством створює полюс соціальності у особистості, цілковито невід'ємний від внутрішнього життя особистості” [2, с.134], що можна зіставити з корелятивністю понять Я і Ми: Ми не є сумою відокремлених Я, але постає множинною різнолікою єдністю. У тринитарному богослов'ї цей вимір відношення схоплений розрізненням понять “*ομοιουσιος*” та “*ομοουσιος*” (“оміусіас” та “омоусіас”, “єдиноподоба” та “єдиносущіє”), що стало, як говорить В. В. Зеньковський, підґрунтям двох різних метафізичних концепцій [2, с.134]. Він розглядає проблематику омоусіанцтва та оміусіанцтва у зв'язку з питаннями антропологічними, але бачиться коректним застосування її до проблеми розуміння сутності суспільства. При чому, важливими є не стільки словесно вимовлені

результати, скільки принципи, що структурують думку – що можна експлікувати при розгляді осмислення проблеми троїстості у тринітарному богослов'ї.

Справа не у тому, щоб перенести структуру Трійці на розуміння суспільства і мислити за аналогією у змісті – *справа у способі мислення*, рухомості понять. На це звернув увагу і К. С. Пригов, говорячи про діалектику іпостазування та гіпостазування [3, с.188], що у контексті предмету нашого розгляду може бути дещо видозмінене: як тільки суспільство як таке бачиться домінуючо-самостійним, відбувається гіпостазування цього поняття і поняття вводиться у ранг самостійного існування як поглинаюче живу множинність конкретного існування, але у помилці *гіпостазування* міститься зв'язок з *іпостассю* – реальним буттям на відміну від уявності та мислимості: суспільство не є самостійним існуванням поза своїм іпостасним існуванням – але не є номіналістичною позначкою для суми індивідів; реальне існування належить живим людям (істотам, а не безликим тіням від загальної сутності), але суспільство не може бути зрозумілим з суми окремих індивідів як частин. Повертаючись до тези “людина є суспільною істотою”, слід звернути увагу на те, що суспільство може бути визнане началом для людини, але не у часі, не як передуюча відокремленій людині поглинаюча її загальність, а як відкритість іншим та трансцендуючий самотність зв'язок, присутній у самій людині. Можна стверджувати, що суспільство не зовні людини, а в ній – цей аспект суспільності людини може бути розкритим через розрізнення суспільного та соціального та продумування проблеми відчуження.

Список використаних джерел

1. Батищев Г. С. Введение в диалектику творчества / Г. С. Батишев. – СПб. : РХГИ, 1997. – 460 с.
2. Зеньковский В. В. Принципы православной антропологии / В. В. Зеньковский // Русское зарубежье в год тысячелетия крещения Руси: Сборник. – М. : Столица, 1991. – С. 115-148.
3. Пригов К. С. Социальная философия: Учебник / К. С. Пригов. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 296 с.
4. Яннарас Х. Церковь в посткоммунистической Европе / Х. Яннарас // Христианская мысль. Киевское Религиозно-философское общество. – 2005. – № II. – С. 205-223.

ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРИМУС ТА ЕМАНСИПАЦІЯ

З точки зору М. Кастельса значення ідентичності в сучасному світі буде постійно зростати, тому цікаво дослідити як у її тлумаченні він відтворює суперечність, що притаманна сучасному дискурсу ідентичності. Під ідентичністю він розуміє процес, за допомогою якого соціальний актор впізнає себе і конструює смисли, головним чином на основі даної культурної властивості або сукупності властивостей, виключаючи більш широку співвіднесеність з іншими соціальними структурами» [1, с. 27]. Як бачимо, ідентичність розглядається як певна культурна властивість, котра дозволяє індивіду окреслити навколо себе більш-менш обмежений простір соціальних зв'язків. Як спеціально зазначає М. Кастельс, ідентичність не обов'язково означає нездатність співвідноситися з іншими ідентичностями (радикальна індивідуалізація) або охопити все суспільство власною ідентичністю (фундаменталізм), але «соціальні відносини визначаються *vis-a-vis* іншим, на основі тих культурних властивостей, які конкретизують ідентичність»[1, с. 27].

Проте, за цією здатністю культурних особливостей ідентичності обмежувати горизонт людського існування М. Кастельс майже не бажає помічати дію механізмів влади. Хоча він сам пише про те, що символічна комунікація між людьми, досвід і влада «кристалізуються в ході історії на специфічних територіях, утворюючи, таким чином культуру і колективну ідентичність»[1, с. 37-38].

Звертаючись до праць М. Фуко, дослідники феномену влади відзначають роль останньої у процесі формування суб'єктивності (ідентичності). В творчості М. Фуко можна виявити дві тенденції, це, по-перше, дослідження політичних технік за допомогою яких надіндивідуальні інстанції влади привласнюють контроль над повсякденним життям індивідів, а, по-друге, вивчення «ставлення до себе», яке «призводить до того, що індивід виявляється зв'язаним власною ідентичністю і власною свідомістю і одночасно підпорядкованим зовнішньому контролю» [2, с. 11-12]. Таким чином, одночасно відбувається *індивідуалізація* і *тоталізація* структур сучасної влади. Згідно з таким підходом «ставлення до себе» розгортається в горизонті владних відношень і є їх продовженням. На

думку Ж. Дельоза «внутрішній індивідуум» кодується і перекодується у відношеннях влади і знання. «Складка, відповідно, нібито розгладжується, а суб'єктивація вільної людини обертається підпорядкованістю: з одного боку, це «підпорядкування іншому через підконтрольність і залежність» з усіма процедурами індивідуалізації і модуляції, що вводяться владою та направлені на повсякденне життя і інтеріорність тих суб'єктів, яких влада назве своїми підданими; а з іншого боку, це «прив'язка (кожного) до власної ідентичності через свідомість і самосвідомість» з усіма техніками моральних і гуманітарних наук, котрі утворюють знання суб'єкта»[3, с. 135], – зазначав Ж. Дельоз.

Таким чином, з одного боку проблема пошуку ідентичності тісно пов'язується з проектом емансипації окремої індивідуальності. Навіть більше, сама по собі індивідуалізація, котра відбувається через процес самоідентифікації, постає обов'язковою процедурою сучасного суспільства. Як наголошував автор праці «Індивідуалізоване суспільство», сьогодні ми приречені на індивідуалізацію, вона перестає бути предметом вибору. «Ми є індивідами *de jure*, – писав З. Бауман, – незалежно від того, чи є ми ними *de facto*: вирішення завдань самовизначення, самоврядування й самоствердження стає нашим обов'язком, і все це вимагає від нас самодостатності, незалежно від того, чи володіємо ми ресурсами, які б відповідали цьому обов'язку. Багато з нас індивідуалізовані, не будучи насправді особистостями, і ще більше таких, хто страждає від відчуття, що поки не доросли до статусу особистості, який дозволяє відповідати за наслідки індивідуалізації»[4, с. 133]. Отже, проект індивідуалізації, котрий повинен виражати прагнення звільнитися від панування знеособлених соціальних сил, приховує в своєму засновку можливість того, від чого повинен був звільнити – адже якщо індивід не може відповідати за наслідки своєї активності, але змушений існувати в режимі уявної індивідуалізації, тоді за нього цей обов'язок перебирає на себе хтось або щось інше. Теж саме відбувається і в процесі ідентифікації, коли вона спричиняється не суб'єктом, а примусовим тиском оточуючого середовища. Саме «середовище», в формі анонімної колективності, починає відповідати за здійснений індивідуальний «вибір».

З точки зору П. Слотердайка, кружляння навколо «золотого тільця ідентичності» виступає останнім захопленням анти-Просвітництва. Саме тому, на його думку, ідентичність постає «закляттям» консерватизму, яке за обіцянками повернення «найінтимнішого», обіцянками автентичного існування приховує

прояви «найбільш зовнішнього» та «найбільш загального» [5, с. 117-118]. В сучасному суспільстві ризику і невизначеності дискурс ідентичності обіцяє повернення до захищеного і безпечного «природного» стану, тому ідентичність визначається дослідником, як «протез саме собою зрозумілого на небезпечній території» [6, с. 194].

Механізм присутності «найбільш зовнішнього» в обіцянках повернення «найінтимнішого» розкривається в логіці здійснення *локалізації* та *регіоналізації* як елементів боротьби за встановлення такого режиму існування, який П. Бурдьє визначає терміном «символічна влада» [7]. Специфікою останньої є те, що вона постає своєрідною «невидимою владою», котра здійснюється тільки за сприяння тих, хто не хоче знати, що перебуває під її дією або навіть сам її здійснює. «Символічна влада» конституює соціальну реальність, утворює консенсус з приводу найменувань, значень та класифікацій різноманітних елементів існуючого соціального порядку.

Згідно з таким підходом «символічна боротьба» ведеться за нав'язування такого світорозуміння, котре буде відповідати інтересам тих або інших соціальних груп. Таким чином, під закликами до ідентичності, свідомо або ні, приховується боротьба за «символічну владу», боротьба за право нав'язувати певне бачення світу, боротьба за право окремому індивіду або певній групі представляти усе суспільство.

Боротьба і протиставлення національної, етнічної або культурної ідентичності глобалізаційним процесам також виявляються вписані у суперництво за «символічну владу». Причому, як і в усіх потестарних відносинах взагалі, захоплення символічного світу супроводжується наділенням часткової, приватної соціальної позиції та партикулярного інтересу універсальним значенням. Таким чином, такі здавалося б об'єктивні явища як *регіон*, *територія*, *пам'ять*, *мова*, *культура*, *етнос* наповнюються вузькогруповими інтересами та уявленнями, а тому починають приймати участь у ідеологічній маніпуляції. Бажана універсальність досягається тут за рахунок витіснення «чужих» уявлень про світоустрій. В цих умовах критерії національної або культурної ідентичності відіграють роль важливого засобу легітимізації «символічного панування», а значить вони починають «функціонувати як сили» [8, с. 49].

Отже, важливим моментом проблеми ідентичності є констатація *примусовості* процесу індивідуалізації, що свідчить про його знеособлений характер. Якщо ж індивідуалізація відбувається попри відсутність особистості тоді цілком природно, що людина тут виступає

не стільки суб'єктом, скільки об'єктом індивідуалізації та ідентифікації. Не вона індивідуалізується, а її індивідуалізують шляхом прив'язки до неї зовнішнього значення (соціальної ролі) котре поступово заміщає собою свого носія, людську сутність.

Список використаних джерел

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. –
2. Агамбен Д. Номо sacer. Суверенная власть и голая жизнь / Д. Агамбен; пер. итал.. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 256 с.
3. Делез Ж. Фуко / Ж. Делез; пер. с франц. Е.В. Семиной, вступит, статья И.П. Ильина. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 172с. – (Французская философия XX века).
4. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
5. Слотердайк П. Критика цинического разума / Петер Слотердайк; [пер. с нем. А. Перцев]. – Екатеринбург: У-Фактория, М.: АСТ МОСКВА, 2009. – 800 с.
6. Слотердайк П. Сферы. Плюральная сферология. – Т. 3: Пена / П. Слотердайк; пер. с нем. К.В. Лощевского. – СПб.: Наука, 2010. – 923 с.
7. Бурдые П. О символической власти / Пьер Бурдые // Бурдые П. Социология социального пространства; [пер. с франц.; отв. ред. перевода Н.А. Шматко]. – М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – С. 87-96.
8. Бурдые П. Идентичность и репрезентация: элементы критической рефлексии идеи «региона» / Пьер Бурдые // Ab Imperio – 2002. – No2. – С.45-60.

*Мартинюк І.О., д.с.н., ст.н.співр.,
Інститут соціології НАН України,
Соболева Н.І., д.с.н., ст.н.співр.,
Інститут соціології НАН України*

СОЦІАЛЬНІ АГЕНТИ ЗМІН В ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ ПРАКТИК

Актуальність теми обумовлена поворотом в соціологічному теоретизуванні від проблематики суб'єктності до проблематики агентності, від дослідження соціальних дій до дослідження соціальних практик. Соціологічні дослідження нестабільних перехідних станів соціальних систем не отримали достатнього теоретико-методологічного обґрунтування в самоорганізаційно-агентній парадигмі. У нестабільних суспільствах, що характеризуються нестійкою інституційністю, вирішальну роль набувають мотивовані суб'єкти соціальних дій, які розглядають соціальний світ як простір для перетворень і поле для реалізації соціальної творчості. Саме вони в певних обставинах своєю практичною діяльністю перетворюють соціальні умови і форми не тільки свого власного, а й суспільного буття. Дії агентів змін відносно вільні від диктату соціальної структури і певною мірою незалежні від динаміки соціального контексту, в який вони включені як його складові, і в силу свого новаторського характеру можуть одночасно виступати фактором суспільних перетворень.

Зусиллями представників постнекласичної парадигми відбувається сходження поняття «соціальна практика» до стану однієї з ключових соціологічних категорій, що спрямовує дослідницьку думку на пошук трансформаційного чинника щодо перетворення зусиль соціальних агентів на зміни в структурно-інституціональній площині за рахунок укорінення відповідних змін у світі повсякденності. Розворот соціологічної теорії у бік побудови інтерпретативних моделей трактування чинників практичної життєдіяльності у рамках повсякденної рутинної взаємодії соціальних акторів різного рівня позначив новий методолого-теоретичний ракурс підходу до виявлення способів констеляції динамічних складових соціального життя у вигляді його формоутворюючих обставин і умов.

Постаючи в якості соціального змісту, своєрідного стрижня багатосторонньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що в соціальних реаліях виявляється у різноманітті поведінкових форм, практика є втіленням, з одного боку, усталених культурою ціннісно-нормативних елементів, статусно-рольових особливостей вибору і застосування поведінкових патернів, з другого – габітуальних напрацювань актора, відображенням його мотиваційної архітекτονіки. Сполучення суспільних й індивідуальних особливостей у структурі практики є одним із «перехресть», на якому відбувається взаємопроникнення усталеного й відмінного від нього, іноваційного. Цей аспект є важливим з погляду джерела лабільності практик, їх розгалуженості, диференційованості не лише характерних способів здійснення, а й

самоідентифікаційних преференцій, що лежать у підґрунті обрання того чи того виду практик. На відміну від стратифікаційної теореми Е. Гіденса, якій в своїй пояснювальній схемі вбачає джерело стабільності у сполученні таких компонентів як рефлексивний моніторинг, раціональна дія й підсвідома мотивація, вважаємо, що цілеспрямованого оформлення, як і певного обмеження, активність соціального агента набуває саме за рахунок застосовуваних практик, точніше, втіленої у них конфігурації культурних компонентів. Практики відіграють роль сховища комплементарностей, завдяки яким «добудовується» у разі потреби поведінка у разі нестандартної ситуації.

Основна функція соціальних практик полягає у відтворенні в рамках конкретного хронотопу тих дій соціальних акторів, що спрямовані на підтримку існуючої дійсності в її інституалізованому вигляді. Соціальні практики покликані спростити буденне життя, додати йому певної передбачуваності, предметної визначеності; навички поводження, стереотипи мислення та дій, сукупність закріплених в культурних формах реакцій на стандартні ситуації зумовлюють ритуалізацію і через неї легітимацію відповідних способів соціальної дії.

Однак не менш важливою є роль практик в агентних діях як окремих індивідів, так і груп, страт, організацій та інших спільнот, спрямованих на досягнення чи принаймні полегшення соціальних змін. Відкритим залишається питання про ступінь усвідомлення спрямованості дій і характеру змін (доречно згадати сакраментальне – «хотіли як краще, а вийшло як завжди»). Проте не підлягає сумніву, що процес дерутинізації є водночас процесом рутинізації нових практик; зіткнення традиційних практик з іноваційними неодмінно передбачає конфронтацію їх носіїв, не обов'язково через конфліктні форми прямого протистояння, але з необхідним використанням певного виду насильства. Прикладом може слугувати таке соціально-психологічне явище як мода – з характерною динамікою трансформації відношення від початкового несприйняття чи критичного сприйняття нововведення до його масового поширення, коли під соціальним тиском опиняються вже прихильники традиційного.

Дискурс категорії соціальних практик виводить у центр дослідницької уваги й проблему міри, пошуку критерію, відповідно до якого можна констатувати перехід від розмаїття усталених практик до нового стану інституційної дійсності, що ґрунтується на суспільних змінах, а не формальних перейменуваннях інститутів або

перерозподілі їхніх функцій без підвищення ефективності – типовому способі втілення реформістського «свербіння», характерному для новообраних органів влади. Для її визначення в науковому ракурсі доцільним є використання ряду когнітивно-вимірjuвальних понять, починаючи від звичайної порівняльної оцінки (більше-менше, краще-гірше тощо) і до більш специфічних, за якими стоїть арсенал різних методів: квантитативності, квалітативності, компаративності, градуювання, кластерізації, рейтингування тощо.

Близькою до проблеми міри, що позначає соціальну зміну, є проблема розгорнутості практик, які є когерентними з нею, в просторі і часі. Відповідно їй трансформуюча активність агентів, що здійснюють ці практики, пов'язана не лише з хронотопом («тут і зараз»), а й з рядом інших просторово-часових характеристик.

Для транзитного суспільства типовим є еkleктичне, суперечливе переплетіння старого й нового, не існує ані суто іноваційних практик, ані «чистих» агентів, що сприяють їх запровадженню. Однак у контексті здійснених соціальних зрушень потрібно відмітити долучення до схеми локальне-національне-інтернаціональне, характерної для культури модерного суспільства параметру глобального. Поліморфність сучасних соціальних практик не означає, що у кожній з них неминуче присутній елемент кожного з вказаних рівнів, але комбінаторика, що виникає унаслідок долучення глобальної сфери, розширює спектр і доступність ресурсів для соціального конструювання. Зміст сучасних практик зумовлюється не лише структурно-функціональними особливостями, не лише характеристиками властивостей взаємодіючих агентів чи культурним наповненням їх життєдіяльності, а й соціально-просторовою конфігурацією застосованих патернів.

Щодо соціально-часових особливостей соціальних змін, то протяжність у часі, темп, інтенсивність протікання, складна асиметрія часових траєкторій, з одного боку, потребує відповідного масштабу оцінки змін, зокрема, в практиках, з іншого – співвіднесення з «тривалістю життя» соціального агента – реальною, коли йдеться про індивіда, і умовною, якщо в ролі агента розглядається надіндивідуальне утворення (спільнота).

*Морозов А.Ю., д.ф.н., професор,
Київський національний
торгово-економічний університет*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВОСЛАВ'Я

Передусім слід розпочати з того, що соціологія православ'я неможлива без відповіді на питання про суб'єкт, тобто носій православної традиції. Отже, питання стоїть наступним чином: що таке «православний християнин»? Тут одразу необхідно підкреслити, що поняття «православний християнин», визначення його сутнісних характеристик, не тотожне поняттю «православ'я». Адже останнє, очевидно, виходить за межі соціологічного дискурсу, і відповідаючи на нього, ми змушені спиратися на традиційні пояснення, які ми беремо переважно з релігієзнавчих або конфесійних джерел – догматики православного богослов'я, величезного корпусу літератури отців та учителів Церкви тощо. Що ж стосовно даної соціологічної проблематики, то коли мова йде про соціологію релігії, то ми завжди говоримо не про основи віровчення, не про чисту релігійну догматику, а про те, як існує і «проявляється» релігія в своїх носіях, послідовниках, адептах, яким чином вона сприймається, осмислюється, оцінюється та інтерпретується конкретними емпірично даними православними. Звісно, проблема полягає саме в тому, що уявлення послідовників будь-якої релігії (тобто тих, хто ідентифікує себе з даною релігією) можуть не лише повністю не співпадати, але інколи навіть суттєво розходитися з офіційно прийнятим віровченням, канонічним ладом культової практики та іншими кодифікованими правилами. Життя і досвід неминуче вносять свої корективи в будь-яку теоретичну догматичну конструкцію. Попри те, що, за вченням Церкви, догма виражає концентрований соборний досвід Церкви, духовний молитовний досвід святих і праведників, хоча ця догматична кристалізація історичного досвіду попередніх поколінь водночас покликана спрямовувати і організовувати досвід наступних поколінь віруючих, виступаючи певним дороговказом, орієнтиром, ціннісною і світоглядною системою координат, однак герменевтичне коло теорії і практики завжди є розімкненим. Вічні істини, прийняті на Вселенських соборах, кожен раз по-новому відкриваються і досягаються у духовній практиці окремо взятого православного, який розуміє їх, виходячи з рівня своєї духовної підготовки, освіти, «історичного горизонту часу» (Г. Гадамер), або краще сказати «духу часу» (Г. Гегель) з

притаманними йому психологічними та екзистенційними установками, упередженнями, здоровим глуздом тощо. Саме оця розімкненість герменевтичного кола, в якому загальне (догматика) і одиничне (конкретний суб'єктивний досвід і розуміння догматики) взаємно обумовлюють один одного, є передумовою, «трансцендентальним фоном» (Ю. Габермас) будь-якого соціологічного аналізу взагалі.

Таким чином, для того, щоб зрозуміти дійсний стан конфесії, в даному випадку православ'я, потрібно дати визначення усьому спектру релігійних, соціальних, політичних, економічних, ціннісних характеристик, які притаманні послідовникам цієї конфесії. До того ж, для соціології релігії важливо виявити не історичний портрет послідовників, не їх ідеалізовані портрети в агіографічній літературі, а саме їхній теперішній стан «тут і зараз». Тобто поставлене раніше питання можна уточнити (переформулювати) наступним чином: що таке православний християнин сьогодні, в умовах глобалізованого багатопольярного світу, в «секулярну добу» (Ч. Тейлор) з притаманними їй специфічними характеристиками - плюралізм, скептицизм, культура споживацтва, падіння авторитету традиційних соціальних інститутів (церква, сім'я). Як носій православної традиції вписується в сучасні міжрелігійні та внутрішньо релігійні процеси (розкол церков, екуменічний рух, діалог з католиками тощо), політико-правові і етичні тренди? Яке його ставлення до легалізації одностатевих шлюбів, абортів, евтаназії? На нашу думку, зміст соціологічної відповіді на це питання визначається наступними показниками:

1. Самоідентифікація особи. Сюди входить аналіз «шляху» людини до православної віри, на якому велику роль відіграють сімейне виховання, вплив найближчого оточення (друзі, родичі), коло читання, вплив різноманітних інформаційних ресурсів, спілкування з віруючими церковними людьми і т.д. Не менш важливим є з'ясувати зміст уявлень послідовників конфесії, особливо новонавернених, провести опитування, що самі вони вважають віровченням, канонами, обрядами, таїнствами православ'я. Як ми знаємо, далеко не завжди і не у всьому ці уявлення є «автентичними». Те, як православ'я існує доктринально, і те, як воно сприймається на рівні масової релігійної свідомості, не можна назвати еквівалентними станами.

2. Другий показник - відповідність самоідентифікації усталеним ознакам конфесійної приналежності. Тут доцільно було б встановити критерії конфесійної ідентичності, які б не залежали від самооцінки респондента. Наприклад, ваговим критерієм може бути

визначення ієрархії життєвих цілей та цінностей, співвідношення дійсних пріоритетів віруючого з цінностями, що декларуються в межах конфесії. Не виключено, що в цій ціннісно-цільовій шкалі такі рубрики як «спасіння душі» і «віра в безсмертя душі» можуть займати далеко не перші позиції, а інколи взагалі бути відсутнім. Згадаймо приклад президента Білорусії О. Лукашенко, який позиціонує себе в якості «православного атеїста». Можливі й інші варіації відхилення від догми: «політичне православ'я», «православний націоналізм», «православний комунізм», «лубочне православ'я» і т.д.

3. Третім показником буде проєкція релігійних установок свідомості, прийнятих як православні, в поведінку віруючих. Іншими словами, потрібно з'ясувати, якими є наслідки релігійної інтенції свідомості: а) для здійснення релігійних практик; б) для повсякденності і суспільного існування православної людини. Реальні умонастрої віруючих багато в чому визначаються їх відношенням до обрядової сторони релігійного життя. Часто-густо віруючі проявляють магічне ставлення до православних обрядів і святинь, вірять у прикмети й забобони. Бувають випадки й установлення в храмах якихось самочинних правил абсолютно неканонічного походження. Інший аспект – ступінь мотивації православними поглядами соціальної поведінки, відношення до політики, громадським обов'язків, економічних питань, світській культурі, викликів сучасності.

Ось ці показники дають нам портрет православного християнина в сучасному соціальному середовищі. Звісно, картина буде неповною, якщо залишити без уваги соціологічний опис сучасного православного духовенства і чернецтва в сенсі його соціально-демографічної характеристики, в ракурсі співставлення священників радянського часу з нинішнім поколінням священників, вертикальних і горизонтальних взаємовідношень всередині інституту священнослужителів, в аспекті освіти, сімейних відношень, побутових особливостей, специфіки приходського життя. Але все це предмет окремої розмови.

Список використаних джерел

1. Спеціальні та галузеві соціології. К.: Каравела, 2003. – 304 с.
2. Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українства: вияви, постаті, стан. – Львів, 1996. – 180 с.
3. Социально-политическое измерение христианства: Избранные теологические тексты XX века. – М., 1994. – 310 с.

Приходько М.О., студентка,
Київський національний
торговельно-економічний університет

ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ В МАСОВИХ ПРОТЕСТАХ

Нинішнє століття глобального інформаційного суспільства характеризується розгортанням новітньої інформаційно-телекомунікаційної революції, проникненням інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя, становленням глобальної інформаційної економіки, електронних видів зайнятості, електронних видів державного та корпоративного управління, формуванням інфосфери та глобального мережевого суспільства. Постійно зростає роль соціальних мереж у повсякденному житті прибираючи на себе функції засобів масової інформації, які в більшому числі випадків являються заангажованими.

21 листопада 2013 року в Україні стартувала Революція гідності, коли журналіст Мустафа Найєм опублікував пост у Facebook із закликом вийти на Майдан Незалежності і висловити незгоду з рішенням колишнього президента Віктора Януковича відмовитися від підписання довгоочікуваної Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Того вечора в центрі Києва зібралися близько тисячі осіб. Навряд чи хтось міг тоді припустити, що це запустить процес, який через три місяці приведе до загибелі десятків протестувальників, падіння режиму і початку неоголошеної війни з Росією. Масштабність подій, які послідували після цього, показала, наскільки важливу історичну роль зіграв Facebook-пост Найєма.

У 2019 році масові протести прокотилися Францією, Гонконгом та Росією.

У Франції, у той час, як протестувальники проводили 5 січня восьмий тур протестів, ліва газета Liberation пише про те, чому учасники протесту не довіряють журналістам і створюють свої власні канали зв'язку, зокрема через соціальні мережі. «Якби журналісти об'єктивно виконували свою роботу, а не давали ту інформацію, яку від них вимагає керівництво, ми б зараз не опинилися в такій ситуації. Ми всі зрозуміли, що вони не незалежні і знаходяться під чоботом при владі», - такий запис з'явився на сторінці однієї з груп протестного руху в Facebook. Під час сьомого туру протестів в кінці грудня протестувальники прийшли до штаб-квартирі телеканалу BFM TV і

газети Libération, які належать одній медійній групі. Крім цього протестувальники частково заблокували розсилку регіональної газети Ouest-France, редакційна стаття в якій опинилася їм не до душі.

Для такого економічно і технологічно розвиненого мегаполіса, як Гонконг, мітинги опозиції стали ідеальним середовищем для проведення експериментів по використанню нових засобів комунікації та агітації. В умовах, коли більше 92% гонконгців мають постійне підключення до інтернету і користуються ним щодня, саме середовище стає основним простором для роботи з політичним порядком. Близько 80% жителів міста зараховують себе до активних користувачів соцмереж. Саме вони стали одним з головних інструментів в руках опозиції. Соцмережі допомогли каналізувати вибухову емоційну хвилю протесту і зробили можливим організацію багатомісячної вуличної кампанії. Вони ж стали найважливішою майданчиком для боротьби опозиційних сил і китайської політичної машини за уми жителів міста і світової громадськості.

Основними майданчиками у протестуючих були Twitter і Facebook, але тепер вони є лише другорядними інструментами в справі взаємодії опозиціонерів. Вони більше придатні для публікації провокаційних фотографій або відеозаписів, здатних шокувати аудиторію, наприклад, на тему агресивних дій поліції. Однак пряма координація протестної активності тепер відбувається переважно в месенджерах. Це пов'язано з тим, що месенджери мають функцію шифрування і їх користувачів складніше піддати деанонімізації. У той же час в традиційних соцмережах на кшталт Facebook відслідковувати особистості протестуючих і пропонувані ними ініціативи значно простіше. Серед месенджерів найбільш популярними є Telegram, WhatsApp, Signal і FireChat.⁵ Останній дозволяє смартфонам тримати з'єднання один з одним за принципом «wireless mesh network». Це може стати в нагоді в разі відключення мобільного зв'язку та відсутності Wi-Fi.

Telegram застосовується не тільки для поширення агітаційних матеріалів та координації дій опозиції. Саме тут виникла і набула поширення популярна тактика економічного бойкоту: масове вилучення грошей з вкладів і дебетових карт місцевих банків, а також використання криптовалют – відмова від покупок товарів компаній, які виступили на підтримку властей. Протестуючі переводять свої заощадження в готівкові кошти, а також в популярні криптовалюти: Bitcoin, Bitcoin Cash, Monero і Zcash; вони дозволяють здійснювати транзакції, детальна інформація про яких не розкривається. Навіть

якщо поліція дізнається публічний адресу гаманця того чи іншого прихильника опозиції, вона не зможе відстежити скоєні вхідні або вихідні транзакції. Подібна практика в тому числі дозволяє уникнути примусової деанонімізації учасників протестів, що мають кредитні карти. В першу чергу це стосується популярних в Гонконзі карт Octopus, які суміщають функціонал проїзний і кредитної (або дебетової) картки. Ці карти полегшують для поліції завдання відстеження тих, хто часто відвідує опозиційні акції: у правоохоронних органів є доступ до всієї історії поїздок жителів міста в метро і наземному транспорті. Крім цього, поліція має можливість застосовувати спеціальне радіоустаткування, яке зчитує інформацію з чіпів карт протестуючих, які перебувають на мітингу, прямо по повітрю. [1, с. 12]

Соціальні мережі, месенджери, інтерактивні карти і навіть додатки для знайомств – всі ці популярні засоби інтернет-спілкування послужили інструментами для організації та координації протестних акцій в Москві перед виборами 2019. Але офіційні джерела роблять все можливе для пониження ролі соцмереж в цих процесах [1, с. 138, 2, с. 77]. А спроба влади контролювати інтернет, повний контроль спецслужб над мережами «Вконтакте» та MailRu, постійні нападки на Telegram лише підтверджують особливу значущість цих засобів.

Те, що відбувається в 2019 році показує, який розвиток чекає політичну сферу в глобальній перспективі. У міру подальшої цифровізації суспільства політичний менеджмент і маркетинг переживуть кардинальні зміни. На зміну багатьом інституціональним політичним силам прийдуть децентралізовані горизонтальні рухи на зразок протестної спільноти Гонконгу. Вони почнуть застосовувати радикально новий інструментарій, акцентуючи свої зусилля на онлайн-просторі. Саме тому стає необхідним детально вивчити проблематику формування нових механізмів і способів ведення політичної діяльності, які в даний час вже відбуваються.

Список використаних джерел

1. Дудаков М. Цифровая революция в Гонконге. Роль онлайн-инструментов в массовых протестах 2019 г. / Малек Дудаков. – М.: Zn. center, 2019. – 38 с.
2. Ушкин С.Г. Вовлеченность пользователей социальных сетей в протестное движение / С.Г. Ушкин. // Власть. – 2014. – Том. 22. – № 8. – С. 138-142.

3. Столяров А.О. Роль виртуального протеста в системе протестной общественной коммуникации / А.О. Столяров. // Среднерусский вестник общественных наук. – Т. 11. – № 33. – С. 77-83.

Радченко С.Г., доцент,
Київський національний
торговельно-економічний університет

УПРАВЛІННЯ ІМІДЖЕМ: МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В контексті іміджології імідж розглядається як цілеспрямоване формування професійних зусиль з метою підвищення успішності певної діяльності клієнта (особи або організації). Проблема ефективності іміджу як для іміджмейкерів так і для клієнтів є ключовою. Процес формування іміджу набуває контрольованості та стає керованим за умови якщо його кількісні та якісні зміни здійснюються в кордонах, що створює розробник іміджу. Тому важливо при формуванні іміджу проводити постійний моніторинг та вивчати реакції на нього. Впровадження соціологічних методів в іміджування пов'язують з необхідністю дослідження іміджу як феномену соціального простору. По – перше, імідж розглядається у різноманітності соціальних зв'язків (політичних, моральних, релігійних тощо). По – друге, імідж розглядається як результат впливу сукупності соціальних факторів, які можливо встановити емпіричним шляхом з використанням методів, притаманних точним наукам (спостереження). По – третє, імідж розглядається через призму людської діяльності. А також імідж розглядається як взаємозв'язок з кількісної сторони суспільних явищ, включених в сферу іміджу, з їхньою якісною стороною.

В дослідженні іміджу у системі соціального простору прослідковується три основних напрями :

- визначення ефективності іміджевого впливу;
- мотиваційні дослідження;
- вивчення іміджу.

Імідж створюється та впроваджується в суспільну свідомість технологіями іміджмейкерства. Імідж – технології це система реальних впливів, у наслідок яких людиною як окремо, так і у групі створюються відповідні дії для забезпечення ефекту враження. Імідж – технології

включають наступні компоненти : смислове призначення; інформаційний продукт; технічне забезпечення; організаційні форми. Імідж – технології розвиваються за трьома етапами :

- проектування бажаного іміджу, з урахуванням мети та особливостей цільової аудиторії;
- реалізація відповідного іміджу в діяльність та життя;
- корекція створеного іміджу для зворотного зв'язку з подальшим його впровадженням.

Матеріали характеристики цільової аудиторії її очікувань, потреб, цінностей, стилю життя, заявленим мотивам дій отримують за результатами соціологічного дослідження. Відповідно, цілі соціологічного дослідження корелюються з цілями побудови іміджу соціального об'єкту та можуть бути представлені вирішенням наступних завдань :

- отримання нового знання про об'єкт іміджування (його пізнавальний та евристичний потенціал);
- вивчення ситуацій функціонування іміджу та розробка рекомендацій щодо його формування;
- апробація соціологічних методик або методологічних розробок в сфері трансляції іміджу.

Відповідно до існуючих у сучасній соціології методів отримання первинної соціальної інформації, соціологічні дослідження іміджу поділяються на кількісні та якісні. Якісні методи орієнтовані на виявлення причин популярності суб'єкта та загального контексту соціальних очікувань. До кількісних методів дослідження іміджу відносять показники розповсюдження уявлень про клієнта в осередку оточення, ступеня його популярності порівняно з конкурентами шляхом опитування, оцінки рейтингів. Різниця в показниках до і після проведення іміджевої компанії пов'язується з ефектом який створюється рекламою.

В методології кількісного підходу до вивчення іміджу застосовують три основні методи збирання інформації :

- опитування;
- пряме спостереження;
- аналіз документів.

Найбільш розповсюджуваним серед соціологічних методів дослідження іміджу є метод опитування. Його основне призначення полягає в отриманні соціальної інформації про суб'єкт іміджу, пов'язаною з його життєдіяльністю. Опитування дозволяє через систему формалізованих питань вловити акцентовані думки

респондентів, нюанси та відтінки їх настроїв, роль інтуїтивних моментів у відношенні, поведінці тощо. Важливим видом опитування щодо виявлення запланованих в дослідженні іміджевих характеристик є анкетування цільової аудиторії. Анкета представляє собою структурно організований добір питань, кожне з яких пов'язано з методологічними та процедурними завданнями дослідження іміджу.

Метод прямого спостереження сприяє отриманню цінних відомостей за рахунок фіксації різних змін суб'єкта іміджу в різних проявах його поведінки. Очевидні переваги методу прямого спостереження в тому, що завчасно до розробки програми дослідження іміджу, іміджмейкер отримує інформацію. Така інформація містить відомості про соціальне середовище, в якому суб'єкт існує, специфіку його діяльності соціальній статус, систему цінностей тощо. Недоліком методу вважають можливу наявність «ефекту ореолу». За ступенем формалізованості спостереження розділяють на неконтрольоване та контрольоване. Контрольоване (неструктуроване) спостереження ґрунтується на інтуїції та життєвому досвіді спостерігача. Контрольоване (структуроване) – на чітко розробленому плані спостереження стосовно об'єкта іміджу та розробці системи документів та показників що характеризують важливі ознаки.

Метод аналізу документів виступає важливим джерелом інформації. За звичай, до таких документів відносять матеріали ЗМІ, листи читачів преси, статистичні звіти, картки персонального обліку, особисті листи, особисті щоденники тощо. Об'єктивний та систематичний аналіз сукупності свідочств забезпечує дослідника надійною інформацією про психологічні та ціннісні орієнтації об'єкта дослідження, його потенційні реакції на можливі обставини.

Методика якісних досліджень включає такий вид опитування як глибинне інтерв'ю. такий метод передбачає обговорення не лише загальних тем, а й попередньо продумане коло питань, яке зачіпає особисті уподобання та емоційні особливості.

Окремо серед методів соціологічного дослідження іміджу виділяють експеримент. Експериментальний метод виконує роль зв'язуючого ланцюжка між теоретичною розробкою іміджеутворюючих стратегій та практикою їх реалізації.

Кожний із видів соціологічного дослідження іміджу має свої особливості. Без проведення соціологічного дослідження та урахування його результатів процес формування іміджу не може бути контрольованим та керованим в кордонах заданих розробником іміджу.

Список використаних джерел

1. Палеха Ю.І. Іміджологія : Навч. посіб. / Ю.І. Палеха. – К.: – Европ. У-т, 2005. – 324 с.
2. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження : навч. пос. / Н.В. Паніна. – 2-ге вид., доп. – Київ : НАУ, 2007. – 320.
3. Почепцов Г.Г. Имиджология : теория и практика: учебник / Г.Г. Почепцов. – К. : Украина, 2011. – 214 с.
4. Чебикін О. Я. Психологічні особливості формування основ професійного іміджу : монографія. / О.Я. Чебикін, О.О. Ковальова. – Одеса : М.П. Черкасов. 2009. – 223 с.
5. Хомуленко Т.Б. Теоретичні та практичні дослідження іміджу / Т.Б. Хомуленко, Ю.Г. Падафет, О.В. Скориніна. – Харків : ВД «Інжек», 2010. – 272с.
6. Ядов В.А. стратегия социологического исследования : описание, объяснение, понимание социальной реальности : учеб. пос. / В.А. Ядов. -5-е изд. – Москва : «Омега – Л», 2011. – 576 с.

*Разицький В.Й., к.і.н., доцент,
Київський національний
торговельно-економічний університет*

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ

Концепція гендеру почала формуватись у другій половині ХХ століття. Сутність самого поняття «гендер» полягає в усвідомленні, розумінні двох начал в людині – жіночого і чоловічого в соціальному вимірі. Іншими словами, гендер – соціальна особливість статі людини, певна соціальна роль у суспільстві. Концепція гендеру передбачає ліквідацію будь яких форм дискримінації за ознакою статі і надання рівних прав і можливостей у всіх сферах, а також втілення в життя гендерної політики, мета якої полягає в наданні рівного соціального статусу чоловікам та жінкам.

На сучасному етапі гуманітарні науки приділяють все більше уваги дослідженню гендерних проблем. Серед українських дослідників слід назвати Т.Мельник, О.Катан, Н.Шевченко, Н.Грицяк, І.Міроненко, О.Кулачек, Л.Шумрикову, С.Павличко, Ю.Ковалевську, О.Кремльову, І.Жеребкіну. Значну увагу дослідженню діяльності органів державної влади в сфері гендерних відносин, а також участі

жінок в роботі органів державної влади приділяють в своїх працях О.Кулачек, Н.Грицяк, Ю.Корольчук. Крім того, було захищено кандидатські і докторські дисертації, присвячені проблемам гендеру аспектів в Україні. Зокрема, варто згадати вчених Черняхівську В.В. «Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід» (Київ, 2017 р.); Стрельник О.О. «Гендерна нерівність а соціальний статус жінки в сучасному українському суспільстві» (Харків, 2013 р.) Марценюк Т.О. «Інститутційні засади регулювання гендерних відносин» (Київ, 2012 р.) та інші. Місцю та ролі жінок в історії України присвячено монографії Н.К.Ковальської, О.І.Козулі, В.Я.Галаган, Л.П.Шумрикової, статті Н.В. Шевченко.

Не менш активно вивченням гендерних проблем займається західна наукова спільнота. Серед відомих вчених слід назвати Д.Мейера, Н.Девіса, П.Норріса та ін. Також серед зарубіжних дослідників, які займаються проблемами фемінізму, слід відзначити С.Вайнгартен та Д.Едмін,

Якщо проаналізувати становище жінок і чоловіків в політичній сфері життя, то одразу кидається в очі диспропорція між двома статями. Так, в парламентах світу жінки складають лише 10%, в складі урядів світу – 6%. Однак, серед жебраків світу жінки становлять 70%. Найкраще становище представниць жіночої статі у Швеції та Норвегії. Наприклад, у Швеції в парламенті частка жіноцтва сягає 40%, жінки очолюють 43% комітетів та комісій. В уряді доля жінок найвища – 50%. Представники Швеції в Європарламенті на 45% жінки [4, с. 54]

Варто зазначити, що в політичному житті України жінок значно менше, ніж у парламентах країн ЄС. А саме, близько 1,2% жінок беруть безпосередню участь у політиці, 16% жінок політика просто дратує, 30% не цікавляться нею, майже 50% слідкують за інформацією про політику [4, с. 56]. Також не багато впливових, відомих жінок можна побачити серед політиків вищого рівня в Україні. Щоправда, більший відсоток жінок бере участь в діяльності політичних партій. Проте, серед керівних структур їх теж не багато. [4]. Все це свідчить про те, що в політичному житті України жінки в цілому не відіграють суттєвої ролі й гендерний дисбаланс залишається.

Вартий уваги той факт, що Україна прагне приєднатися до спільноти розвинених демократичних держав і вже зроблено чимало на цьому шляху. Гендерна політика є одним із важливих напрямів гуманітарної сфери, необхідних для розвитку демократії в країні.

Також слід наголосити, що спеціальна сесія Генеральної асамблеї ООН прийняла рекомендації «Жінки у 2000 році: рівність між

чоловіками та жінками, розвиток та мир у ХХІ столітті» (червень 2000 року). Країни-учасниці, в тому числі Україна, зобов'язались розробити і впровадити Національні програми дій щодо гендерної політики, вжити заходи щодо підвищення статусу жінок у суспільстві [2].

Не дивлячись на ряд постанов та ратифікацію міжнародних документів, аналіз гендерного складу державних службовців в Україні показує, що серед клерків (чиновників нижчого рівня) доля жінок складає 67%, а чоловіків відповідно 33%. На середніх щаблях державної влади (управлінці-менеджери) жінок майже вдвічі менше – 37%, а чоловіків – 63%. На рівні членів парламенту жінок 8%, а чоловіків 92% [1, с. 115]. На рівні обласних рад ситуація хоч і краща, але теж не втішна. Всі ці факти яскраво свідчать про необхідність модернізації державного управління у сфері гендерної рівності в Україні [5, с. 99].

Порівняльний аналіз гендерної діяльності інституцій країн Євросоюзу і України показав необхідність доповнення українського законодавства положеннями, відповідними до стандартів країн з розвинутою демократією. Серйозною проблемою для України на цьому шляху є не сформованість громадської думки щодо гендерного питання. Окрім того, самі жінки мало активні у відстоюванні своїх прав. Досвід розвинутих країн, в яких стала реальністю гендерна демократія, свідчить, що важливим чинником для отримання і утримання досягнутого рівня участі жінок у владі є наявність сильного жіночого руху. Без зусиль громадськості, самих жінок досягти значних успіхів проблематично.

Отже, українське суспільство сьогодні починає лише усвідомлювати гендерний підхід до всіх сфер життя, в тому числі політичної. При цьому гендерні стереотипи продовжують домінувати серед представників політичних партій, органів державної влади і суспільства загалом, згідно із якими жінкам відводиться другорядне місце у соціумі. Таким чином жінки сприймаються скоріш як об'єкт, але не суб'єкт політичної, економічної та інших сфер життя суспільства. Самі ж українські жінки не дуже активні і солідарні в гендерних питаннях, а наявна ситуація вимагає більш рішучих дій з їхньої сторони. Гендерний підхід передбачає і переосмислення методів керівництва з урахуванням гендерних уявлень.

Список використаних джерел

1. Жулковська Т.Є. Вплив статево рольових стереотипів на сприймання особистістю політичних подій // Проблеми політичної психології та

- її роль в становленні громадянина української держави. Матеріали Другої всеукр. наук. конф. 13-14 листоп. 1997 р. – К.: Генеза. 1997. – С. 113-118.
2. Ковенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації / Конвенція, Міжнародний документ. [Електр.ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
 3. Скнар О. Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів // Соціальна психологія. 2004. №3(5). – С. 39-46.
 4. Терлецька І.В. Роль жінок в політичному житті сучасної України // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Соціологія. Філософія. Політологія. Вип. 5. 1999. – С.86-95
 5. Шевченко Н.В. Гендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку гендерних студій в Україні // Український історичний журнал. 2001. – №1. – С. 96-105

Рудницька С.Ю., д.психол.н., доц.,
Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОНЦЕПЦІЯ МІФУ

Динамізм трансформацій сучасних цивілізаційних процесів зумовив активізацію наукових дискусій з проблем розуміння природи соціальності, які, у свою чергу, дали поштовх до радикальної ревізії підстав інтерпретації цієї базової категорії соціально-гуманітарного знання. Неминуче виникла потреба у вивченні культури як специфічної артикуляції соціальності і процесів її відтворення шляхом дискурсивних практик.

У зв'язку з цим величезне значення набули дослідження міфу, який, будучи «точкою зібрання», ядром створення дискурсу як такого, у контексті зазначеної проблеми може розглядатися як інструмент артикуляції соціальності.

Проте, у психологічній науці існують лише поодинокі приклади досліджень сучасного міфотворення, серед яких роботи О.А. Бреусенко-Кузнєцова, Г.В. Куценко-Лади, Д.О. Леонтєва, О.М. Лобока, В.А. Роменця, А.С. Шарова, Ю.М. Швалба, О.В. Яремчук. Методологія психологічної герменевтики (роботи М. Гайдегера, Г.–Г. Гадамера, П. Рікера, М.Л. Смульсон, Н.В. Чепелевої та інших), що дозволяє розглядати відтворення соціокультурного досвіду через взаємодію з текстами культури,

уможлиблює інтерпретацію міфологічних механізмів конструювання і трансляції соціокультурного й особистісного досвіду на основі семіотизації та комунікації [3].

Проведений теоретичний аналіз сучасного стану вивчення феномену міфу уможливив розробку авторської концепції міфотворення, у базисі якої лежить його розуміння як багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття – формування, актуалізації, акумуляції, упорядкування, трансляції міфів і міфоподібних конструктів культурою та їхніх подальших інтерпретацій і реінтерпретацій особистістю, що перманентно функціонує в соціокультурному просторі/часі й сприяє конструюванню як навколишньої реальності, так і внутрішнього світу людини.

Позначені парадигмальні координати дослідження міфу дали можливість трактувати його як найбільш прадавню і стійку форму відтворення соціокультурного досвіду та як механізм регуляції людської поведінки, що є актуальними для будь-якого типу культури [4].

В основі міфологічних форм організації індивідуального і групового досвіду лежить безпосередній, «чуттєво-рефлексивний» (термін В.В. Балановського), споглядальний продуктивний (за Ю.М. Швалбом) спосіб світоосягнення, а специфіка міфу як механізму регуляції поведінки людини, насамперед, полягає в нерозривності парадигмальності поведінки й обґрунтування смислу цієї поведінки, який завжди виходить за рамки індивідуального і навіть соціального досвіду [1].

Представлена концепція уможлиблює розв'язання актуального в межах сучасних соціальних, психологічних, культурологічних, філософських досліджень завдання нейтралізувати суперечності між позиціями реміфологізації і деміфологізації, а також послабити опозицію між прадавньою і сучасною міфологією, відкриває можливість відійти від універсалізації міфологічних феноменів та трактувати сучасні міфи як багаторівневі утворення, що складаються як з архетипічних складових, так і з пізніших «нашарувань», що стало важливим підґрунтям для розв'язання наступного завдання дослідження.

У процесі своєї генези міф зазнає низки трансформацій, зумовлених тим, що в момент «вгасання» міфологічного переживання в культурному просторі семантичні полюси «Свого» й «Іншого» відчужуються і фіксуються в певних знакових формах, поступово

перетворюючись у «семіотично марковану» структурну конфігурацію з яскраво вираженим семантичним ядром і динамічною периферією.

Ми дійшли підсумку, що еволюціонування міфологічних феноменів відбувається за рахунок як трансформацій їхніх рухливих периферичних складових, що детермінує очевидну неоднорідність міфологічного матеріалу, так і мутацій, зумовлених «опрощенням» («вимиванням» цілісності, «захопленням Цілого однією з його частин»), «відпадинням» ритуалу від міфу, «перетворенням» у набір правил (стереотипів), які мають імперативну форму, що, в свою чергу, визначає принципову невідрефлексованість сучасних міфів [2].

Аналіз концепцій становлення і розвитку міфологічної свідомості в історичній ретроспективі (Я.Е. Голосовкера, К. Леві-Стросса, О.Ф. Лосева, Є.М. Мелетинського, О.М. Фрейденберг, М. Еліаде та інших) дозволив виокремити чотири етапи формування і трансформації міфу, що характеризуються різним ступенем усвідомлення і раціоналізації його змісту безпосередньо суб'єктом міфотворення: міфос, ранній міфологічний нарратив, пізній міфологічний нарратив (міфологія) і неоміфологія, вивчення яких, з нашої точки зору, може бути дуже перспективним у комунікативно-семіотичній площині.

Перспективи подальшого дослідження міфу і міфотворення в теоретичній сфері ми пов'язуємо з проблематизацією міфу як культурної передумови соціально-психологічних практик, з вивченням міфологічних механізмів залучення індивідів до функціонування груп, закономірностей впливу процесів міфотворення на становлення групових норм і нормативної поведінки, міфологічної специфіки сучасних масових соціально-психологічних явищ, а також з аналізом міфологічних детермінант і духовних принципів, що становлять основу для конструювання національного дискурсу; у прикладній сфері – з розробкою соціально-психологічних практик і технологій самопроекування особистості в міфологічних координатах, що виступають конститутивними дороговказами смислової орієнтації людини, оволодіння якими може стати важливим життєтворчим ресурсом у процесі становлення зрілої особистості, що підвищує рівень її конкурентоспроможності в сучасному непередбачувано мінливому світі.

Список використаних джерел

1. Гуцол С. Ю. «Сюжет перехода» как мифологическая форма воплощения личностного проекта студенческой молодежи /

- С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Т. II : Психологічна герменевтика, вип. 8. – С. 73–82.
2. Гуцол С. Ю. Трансформація особистісного міфу як засіб розвитку особистості / С. Ю. Гуцол. – К., 2004. – 225 с
 3. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
 4. Чепелева Н. В. Нормативна модель самопроекування особистості / Н. В. Чепелева, С. Ю. Рудницька // Наука і освіта. – 2017. – № 11. – С. 105–113.

Саракун Л.П., к. ф. н.,
Національний університет харчових технологій,
доц. кафедри гуманітарних дисциплін.
Драпогуз В.П., к. ф. н.
Центр гуманітарної освіти НАН України,
доц. кафедри філософії

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ОБРАЗ СВІТУ» В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Термін картина світу ввели до наукового обігу фізики та філософи на початку ХХ століття. Цілісна картина світу – це мета, до якої прагне наука, бо саме ця картина дає змогу об'єднати розмаїття явищ у єдину систему. Відомий австрійський філософ Л. Вітгенштайн у своєму «Логіко-філософському трактаті» (1921) використовує поняття «картина світу» на позначення певної моделі, картини фактів, що відтворює структуру дійсності в цілому або структуру її окремих компонентів [1].

На різних етапах історії питання про природу і сутність світу вирішувалося по-різному. Найголовнішими концепціями про особливості і закономірності розвитку світу є міфологічна, релігійна, наукова і філософська. У формуванні наукової картини світу важливу роль відіграли і філософія, і релігія, і наука. Їх зв'язок проявляється в тому, що вони представляють собою прагнення людини усвідомити, що таке світ, яке місце в ньому займає сама людина. Філософський підхід до побудови картини світу характеризується принциповими

особливостями. В ній, по-перше, розглядається питання про природу і сутність світу і людини з точки зору розкриття граничних засад їхнього буття. По-друге, розглядається і питання про те, яка загальна структура світу (він – єдине ціле чи сукупність окремих, незмінних предметів, явищ, процесів) і в якому стані він знаходиться (у стані спокою чи в стані зміни руху, розвитку).

Історична роль кожної наукової картини світу – створювати певний ескіз, своєрідний гіпотетичний каркас дійсності, який накладає обмеження на характер можливих нових гіпотез для пояснення тих чи інших існуючих явищ. Подібно силовому полю, картина світу спрямовує рух думки на осмислення дійсності. А оскільки кожна картина світу (КС) опирається на попередні досягнення науки, будучи гранично широкою гіпотезою, екстраполяцією знань, то організовуючи дослідження в певному напрямку, вона сприяє здійсненню цілеспрямованої самоперевірки ступеня істинності прийнятої моделі дійсності. В процесі перевірки одні деталі картини світу підтверджуються і переходять в ранг достовірних знань, інші не відповідають дійсності і зникають. Отримана картина за допомогою експериментальних фактів про властивості й закономірності об'єктивного світу домальовується, у деякій мірі, суб'єктом. У картині світу завжди реалізується об'єктивне і суб'єктивне бачення світу як кожної науки, так і кожного науковця. Окрім цього картина світу забарвлюється кожною особистістю в свої «кольори».

Поняття картини світу виражає специфіку відношення людини до світу, взаємодію людини зі світом, найважливіші умови її існування. Поняття «світ» уживається в багатьох значеннях. Це і Всесвіт, природа, космос, Галактики, метagalaktiki, Земля, світ тварин, світ рослин, підводний світ, внутрішній світ людини, макросвіт, мікросвіт, мегасвіт, духовний світ, матеріальний світ тощо. Наповнення світоглядної категорії «світ» конкретним змістом нерозривно пов'язане з процесом становлення людини, з розширенням і поглибленням її можливостей освоювати світ свого буття.

Філософи визначають структуру, типи, функції, основні характеристики наукової картини. Структура наукової картини світу передбачає фундаментальні припущення й окремі теоретичні моделі, що постійно добудовуються. Окремі наукові моделі існують для збереження центрального ядра знань і фундаментальних гіпотез. У випадку зіткнення чинної картини світу з новими науковими фактами ці моделі можуть змінюватися або адаптуватися до них.

Наукова картина світу (НКС) репрезентує раціональну модель пізнання світу, за допомогою якої інтегруються і систематизуються конкретні знання, отримані в різних галузях наукового пошуку. Тобто, НКС формується шляхом з'єднання у процесі розвитку науки окремих явищ у ціле, що дає єдину картину Всесвіту й утворює універсальне наукове знання. Вона є результатом узгодженості цих знань й організації їх у нову цілісність (систему). Окрім системності, виокремлюють інші ознаки наукової картини світу: змінюваність, зумовлену постійним розвитком науки, та універсальність, оскільки наукові знання об'єктивні.

Досліджуючи наукову картину світу, вчені виокремлюють різні її типи залежно від рівнів систематизації або від об'єкта пізнання. Оскільки існують різні рівні систематизації наукового знання, дослідники виокремлюють такі основні типи наукової картини світу: 1) загальнонаукову як узагальнювальне уявлення про Всесвіт, живу природу, суспільство й людину; 2) природничо-наукову й соціально-наукову, як уявлення про суспільство і природу, що узагальнює досягнення соціально-гуманітарних та природничих наук; 3) спеціально наукову – уявлення про предмети окремих наук. За основу іншої класифікації наукової картини світу обрано об'єкт пізнання (природу, техніку, суспільство, людину), й відповідно виокремлено її типи: природничо-наукову, технічно-наукову, суспільно-наукову, гуманітарно-наукову.

Наукова картина світу не лише поєднує й систематизує знання різних наукових галузей, вона виконує й інші функції. Наукова картина світу – це дослідницька програма, яка визначає стратегію наукового пізнання, а також забезпечує об'єктивацію наукових знань – їх віднесення до досліджуваного об'єкта. Наукова картина світу, будучи синтетичною формою теоретичного знання, репрезентована різними науковими дисциплінами в конкретний соціокультурний період їхнього розвитку. Її призначення – створювати образ, аксіологічно забарвлену теоретичну модель об'єктивної дійсності, що накладає, з одного боку, певні обмеження на можливості створення нових гіпотез, а, з іншого – допомагає розвивати предметну сферу науки.

Картина світу – це спосіб бачення світу як цілого, включаючи й людину в ньому. Необхідність розробки картини світу пов'язана з прагненням мати цілісне уявлення про світ, подолати наслідки диференціації філософії, науки і релігії. З цієї точки зору світ філософії, світ науки і світ релігії виступають відповідно як філософська, наукова

і релігійна картини світу. У своїй єдності вони утворюють цілісну картину світу.

Отже, наукова картина світу є відображенням того, як світ побудований і як він змінюється і розвивається. Вона являється надзвичайно складним синтезом знань, цілісним образом світу, що постає завдяки досягненням різних наук (природничих, математичних, технічних, соціально-гуманітарних). У своїй сукупності їх фундаментальні положення дають уявлення про світ і слугують фундаментом побудови наукової картини світу.

Література:

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. / Пер. Євгена Поповича. – Київ: Основи. – 1995.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. – М.; Изд. АСТ, 2003.

Синяков С.В., д. ф. н., профессор,
профессор кафедры философии
Национального транспортного университета

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛЮДЕЙ

В теории и методологии экономики, прослеживается мысль, согласно которой изучение экономических явлений должно осуществляться в более широком научном контексте. Однако, реализовать такой подход сложно, оставаясь на позициях традиционных представлений о природе экономических феноменов. Выходом из сложившейся ситуации может быть построение другой экономической онтологии, гносеологии и логики, конструирование иной системы интерпретаций и оценок, учитывающих идею культурной детерминации экономического поведения. Сказанное выше требует расширения представлений об изучаемой реальности в экономической науке за счет включения ее в более широкую область культуры, образа и стиля мышления, особенностей мировосприятия, привычек, традиций, уверенности в правдивости, лживости или несправедливости экономических действий. Экономическая среда включает в себя мыслящих и действующих людей, а также значительное количество ценностей, целей и норм поведения.

Экономическое поведение людей всегда обусловлено рядом социокультурных факторов, главными из которых являются психологические, политические, социологические, религиозные, мировоззренческие, идеологические и др. Поэтому можно попытаться объяснить экономическую активность людей воздействием не только экономических, но и внеэкономических причин, культурных ценностей. Однако сами эти причины порождаются и обуславливаются социокультурной средой и, одновременно, помогают понять, осмыслить и преобразовать ее. Современная рыночная экономика представляет собой связь взаимодействующих индивидов, преследующих свои индивидуальные цели, причем эта связь опосредует каждое индивидуальное целеустремление со всеми другими индивидами и таким образом обеспечивает свободу как возможность действия в соответствии с самостоятельно поставленными целями. Отсюда следует обратить внимание на изучение ценностей, идеологий, правил, предпочтений и критериев хозяйствующих субъектов. Чаще всего люди трудятся за деньги, кроме тех случаев, когда их привлекает какая-либо цель сама по себе, например, научный поиск или любознательность, а также - в случае необходимости. Экономическая деятельность помимо материальных, финансовых факторов мотивируется ценностями и нормами. Вопрос о роли культурных ценностей в детерминации экономических действий ставился, обсуждался и решался в работах выдающихся европейских ученых XIX – XX вв. (В.Зомбарт, М.Вебер, С.Булгаков, П.Сорокин, П.Козловский и др.). Системы ценностей общества можно разделить на определенные категории: моральные, этические, политические, эстетические, религиозные. Каждая система ценностей может быть соединена с различными идеологическими представлениями. Они конкурируют друг с другом, стремясь подчинить себе определенную социальную группу. Ценности находят свое продолжение в правилах, поведении, нормах. Сами люди принимают ценности, а это значит, что они признают вытекающие из них нормы. В контексте задач предложенной темы специального рассмотрения требует вопрос о соотношении культуры и экономики в целом. Его следует конкретизировать следующим образом: выводимы ли стереотипы экономического поведения из культуры народа? Создаются ли производственные отношения культурой? Культура определяет экономическое сознание, а через него - экономическое поведение или наоборот? Анализируя влияние ценностей, нравственных идеалов, духовных ориентаций на экономическую деятельность, нельзя сделать

однозначные выводы в отношении культурной детерминации экономических преобразований. Необходимо признать широкий плюрализм подходов к изучению этой проблемы. Любой экономический субъект является продуктом конкретной социокультурной среды, имеет массу особенностей, принадлежит к определенной этнической, национальной или реферативной группе, придерживающейся определенной системы ценностей, идеалов и норм, моральных и стилевых принципов. Такой человек многое меняет в привычных финансовых и экономических отношениях, влияет на функционирование институтов хозяйства и общества. Последствиями его решений могут быть финансовые спекуляции и биржевые крахи международных игроков, создание у них неверных представлений о стабильности или нестабильности денежной и экономической системы. В экономике, как известно, есть не только закономерность и упорядоченность, но есть случайность и хаос. Экономика при этом, если ею занимаются свободные и активные люди и государство не препятствует их деловой активности, способна вести себя как самоорганизующаяся система [1,42]. В современных цивилизациях и экономиках мира идеологические и мировоззренческие, ценности очень разнообразны. Некоторые из них восприняты и разделяются целыми социальными группами; другие, напротив - узким кругом индивидов. Разнообразие и относительная автономия мировоззренческих взглядов - достаточно давний факт в истории общества. Каждая система хозяйственных ценностей может быть соединена с разными идеологическими представлениями. Эти различия могут существовать одновременно в едином экономическом пространстве или возникнуть в определенной исторической последовательности, Они конкурируют друг с другом, стремясь подчинить себе определенную экономическую группу: так возникают конфликты экономических ценностей - капитализм и коллективизм, рыночные и антирыночные ценности и т.д. Между ними возможны конкуренция, противостояние и конфликты, а моральные, этические религиозные идеи могут противоречить экономическим правилам и принципам. Подчеркивая проективную сущность идей в экономическом сознании, следует выяснить, каким образом такая их черта как целеполагание способствует решению хозяйственных задач? Экономическая наука – это способ видения тех же явлений, которые рассматриваются и исследуются другими общественными и социально-гуманитарными науками, поэтому альтернативный подход к анализу экономических феноменов представляется востребованным

и эффективным. Экономическая теория способна проникать в сущность и видеть малое и большое в том случае, когда она обращается к глубинным общественным структурам для обоснования собственно экономических процессов. Альтернативные формы знаний пока не имеют строго очерченного предмета, конкретной методологии исследования и не всегда опираются на прежние научные традиции, но свершилось главное - размежевание со старой системой знаний, что с необходимостью вызывает генерацию новых идей в науке, ведет к острым дискуссиям среди ученых - представителей разных областей знаний. Зафиксировать происходящие перемены - первый шаг в развитии нового экономического знания. Процесс философской рефлексии уже развернулся в экономических науках: идет переосмысление алгоритма трансформации как финансовой и экономической систем, так и самого современного общества. Плюрализм в экономических исследованиях и методологии науки гораздо выгоднее, плодотворнее и совершеннее монизма. Это шаг вперед по сравнению с тем, что было раньше. Он повышает уровень научной культуры и эффективность теоретических исследований. Дополняя теоретико-экономическое исследование социологическим, историческим и культурологическим подходами, следует учитывать факт изменения, обновления, а также выдвижения новых ценностей.

Список использованных источников

1. Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution / World Economic Forum, 2016 - 2017. – 184 С.

*Слюцинський Б.В., д.соц.н., професор,
Маріупольський державний університет*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА СИСТЕМИ В ПЕРІОД СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Історія людства налічує 35–40 тис. років. У кожний історичний період суспільство знаходилося на певному етапі розвитку, який створював відповідний соціокультурний рівень, що так чи інакше впливав на комунікацію у суспільстві. Соціокультурний рівень визначається соціальним простором і рівнем розвитку культури у даний історичний час.

Під соціальним простором розуміли «...сукупність точок на уявному континуумі, який має завдане число осей виміру (координат), котрі описують структуру суспільства. Точки у соціальному просторі називають статусами» [1, с. 183]. До соціального простору відноситься етнонаціональний склад, адже кожен етнос – носій своєї культури. Між статусами відбуваються постійні інформаційні зв'язки (комунікації). Саме ці комунікативні зв'язки і створюють певну систему, за допомогою якої розвивається суспільство.

Над проблемою «соціального простору» працювали такі відомі зарубіжні вчені як Т. Гоббс, Ф. Ратцель, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, Р. Парк, П. Сорокін та ін. Ця тема залишається актуальною і сьогодні, адже певний історичний період створює певні умови для тих чи інших суспільних явищ. Як вважав П. Сорокін: «Соціальний простір – багатомірний, оскільки існує більше трьох варіантів групування людей за соціальними ознаками, які не співпадають один з одним (за належністю до держави, національності, професії, економічного статусу, політичних партій, а також за походженням, статтю, віком тощо). Осі диференціації населення за кожною із цих груп специфічні, sui generis і не співпадають одна з одною» [2, с. 83]. Таким чином, ми отримуємо три різноякісні осі координат: соціальну стратифікацію, соціальний склад населення і соціальні інститути. Але потрібно зазначити, що суспільство завжди створювало відповідні типи культури, яким були притаманні певні культурні цінності. Навіть примітивним суспільствам була властива певна культура. Вона накладала відбиток і на комунікацію у суспільстві. Про це свідчать предмети мистецтва. Напр., відомі скарбниці палеолітичного живопису – печера Ласко в південно-західній Франції, Альтамірська печера на півночі Іспанії та ін. Тобто, соціальний простір створює фундаментальні умови для комунікації людей. Але, якщо соціальний простір – фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві, то культура – сукупність засобів, якими інституалізуються різні види людської діяльності. Отже, можна стверджувати, що комунікація існує завжди у певному соціокультурному просторі, але вона завжди різна, як і різний соціокультурний простір.

Кожному поколінню відведено певний історичний час і передано йому певну культуру від попередніх поколінь, яку воно намагається пристосувати до відповідного «нового» часу. Соціокультурний простір – це культура, отримана від попередніх поколінь і пристосована до сучасної культури. В історичному часі соціокультурний простір трансформується, відбувається певна соціокультурна еволюція –

процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зсувів у сукупності доступної культурної інформації.

Соціокультурна еволюція відбувається на двох рівнях: індивідуальних суспільств і «світової системи суспільств» у якості частини процесу між суспільного відбору. Теоретики вважають, що символи виконують роль (передачу інформації) в соціокультурних системах і соціокультурній еволюції, аналогічну генам і природному відбору у біологічних системах і біологічній еволюції, бо в обох випадках очевидні безперервність та зміни, відхилення та зникнення, оновлення та відбір. Між ними існують певні відмінності:

– якщо біологічна еволюція характеризується безперервною диференціацією і диверсифікацією (подібно до розгалуження дерева), для соціокультурної еволюції

характерне об'єднання чи зникнення суспільств;

– в біологічній еволюції прості види не зникають, зате в соціокультурній такі тенденції стрічаються;

– в соціокультурній еволюції спадковість передбачає передачу від покоління до покоління збережену корисну поведінку, а в біологічній такі набуті характеристики не передаються; звідси, у порівнянні з останньою перша має більший потенціал за умов раціонального управління.

Таким чином, можна стверджувати, що соціокультурний простір постійно міняється, а отже, і змінюється комунікація.

На соціокультурний простір впливає історичний період, а в ньому: можливість вільного висловлювання своєї думки, задоволення рівнем суспільного життя, успадкована культура тощо. Звичайно, можна розглядати особливості комунікації, напр., в часи доіндустріального суспільства, індустріального чи постіндустріального, коли одна стадія приходить на зміну іншій, міняються технології, спосіб виробництва, форма власності, соціальні інститути, політичний режим, культура, спосіб життя, численність населення, соціальна структура суспільства. Можна розглядати комунікацію у відповідності до концепції домодерністського, модерністського і постмодерністського стану (С. Крук, С. Леш), до економічного і постеконічного суспільств (В. Іноземцев), а також «першої», «другої» і «третьої» хвилі цивілізації (О. Тоффлер) тощо. Ми ж спробуємо розглянути комунікацію у новій сучасній соціокультурній реальності України.

Сьогодні наше суспільство перебуває на етапі перелому соціокультурної трансформації і модернізації, зміни типу своєї

організації та існування і умовно є посттоталітарним суспільством. Зараз формується нова культурна реальність, що характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів задоволення. Це стало результатом з одного боку – соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками, а з другого – теперішній перехідний період є продовженням модернізації, але в нових умовах капіталізації і ринкових відносин. Процес цього періоду модернізації проходить суперечливо, тому що відродження етнічних традицій в нових умовах набуває модернізаторських рис. Відбувається складне за змістом зіткнення «традиційного» і «модернізаторського», в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації.

Основними рисами соціокультурної модернізації є: диференціація, урбанізація, освіченість, розвиненість засобів масової комунікації, динамічність, новаційність, спеціалізованість, лібералізація, індивідуалізація, досить активна самосвідомість громадян. Але, як стверджує російський соціолог Л. Іонін «У перехідний період відбувається культурний розрив, втрата традиційних опор, перехід від моностилічної (соціалістичної) до полістилістичної культури, основними категоріями якої є: деієрархізація, деканонізація, невпорядкованість, детоталізація, ускладненість, негативність тощо. Формуються нові культурні моделі» [3, с. 87]. Сьогодні змінюється «стиль» суспільного життя. Другу половину ХХ ст. справедливо називають «століттям уніфікації» [4, с. 261]. Коріння цієї проблеми пов'язані з процесами урбанізації, стандартизації життя, превалюванням поведінкових стереотипів. На тлі цього розвинулась так звана «масова культура» – масова культура у «масовому суспільстві» [5, с. 93–98], де відбувається зближення, «усереднення», інтернаціоналізація типів матеріального і культурного споживання соціальної інформації. Але людина сприймає культуру (в тому числі і масову) у залежності від рівня «власної культури». Власна культура сприяє адаптації іншої культури та можливості її використання чи спотворення.

Українське суспільство по-своєму «адаптувало» «здобутки» світової масової культури. По суті, соціокультурні запити українського суспільства початку 90-х, коли значна частина українців прагнула позбутися тягара нав'язаних радянською системою цінностей, сприяли активному сприйняттю цих «здобутків», копіюванню їх. Жорстка соціалістична модернізація неотрадиціоністського типу, поєднання

рис сучасного і архаїчного суспільства ускладнює модернізаційний процес, посилює протистояння в культурі різних соціальних сил, ускладнює вектор руху національної культури у вимірах сучасних перспектив, у руслі новітніх здобутків світової культури. В Україні намічається створення пост традиційного соціокультурного простору, в якому модернізація відбувається під знаком традиційних символів. Але в нашому суспільстві поєднується «общинно-подібна» психологія з урбанізмом і технічним поступом, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне з деякою відносною незалежністю культури. Все це і створює певні комунікативні особливості. В Україні сьогодні починають окреслюватись важливі риси нової соціокультурної реальності, а саме:

- поступова зміна характеру відносин між людьми і стилю їхніх взаємин разом із зміною виробничих відносин;
- зміна соціальної орієнтації та ідеалів, подолання заідеологізованості культури, новий соціальний вибір;
- переоцінка цінностей і формування нової ієрархії;
- особистісний акцент на всьому полі соціуму й культури (людський фактор);
- зростання ступеню свободи, багатоманітність і строкатість напрямів духовного життя як однієї з умов поновлення іманентного самодостатнього розвитку культури;
- зняття «жорсткого» ієрархічного управління культурою суспільства і зростання самодостатності розвитку культури в регіонах;
- формування нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею;
- поява недержавного сектора;
- формування нових соціально-культурних потреб, шкали і критеріїв оцінки явищ культури і мистецтва, нових смаків і вподобань, поява нових елементів способу життя;
- утворення нових відносин між учасниками суспільного життя;
- зміна статусу, а відповідно ролі та функцій національної культури, яка стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, розвитку його державності;
- відкритість культури, посилення впливу західної (американської) культури, модернізація сфери культури;
- зміна суспільного статусу релігії, охоплення нею багатьох верств населення і посилення клерикалізму в деяких із них, зростання релігійного впливу на мораль суспільства, а також на зменшення якщо не збільшення інтересу до містики, парапсихології, астрології,

нетрадиційних форм релігії та ін., що породжує істотні зміни в суспільній свідомості, створює нові вектори буття людини в суспільстві. Отже, сучасний соціокультурний простір трансформувалася, відбувалася певна соціокультурна модернізація.

Список використаних джерел

1. Кравченко А. И. Социология : общий курс / А. И. Кравченко. – М. : Логос, 2000. – С. 183.
2. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П. Сорокин // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М. : Политиздат, 1992. – С. 83.
3. Ионин Л. Социология культуры / Л. Ионин. – М. : Логос, 1996. – С. 87.
4. Ерасов Б. С. Социальная культурология : пособие [для студентов высших учеб. заведений] / Б. С. Ерасов. – 2-е изд. – М. : Аспект Пресс, 1997. – С. 261.
5. Старовойтова Н. Масова культура у системі міжетнічних культурних взаємин / Н. Старовойтова // Розбудова держави. – 1998. – № 34. – С. 93–98.

Фурман А.В., д. психол.н., професор,
Тернопільський національний економічний університет
Біскуп В. С., к.соціол.н., доцент,
Тернопільський національний економічний університет

ЛАТЕНТНІ ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ОСВІТИ

Соціальний інститут освіти, поряд з іншими регуляторами суспільного життя – економічними, політичними, сімейними – відіграє дедалі більшу роль у підвищенні доброту населення, здійснює свій внесок у прогрес соціуму. Організована науково-дослідницька діяльність додає щороку у скарбницю людства все більше раціональних знань, удосконалюючи технології, способи і засоби їх добування.

Якщо освіта як соціальний інститут неповною мірою виконує свої функції як транслятора передачі знань, це викликає ланцюгову реакцію, відтягуючи на себе розвиток інших соціальних інститутів. Відомо, що знання у сучасному світі стрімко втрачають свою

актуальність через так званий ефект напіврозпаду знань. Суть його полягає у тому, що деякі дані, скажімо, в інформаційних технологіях, правових дисциплінах, настільки швидко змінюються, що їх цінність у короткій часовій перспективі стає неактуальною. Важливою складовою знання є його подвійність, висувається теза про існування двох типів знання: явного – вираженого у поняттях, судженнях, теоріях та інших формах раціонального мислення і неявного – того досвіду, який не піддається повній рефлексії і саморефлексії. Відтак у науковий обіг введено концепт видимого і невидимого освітнього простору, з яких перший презентує життєактивність національної освіти та народної педагогіки у їх структурно-діловому, предметно-змістовому наповненні, а другий – спрямовує та змістовно збагачує психокультурний розвиток особистості упродовж її життя, спричиняючи той чи інший формат поведінки, діяльності, вчинків [1, т. 31-32].

Знання продукуються унормовано, що забезпечує їхню вірогідність, а передача знань відбувається у відповідно сконструйованих для цієї мети соціальних інститутів. Відтак важливою специфікою інституту освіти є ті ефекти та відлуння, прояв яких часто прихований. Якщо явною й очевидною функцією освіти є трансляція й передача знань, соціалізація підростаючого покоління, підготовка молоді до трудової діяльності, то її латентні прояви є не менш дієвими механізмами у системі відтворення, структурування та економічної диференціації суспільства. Однією з неявних функцій вищої школи є селекція, відбір найбільш обдарованої частини молоді до виконання складно спеціалізованих фахових завдань, а відтак ранжування членів суспільства за їхніми здібностями та сферами докладання своїх зусиль. Інший латентний прояв інституту освіти полягає у нерівному доступі до можливості отримати знання через брак коштів, або ж через відсутність якісних закладів освіти, закінчення яких визначає конкурентоздатність випускників на ринку праці.

У другій половині ХХ ст. економісти звернули увагу на специфіку сприйняття роботодавцями випускників ЗВО та рішення перших надавати перевагу при працевлаштуванні випускників конкретного освітнього закладу, так і других – затратити свої зусилля на здобуття більш вищого освітнього рівня. Кроки, які здійснюють об'єкти отримання освітніх послуг, не завжди пов'язані з намірами отримати відповідні знання й кваліфікацію. Головною метою більшості слухачів, як зазначають дослідники, є отримання документа про освіту. Це пояснюється двома причинами: по-перше, наявність

документа про освіту певного рівня є необхідною формальною вимогою в багатьох організаціях; по-друге, претендентам на ринку праці потрібно мати можливість подати сигнал роботодавцям про свої якості [2, с. 609].

Американський економіст, Нобелівський лауреат з економіки М. Спенс в межах своєї теорії ринкових сигналів висунув оригінальне твердження, що здобута освіта, отриманий диплом є тими сигналами для роботодавців, які повідомляють їм певну інформацію про претендента на посаду [3]. Селекція відбувається на основі даних про потенційного працівника, а саме престижу освітнього закладу, який він закінчив, кількість років навчання. Хоча компетентність двох випускників одного ЗВО може варіюватися, дипломовані претенденти мають вищі шанси знайти роботу порівняно з гарним спеціалістом без відповідного підтвердження [4, с. 27].

Натомість ЗВО можна розглядати як систему зі своїми внутрішніми академічними правилами, особливостями освітньої діяльності, процедурами зарахування на навчання. Проводжуючи освітню діяльність, заклади вищої освіти намагаються досягнути певної спільної мети – якісно продукувати нові знання й відповідним чином забезпечувати їхню передачу здобувачам освіти. Незважаючи на цю спільну, прозору функцію інституту освіти, у світовому рейтингу кожен ЗВО займає свою позицію, тим самим сигналізуючи роботодавцям про якість освітніх послуг у них, і, відповідно, рівень підготовки випускників. Отже, рейтингування університетів є створенням своєрідного сигналу, який орієнтує увагу роботодавця обрати випускника конкретного навчального закладу.

Варто зазначити ще декілька латентних проявів соціального інституту освіти. Маніпулятивний виявляється у тому, що пропаганда може здійснюватись таємно, наприклад, принизлива дезінформація про історію певних груп або чужих країн може заохочуватися або толеруватися в системі освіти [5, с. 24]. Квазіідеологічна спрямована на виробництво чи популяризацію хибних ідей, філософських концепцій чи наукових парадигм, які відображають дійсність в інтересах певних соціальних груп. Конфліктогенний, який породжує суперечності між носіями різних системи знань, викликає дезінтеграційні процеси у суспільстві.

Зважаючи, що кожен соціальний інститут тісно пов'язаний з іншими, він відображає усі негаразди, якими пронизаний весь суспільний організм. Натомість саме інститут освіти є тією ланкою, яка системно пов'язує між собою конкретних членів суспільства з

іншими соціальними інститутами, озброюючи їх необхідними знаннями та світобаченням. Аналіз латентних функцій інституту освіти уможливило своєчасну корекцію деструктивних практик, які супроводжують соціалізацію людини у мінливому соціумі.

Список використаних джерел

1. Фурман А.В., Шандрук С.К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: [монографія] /Анатолій Васильович Фурман, Сергій Костянтинович Шандрук. – Тернопіль:ТНЕУ, 2014. 272
2. Тагаров Б.Ж. Поведение субъектов рынка образования в условиях асимметричной информации // Креативная экономика. – 2018. – Том 12. – № 5. – С. 607-618.
3. Spence M. Job market signalling // Quarterly Journal of Economics, vol. 87 n.3, 1973, pp. 355–374.
4. Маслов А.О. Теорія інформаційних сигналів М. Спенса в контексті теорії інформаційної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №4(130). – С. 21-32.
5. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько – української війни // Теле- та радіожурналістика. – 2018. – Випуск 17. – С. 22–51.

*Шенетяк О.М., д.ф.н., доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ПОЛІТИЧНА ТЕОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Категорія політичної філософії завжди займала чільне місце в європейській політично-філософській думці. Її корені сягають римського права, в якому вона сформувалась та розвинулась. Серед перших мислителів і правників, у творчому доробку яких присутня категорія політичної теології, необхідно назвати Марка Терентія Варрона, який розмежовував три типи теології: *theologia civilis*, тобто такі форми культу, які уряд визначав офіційними і обов'язковими для всіх громадян Риму, *theologia mythica*, до якої належить народна релігійність, тобто будь-які форми релігійного культу, які не належать до обов'язкових, але й не є забороненими законами Риму, та *theologia naturalis*, до якої належали напрацювання релігійної філософії, тобто осмислення Бога засобами людського розуму. Варронове поняття

«theologia civilis» було перекладене німецькою як «Politische Theologie» (політична теологія), і саме під цією назвою вона стала відомою.

В Середньовіччі політичною теологією називали моделі співіснування і співпраці Церкви і держави. Християнська Європа виробила дві моделі такої співпраці. Одна з них запанувала у Візантійській імперії, а згодом перейшла на всі країни Східної Європи, де більшість здобули Церкви візантійської традиції. Цю модель прийнято називати «симфонією Церкви і держави». На переконання історика Михаїла Поснова, вона була «ембріональним періодом в зародженні і первісному розвитку відносин між релігією (Церквою) і державою, що складались у християнстві» [3, с.151]. В основі цієї моделі, лежало переконання, що Церква і держава – це душа і тіло суспільства. Відповідно, Церква повинна дбати про все, що належить до царини духа, а держава – про матеріальні блага. Іншими словами, Церква повинна молитися за державу, а держава забезпечувати матеріальні аспекти життя Церкви. Саме таке розуміння вклав у модель «симфонії Церкви і держави» її фундатор, візантійський імператор Юстиніан, який у шостій новелі Номоканону писав: «Величні блага, даровані людям вищою благістю Божою, є священство і царство, з яких перше турбується про божественні справи, а друге керує і турбується про людські справи, а обидва, виходячи з одного і того ж джерела, складають прикрасу людського життя. Тому ніщо не лежить так на серці царів, як честь священнослужителів, які зі своєї сторони служать їм, молячись безперестанку за них Богові. І, якщо священство буде у всьому добре і вгідливе Богові, а державна влада буде по правді керувати довіреною їй державою, то буде повна згода між ними у всьому, що служить на користь і добро людського роду. Тому ми прикладаємо великі старання до охорони істинних догматів Божих і честі священства, надіючись отримати через це великі блага від Бога і міцно тримати ті, які маємо» [4, с.681]. Ця ж думка відобразилась у збірці церковних канонів Епанагога: «Світська влада і священство відносяться між собою, як тіло і душа, необхідні для державного ладу так само, як тіло і душа у живій людині. У зв'язку і згоді їх полягає добро держави» [4, с.683]. Так, «у Візантії і були випрацювані основні принципи церковно-державних відносин, зафіксовані в канонах і державних законах імперії, відображені у святоотцівських писаннях. У своїй повноті ці принципи отримали назву симфонії Церкви і держави» [5, с.418].

В Західній Європі домінуючою стала зовсім інша модель, яка отримала назву «теорія двох мечів» (*doctrina de duo gladii*), основу якої заклав Папа Геласій I, а розвинув Папа Григорій VII. Найбільш розгорнутий виклад цієї моделі виклав Папа Боніфацій VIII у буллі «*Unam sanctam*» 1302 року. Ця модель ґрунтується на переконанні, що Христос передав Папі два мечі – світський і духовний. Духовний меч Папа залишив собі, а світський передав монархам. Саме цим обґрунтовувалась необхідність церковної коронації при вступі на трон. Ці значення середньовічні поняття політичної теології залишались незмінними впродовж багатьох століть.

XX століття принесло зі собою кардинальні політичні, соціальні та економічні зміни. Саме в умовах цих багатогранних трансформацій знову залунало поняття політичної теології, однак у зовсім новому значенні. Фундатором нової теорії політичної теології став німецький правник і філософ Карл Шмітт (1888-1985), погляди якого після Другої Світової війни стали об'єктом нищівної критики. Переконавання Шмітта формувались в умовах суспільно-політичного хаосу Ваймарської республіки та економічної кризи, спричиненої поразкою Німеччини у Першій Світовій. Причиною проблем, які переживав німецький народ у першій половині XX століття Шмітт вважав слабкість влади. Досі жорсткі форми управління, втілювані кайзерами династії Гогенцоллерн та видатними політиками, на кшталт Отто фон Бісмарка, забезпечували порядок і стабільність у державі. Оскільки політичний хаос увійшов у дійсність німецького народу одночасно з республіканською формою управління та демократичними інститутами, Шмітт їх ототожнив. Будучи невдоволеним актуальними для його часу проблемами державного управління, він виразив критику в адрес всього демократичного ладу [1, с.71].

Як юрист та політичний філософ, Шмітт прагнув обґрунтувати необхідність радикальних дій зі сторони президента імперії Пауля фон Гінденбурга. Основою міркувань Шмітта стала стаття 48 Німецької Конституції, в якій сказано: «Якщо якась область не виконує обов'язків, покладених на неї Конституцією або імперськими законами, то президент імперії може примусити її до цього за допомогою збройних сил. Якщо в межах Німецької імперії серйозно порушуються громадська безпека і порядок, або коли наявна серйозна небезпека такого порушення, то президент імперії може здійснювати заходи, необхідні для відновлення громадської безпеки і порядку, у випадку необхідності за допомогою збройних сил». Основуючись на сказаному у Конституції, Шмітт стверджував, що права глави держави

повинні прирівнюватись до прав Бога. Бог не порушує законів природи за нормальних обставин, але, коли ситуація стає критичною, Бог чинить чудо, яке Шмітт трактував як екстраординарне втручання в природний стан речей. Роль глави держави, на переконання Шмітта, є унікальною саме тому, що він не тільки має право, а й зобов'язаний застосувати екстраординарні дії для вирішення критичної ситуації. Позиція Шмітта схилила його на сторону націонал-соціалізму, який презентував себе, як сильна влада, спроможна вийти поза межі діючого законодавства, заради встановлення ладу та народного щастя. Порушення закону та зосередження у одних руках повноти влади, як і посягання на «привілей Бога», ознаменувалися ріками пролитої крові та сліз, залишаючись неймовірно промовистим уроком історії.

Отже, поняття політичної теології зародилось у Стародавньому Римі як категорія, що окреслювала обов'язковий релігійний культ громадян Риму. В Середньовіччі цей термін означав моделі відносин Церкви і держави, а у XX столітті став назвою філософсько-правничої теорії Шмітта, яка відстоювала право глави держави на екстраординарні дії, якщо вони є необхідними для народного блага.

Список використаних джерел

1. Salter G.M. Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth. / M.G. Salter. – New York: Routledge, 2012. – 301 S.
2. Schmitt C. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty. / [Translated by Georg Schwab]. – Cambridge (USA), London: MIT Press, 1985. – 70 p.
3. Поснов М.Э. История Христианской Церкви (до разделения Церквей в 1054 г.). / М.Э. Поснов. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1964. – 567 с.
4. Правила Православной Церкви с толкованием Никодима, епископа Далматинско-Истрийского. Т. 1. – Москва: Свято-Троицкая Лавра, 1996. – 649 с.
5. Цыпин В. Церковное право: Курс лекций. / В. Цыпин. – Москва: Круглый стол по религиозному образованию в Рус. Правосл. Церкви, 1994. – 821 с.

Шенетяк О.Т., к.ф.н.,
Київський національний
торговельно-економічний університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦЯ У ВЧЕННІ ІВАНА ОРТИНСЬКОГО

Мабуть не має в світі народу, який би не цікавився своєю національно-культурною спадщиною, окреслюючи свою ідентичність як острівець духовного надбання прародичів та визначення свого місця серед океану народів та культур. Український народ впродовж віків намагався вималювати багатогранну картину своєї самобутності, відкидаючи сусідські зазіхання на його долю та незалежність. Навіть у наші часи українці невинно працюють над своєю національно-культурною ідентичністю, оскільки сучасні виклики, з яким зіштовхнувся наш народ, потребують невинної роботи над відокремленням від "руського мира", війні на Сході України. Визначення своєї ідентичності допомагає у плануванні пріоритетів розвитку та напрямку руху в майбутньому.

Впродовж століть науковці та громадські діячі намагалися окреслити національно-культурні орієнтири народу для кращого розуміння його історії та сьогодення. Саме такою постаттю був Іван Ортинський, визначний український богослов-релігієзнавець ХХ ст., який своєю невтомною працею працював на благо українського народу. Оскільки постать Івана Ортинського сучасному науковому товариству мало відома, вважаємо за потрібне зупинитись на його короткій біографічній довідці, щоб краще зрозуміти глибокий зміст його філософського вчення про національно-культурну ідентичність українського народу.

Іван Ортинський народився 20 січня 1922 року в помісті Рогорче в Західній Україні. В 17 років, переїхав на навчання до Італії, де вступив до монастиря салезіан та вивчав філософію в м. Фольїццо. Завдяки знанням мов, в 1946-му році його було призначено гідом в катакомбах Св. Каліста, котрі були віддані під опіку отців-салезіан. Згодом вивчав богослов'я в Папському університеті Урбаніанум, одночасно викладав при Папській Українській семінарії в Римі. Священічі свячення отримав у 1968 р, а в 1972 р. о. Іван Ортинський здобуває ступінь доктор богослов'я.

З 1973 р. о. д-р. Іван Ортинський працював у Німеччині. Він зробив суттєвий внесок в розбудову української греко-католицької Церкви в Німеччині. З 1973-го по 1980-ий о. Іван душпастирював для своїх українських співбратів в Інгольштадті, в Мюнхені, Розенгаймі та в містечку Вестерндорф. З 1980-го по 1983-ій роки був задіяний як духівник в монастирі Шледорф (Schlehdorf), а з 1983-го по 2003-ій

душпастирював в українській греко-католицькій громаді в Рауенберг-Ротенберг.

Його діяльність в Німеччині відзначалась старанною душпастирською працею в українських громадах, душпастирською допомогою при німецьких громадах, а також видавництвом різноманітної духовної літератури для українців Німеччини та особливо України.

У зв'язку з хворобою серця, Іван Ортинський на 81 році життя залишив свою душпастирську працю та оселився в монастирі Енсдорф, перетерпівши численні операції. Помер о. Іван 20 травня 2012 року на 90-му році життя в німецькому містечку Енсдорфі.

Справою серця для богослова було надавати посильну допомогу християнам в Україні. Іван Ортинський є автором понад 100 книжок та творів, які він написав та видрукував спеціально для українців на Батьківщині. Таким чином, він вкладав свою лепту, щоб у важких часах додати терплячим мужності та впевненості у власних силах. Ортинський залишив величезний і водночас різноманітний доробок праць на різноманітні теми богословсько-релігійнознавчого характеру.

Найвизначнішою книгою Івана Ортинського є "Хрищення, Хрест та харизма України". На сторінках якої, богослов-релігійознавець дає екскурс в історію творення української культури, зародження християнства та розвиток саме Київського християнства. Впродовж віків, український народ, що був глибоко релігійним, ніколи не бачив себе окремо від Церкви. Також цікавими та напрочуд глибокими є праці "Питання єдності в українському народі", "За єдність Церкви і народу", "Стрижень українського буття", "Наші шляхи до єдності", "Сенс нашого життя", "Наше світорозуміння" та ін. На сторінках яких, Іван Ортинський змальовує чіткий образ національно-культурної ідентичності українського минулого, його буття, та надає напрямні для майбутнього.

Аналізуючи національно-культурну ідентичність українського народу Іван Ортинський, насамперед, зупиняється на таких важливих аспектах її творення.

По-перше, національно-культурне питання не можна розглядати окремо від соціально-економічного. Адже ці два аспекти тісно пов'язані та переплетені між собою. Позбавлення правильної розв'язки одного питання, робить неповноцінним інше. Адже немає часткової неправди чи справедливості, рівності чи то соціальної, чи національної. Вони або є обидві, або немає жодної. "Насправді, національне питання та соціально-економічні проблеми є між собою

міцно пов'язані. Бо як перше, так і друге – це вимога людини як можливість кращого здійснення її життя; це постулат права свободи, правди, справедливості, на яких базується співжиття людей різного походження і раси." [3, с. 174].

По-друге, натура українця зображена як глибоко духовна, позбавлена приземлених виявів: "І саме оце спрямування до чогось шляхетнішого, духовного, отой нахил до мистецьких трансцендентальних цінностей, відмова від насильства, певна байдужість до матеріального, ось те – більше давати, аніж брати, вміти терпіти, переживати злидні та , при тому, не зневірятися, а безперестанно прагнути до кращого, сподіватися більшого та не переставати без будь-якої надії сподіватися та ощасливлюючи, – відрізняє наш народ від інших народів." [2, с. 838].

По-третє, уся історія українського народу була яскравим прикладом його релігійності та нерозривної єдності з Церквою. Важко не погодитись з богословом-релігієзнавцем, оскільки ця думка є поясненням того, чому українці не зважаючи на антирелігійні та антицерковні спрямування сучасного людства не втомлюються звертатись до релігії, до Церкви, шукаючи в них розв'язання національного питання. "Християнська релігія та християнська Церква - головні рушії історії. Тому християнство стає невичерпним джерелом невсипущої життєдайності українського народу та запорукою його надії, підставою та змістом існування нашого люду, мотором його дії та центром його переживань – життям його життя. Вона розвиває його прикмети щедрої гостинності, гойної великодушності, ушляхетнює почуття вірної дружби, сердечного прив'язання до своїх рідних та любові до своєї землі." [2, с.841].

По-четверте, історія людства тісно пов'язана з історією Церкви та пошуках людини себе та Бога. Не зважаючи на чіткі прояви секуляризації та намаганням окреслити релігійність як щось, що вже відійшло в минуле, богослов показує іншу тенденцію: "Людство знову повертається до Бога. У час, коли здається, що свят стає арелігійним і маси відвертаються від Бога або зовсім не беруть його до уваги, – в дійсності ж найкращі представники й найбільш кваліфіковані речники сучасності звертаються до релігії. Саме вони, а ніхто інший, є найбільш безстрашним авангардом та найбільш знаменним поступом людського духу в нашому часі. Між ними і наш український народ як перший між першими" [2, с. 837].

По-п'яте, героїчно-мученицька постава українця. "Страждання українського народу часто виходили з його настанови, й водночас

набирали й виразного спрямування. В багатьох випадках це був вибраний шлях, яким проходилося йти свідомо та добровільно заради вищих ідеалів, любові до батьківщині, прав захисту ближнього, свободи, правди, справедливості і зокрема своєї християнської віри." [1, с.172].

Список використаних джерел

1. Ортинський І. Хрищення, Хрест та харизма України. / Іван Ортинський. – Рим-Мюнхен-Фрайбург: Вид-во оо. Салезіян. 1988. – 198 с.
2. Ортинський І. Християнство в його виявах і сьогочасних проблемах. Вибрані твори. / Упорядник, науковий редактор і автор вступної статті проф. Анатолій Колодний. / Серія "Мислителі української діаспори". – К.: УАР, 2014. – 905 с.
3. Ортинський І. Сучасна людина і питання існування Бога. / Іван Ортинський. – Львів: б/в. 1999 – 238 с.
4. Ортинський І. За єдність Церкви і народу. / Іван Ортинський. – Рим-Мюнхен-Фрайбург: Вид-во оо. Салезіян. 1991. – 48 с.
5. Ортинський І. Стрижень українського буття. / Іван Ортинський. – Рим-Мюнхен-Фрайбург: Вид-во оо. Салезіян. 1991. – 182 с.

Щербина В.Л., к. с. н.,
Київський національний
торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ІСТОРІЇ СОЦІОЛОГІЇ

Світ повсякденності виступає у наш час чи не єдиною відносно сталою реалією буття людини серед швидкоплинних соціальних трансформацій сучасного суспільства. В умовах тривалої кризи інституційних засад суспільного життя і набуття індивідом більш значущого місця у системі формування соціальних зв'язків (індивідуалізації суспільства) особливої актуальності набувають соціологічні дослідження рівня мікросоціальної взаємодії та, зокрема, такого соціального феномену як повсякденність. Це потребує розвитку нових теоретичних можливостей соціології, аналізу онтології становлення її пізнавального апарату, який використовується у цій галузі. Особливістю розвитку соціологічного знання про

повсякденність є те, що від початку цей феномен не розумівся як такий, що належить до її предмету. Однак, незважаючи на це, власне тематика досліджень, що відноситься зараз до проблематики повсякденності, стала формуватися ще у ХІХ столітті та була орієнтованою на вивчення предметного середовища, побуту і звичаїв народів, що населяли тогочасну Європу. Дослідження повсякденності наприкінці позаминулого сторіччя відбувалися у межах європейських етнографічних шкіл, які приділяли увагу описуванню і дослідженню сфери національних традицій, побуту, особливостей організації приватного життя тощо. Соціологія лише згодом виступила інтегруючою основою антропологічного та історичного знання, здобутого у цей час та включила вказану тематику до власного предметного поля. Відбувалося це в умовах формування масових суспільств та під впливом філософської феноменології. На початку ХХ століття у працях Е. Гуссерля були закладені підвалини філософії повсякденності, відтак пошук закономірностей повсякденного мислення і формування життєвого світу стали предметом феноменології. Феноменологічний підхід до повсякденності був переосмислений у філософській традиції екзистенціалізму М. Хайдеггером. Цей дослідник для характеристики присутності суб'єкта у світі ввів низку нових понять, серед них і поняття повсякденності. У працях А. Шюца значна увага приділяється онтологічним засадам власне соціологічному аспекту, а саме системі соціальної взаємодії у сфері повсякденного спілкування. Це стало основою виникнення феноменологічного напрямку власне у соціології як окремій галузі знання. Значний вплив на формування соціологічного концепту повсякденності також спричинив оригінальний підхід до вивчення повсякденності, який був представлений у працях французьких філософів А. Лефевра («Критика повсякденного життя», «Повсякденне життя у сучасному світі») і М. Де Серто («Винахід повсякденності»). У працях останнього протиставляються два рівня практик повсякденності: стратегії і тактики, пов'язані з протилежними прагненнями влади та індивідів, спрямовані на встановлення панування і втечу від нього. Б. Вальденфельс у цей же історичний час продовжує розвивати філософсько-онтологічний підхід до повсякденності. Евристичний потенціал для вивчення повсякденності сучасною соціологією формувався також у працях таких авторів, як М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюркгейм, М. Мосс, Г. Зіммель. Свій внесок зробили також представники «соціології міста» (Ч. Бут, Р. і Х. М. Лінд, Р. Парк, Л. Вірт та ін.). Проблематика повсякденної поведінки людини

як складової цивілізаційного процесу була представлена у працях Н. Еліаса, що також відкрили перспективи для формування соціології повсякденності, основні проблеми якої порушувалися також у межах феноменологічної соціології знання, основи якої заклали послідовники А. Шюца (П. Бергер і Т. Лукман), етнометодології (Г. Гарфінкель і А. Сікурель) та інших напрямків соціології (наприклад, у працях І. Гофмана, М. Маффесолі, А. Геллера, Дж. Дугласа, Г. Гарфінкеля та ін.). Соціологічний дискурс повсякденності формувався також під впливом історичних досліджень цього соціального феномену. У контексті «культурного повороту» у соціальних науках 70-80-х рр. ХХ ст. посилювався дослідницький інтерес до сфери повсякденного як до тематики історичного дослідження. Так питання історії повсякденного життя розглядалися у працях Ф. Броделя, Ж. Ле Гоффа, П. Шоню. В останній чверті ХХ століття складаються наукові напрямки, пов'язані з тим, що повсякденність стала виступати як специфічний окремий предмет гуманітарних наук у цілому. У цей час активно розвивається німецька школа «Історії повсякденності», засновниками якої є Х. Медик і А. Людтке, а також італійська школа «мікроісторії», до числа засновників якої відносяться К. Гінзбург, Дж. Леві і Е. Гренд. Значний вплив на формування соціологічного теоретизування щодо повсякденності здійснили праці М. Міда, який використовує для соціологічного аналізу сучасного суспільства методи культурної антропології (етнології), що розвивалися ще у 30-40-х роках минулого сторіччя. Структурно-антропологічна концепція К. Леві-Стросса започаткувала структуралізм як новий методологічний напрямок наук про людину. Серед представників французького структуралізму та постструктуралізму окремі проблеми повсякденного життя розглядалися у працях Р. Барта, Ж. Бодріяра та М. Фуко. Дискурсивний підхід може бути доповнений структурним психоаналізом Ж. Лакана, теорією «мовних ігор» Л. Вітгенштейна. Інтегральне розуміння феноменологічної соціології і теорії соціальної дії, що включає елементи системного і структурно-функціонального підходів, сформовані у працях З. Баумана, Н. Лумана, Ю. Габермаса. Дослідження повсякденності у предметній галузі соціологічного знання на пострадянському просторі набули поширення лише з кінця 90-х років. У цей період проблематика повсякденності є представленою у монографіях та дисертаційних дослідженнях В. Д. Лелеко і С. Л. Теслі. У першому десятилітті нинішнього століття роботи у галузі соціальної антропології та культуральних досліджень (О. В. Хархордін та ін.) набули значного поширення, у яких

представлений широкий спектр тем, що відносяться як до проблематики сучасного повсякденного життя, так і до реалій недавнього історичного минулого. Певний внесок до теоретико-методологічної бази опрацювання проблеми повсякденності внесла Н. Л. Пушкарьова, у працях якої було проаналізовано становлення історії повсякденності як предмету різних наук про людину у ХХ столітті. Аналіз феноменологічної традиції соціології повсякденності проводиться у статті І. Т. Касавіна «Аналіз повсякденності». Праці Л. Д. Гудкова, Н. Н. Козлової, М. М. Крома, присвячені методологічним аспектам вивчення повсякденного життя в історичній науці та соціології. В українській соціологічній думці фундаментальні методологічні дослідження повсякденності розглядаються у працях О. А. Даниленко, І. Д. Ковальова, Ю. Г. Сорока, О. В. Ходус. Таким чином тематика повсякденності відносно недавно набула розвитку у вітчизняній соціології і має значний потенціал становлення щодо специфічних реалій буття людини в українському суспільстві. Інтерес до вивчення феноменів повсякденного життя став проявом кризи гуманітарного знання та однією із спроб виходу з неї. Результатом дискусій стали сформовані та об'єднані єдиним предметом окремі галузі – соціологія повсякденності, соціальна антропологія, культуральні дослідження. Наразі інтерес до проблем людини у світі повсякденності посилюється, що робить необхідним оцінку перспективи подальшого розвитку їхніх досліджень в умовах сучасних суспільних змін, віднайдення адекватних пізнавальних засобів та реалізації дослідницьких проектів як теоретичного, так і прикладного характеру.

Список використаних джерел:

1. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 545с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Academia-Центр», «Медиум», 1995. – 682 с.
3. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв. – Т.1: Структуры повседневности: Возможное и невозможное / Ф.Бродель. – М.: Прогресс, 1986. — 482 с.
4. Шюц А., Лукман Т. Структуры життєсвіту. – К.: УЦДК, 2004. – 560 с.

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Під впливом глобалізації та змін технологічних засад виробництва сучасні суспільства значно змінили свою природу, що призвело до кризи інституційних засад їх життя, які сформувалися у минулому ХХ ст. Вони стали наддинамічними – швидкість змін зросла у межах одного покоління (раніше динаміку змін відчували як власну проблему декілька поколінь); відкритими для інформаційних впливів – сформувався глобальний кіберкомунікативний континуум; полікультурними – у життєвому світі людини присутні норми та цінності різних народів та культур, суспільства утворені представниками різноманітних етнічних, конфесійних, вікових груп; багатоукладними – традиційний, модерновий та постмодерновий культурні уклади формують багаторівневу (багатошарову) соціальну реальність у якій живе людина; автореферентними – складність соціальних зв'язків передбачає необхідність адекватного їх описування та розуміння самими учасниками суспільного життя; медійнозалежними – зросла роль як традиційних медіа (що описують суспільні процеси з точки зору різноманітних групових інтересів), так і новітніх медіа (що описують соціальні суспільні зв'язки з точки зору індивідуалізованого інтересу); індивідуалізованими – суб'єктами утворення та упорядкування соціальних зв'язків стають поряд із соціальними групами і окремі індивіди, у суспільному житті посилилась роль мікрогрупової взаємодії у соціальних мережах. Слідом за «повстанням мас» відбувається «повстання індивідів», поведінка окремої особистості стала більш значущою для суспільного порядку.

Ці риси, зокрема культурна багатоманітність, є джерелом як більшої різноманітності продуктивних сил, джерелом інновативності, так і джерелом нових загроз можливості відтворення суспільного порядку. Україна як суспільство переживає кризу самоусвідомлення. За умов відсутності ефективної політики національної консолідації виникли умови для культурно-інформаційних процесів, що формують перспективу розпаду політико-правового порядку, що уособлюється державною владою. Консолідація суспільства в умовах сучасного світу може бути досягнута лише шляхом створення консенсусу на основі

діалогу щодо життєвих інтересів та цінностей, носіями яких є усі учасники суспільного життя. Відтак основою такої консолідації у сучасних умовах може бути лише широкий суспільний діалог із залученням найширшого кола соціальних акторів. Інструментами такого діалогу виступають засоби інформаційного впливу на масову свідомість та концептуального впливу на експертне середовище. Загрозою можливості діалогу є відторгнення образів єдності суспільства, порушення моделі консенсусу щодо багатоманітності цінностей і норм, яка фактично присутня у будь-якому суспільстві. На концептуальному рівні така загроза реалізується через нав'язування експертному середовищу моделі монокультурної або моноетнічної держави. У процесах самореференції суспільства створюється ситуація, коли культурне розмаїття суспільства починає бачитися не як його ресурс та сутнісна ознака, а як його проблема та химерне уявлення про нього. Вимога раціональної аргументації утримання соціальних зв'язків відтак унеможлиблюється, замінюється вимогою ірраціональної віри. Це унеможлиблює віднайдення раціонального діалогу та консенсусу усіх учасників суспільного життя та веде, зрештою, до відторгнення населенням нового порядку відносин, відкидання легітимації законів та суб'єктів політичного життя як агентів його утворення. Інструментом утримання суспільного порядку починає вбачатися насильство у різних формах, що веде до подальшого відчуження від суспільних норм та цінностей. Створюється такий стан суспільного життя, за якого норми закону і норми моралі починають суперечити та взаємовиключати одні одних, а суспільний порядок делегітимується як основа раціональної суспільної дії. Штучне виокремлення певної однієї системи норм та цінностей як домінуючої веде, зрештою, до потреби ідеологізації усіх сегментів багатоманітного культурного поля суспільства. За таких умов інші культурні сегменти (які завжди існують у суспільстві), маргіналізуються та стають середовищами для побудови альтернативних ідеологічних конструктів, що починають мотивувати альтернативну соціальну активність їх носіїв. Таким чином, нав'язаний на концептуальному рівні принцип побудови монокультурного національного середовища в умовах сучасних суспільств стає загрозою єдності прийняття суспільного порядку як загальноприйнятого.

Відтак умовами утримання сучасного суспільства наразі стають, по-перше, концептуальна здатність до бачення культурних відмінностей різних груп населення у їх єдності, по-друге, конструювання символічного представництва культурних інтересів

цих груп у політико-правовому процесі життя нації та, по-третє, культивування у суспільстві цінностей багатоманітності та політичних практик, орієнтованих на діалог як основу суспільного порядку. На концептуальному рівні евристично значущим стає бачення суспільства як єдності культурно-укладних соціальних сегментів.

Новий образ майбутнього України може бути сформований у межах діючого тренду зміни ролі держави та зміни типу соціального структурування суспільства. Виникає історична потреба переходу від суспільства, що формується у вигляді сталої структури інститутів, які забезпечують масову діяльність із виконання визначених домінуючими групами функцій, до суспільства, що формується як сукупність різноманітних життєвих середовищ. Від суспільства, яке забезпечує домінування єдиного соціокультурного укладу (традиційного або модерного) людство переходить до суспільства із множинними укладами – традиційний, модерний та комунікативний уклади життя людей набувають можливості власного розвитку паралельно один одному. Це вирішує низку проблем, пов'язаних із домінуванням єдиного укладу і забезпечення у його межах інституційних можливостей задоволення якісно розширених життєвих потреб сучасної людини та, одночасно, формує новий горизонт проблем, пов'язаних із необхідністю гармонізувати соціальні процеси, побудовані на ціннісно-нормативних засадах різного типу. Виникають нові взаємозалежності та несумісності за типами соціокультурної ідентичності особистості, що формуються як на рівні мікросоціальної взаємодії – роблячи соціально значущим сферу соціальних мереж, так і на наднаціональному рівні, що сприяє становленню світу повсякденності більш відкритому для процесів глобального рівня, створюючи нові можливості та ризики світу повсякденності. Сфери політики, культури, виховання та освіти будуть змінюватися під впливом такої ситуації. У рамках тренду до багатоукладного суспільства формується також тенденція до формування множинної ідентичності особистості, що, в свою чергу, передбачає виникнення та інституціалізацію нових механізмів культурної інтеграції суспільства на рівні повсякденного світу. Інституційна належність індивіда до певної соціальної групи доповнюватиметься персоніфікованою належністю до певного стилю життя, індивідуалізованого світу самореалізації – в наш час ми маємо покоління, що вже є носієм цих потреб, однак соціальні інститути для їх задоволення ще тільки формуються.